

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ТРАДИЦІЇ ТА НОВІ НАУКОВІ СТРАТЕГІЇ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

*29–30 червня 2018 р.
м. Київ*

Київ
Інститут інноваційної освіти
2018

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
Т65

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Т65   **Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29—30 червня 2018 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. — Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. — 168 с.**

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо.

Відповідальний редактор: *С.К. Бурма*
Коректор: *П.А. Нємкова*

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2018
© Інститут інноваційної освіти, 2018
© Друк ФОП Москвін А.А., 2018

Підписано до друку 02.07.2018. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Literaturnaya. Ум. друк. арк. 9,76.
Зам. № 0207-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., англ., пол.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Поліграфічний центр «Сору Art».
69095, Запоріжжя, пр. Леніна, 109. Тел.: +38-094-133-87-81.
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

УДК 37.015.3:316.642.3-053.6

К.О. Алексєєва,

студентка Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В ПІДЛІТКІВ: СТИМУЛЮВАННЯ І МОТИВАЦІЯ В ПЕДАГОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ (на основі ІНДЗ на тему: «Дослідження пізнавальних інтересів підлітків»)

Анотація. У статті експліковано педагогічно-психологічне підґрунтя функціонування пізнавального (когнітивного) інтересу підлітків за автономної і неавтономної взаємодії іманентних категорій — мотиви, мотивування, вмотивованість і експліцитних — стимули й стимулювання, при чому окреслено засоби мотивування та стимулювання зі сторони педагога, психо-когнітивні засоби викладання в розвивальному аспекті; виявлено адаптовані способи детермінування когнітивних здібностей, глибинних настанов і активізації статичних інтересів підлітків на тлі вербалізованих синтаксем категорійного поля «інтерес».

Ключові слова: когнітивні інтереси, мотивування, вмотивованість, стимулювання, комунікативні педагогічні здібності, тактична позиція, гуманістичне ставлення, когнітивна діяльність, когнітивна функція, здібності.

Постановка проблеми. Через системно обґрунтовану невідповідність високої чутливості і швидкої втомлюваності представників критичного періоду розвинута акселерація як «похідна» прискореної взаємодії суб'єктів і об'єктів в цілому, при чому впливовість цього процесу на суб'єктів сильніше за першорядних об'єктів, які діахронічно і є першоджерелами створеного механізму акселерації. За адаптованості до складних процесів дуже розвинуте бачення результативності підлітків щодо когнітивних (пізнавальних) процесів в оточуючому світі, що також констатується думкою фундатора наукової педагогіки, видатного чеського мислителя Ян-Амоса Коменського, що люди не бачать власне процес пізнання, а бачать тільки результат когнітивної (пізнавальної) діяльності [2, с. 147].

Стан дослідження. Мета дослідження полягає у вияві домінантного фундаменту для формування когнітивних (пізнавальних) інтересів у підлітків 6—7, 8 і 10 класів — мотивів: пізнавальних або соціальних, де також можна прослідити рівень розвиненості педагогічної майстерності вчителя, а в особливості його комунікативні педагогічні здібності.

Об'єктом дослідження виступають когнітивні інтереси у прояві в шкільних предметах як моделі перших. Предмет дослідження репрезентується

взаємовпливом стимулювання педагогом та комунікативних педагогічних здібностей вчителя-педагога на рівень вмотивованості учнів-підлітків. Гіпотеза розглядається у визначенні мовою та віком учнів когнітивних здібностей і інтересів підлітків.

Виклад основного матеріалу. З індивідуально-соціального підходу підлітки більш схильні до типу екстраверсії із емоційною нестабільністю [3, с. 68], аніж до типу інтроверсії. Перші постають стимульованими, другі — вмотивованими. Ознаки вмотивованості і інтроверсії як внутрішньо-функціональні компоненти пропонуємо віднести до аксіологічної системи «людина», а ознаки стимулювання і екстраверсії як зовнішньо-функціональні компоненти — до системи «суспільство». У перших прослідковують перцепцію та аналіз групи явищ внутрішнього життя, а у других — групи явищ зовнішнього життя [3, с. 66].

Без взаємозв'язку організаційних формальних елементів навчального та виховного процесів і згуртування колективу, бачення конкретної мети і відповідне подання її колективу із розумінням та способами її подальшого досягнення немає суб'єктів сприйняття інформації, які також контактують із суб'єктом, а мають контактувати із об'єктом. Тому вчитель-педагог повинен на початку зайняти гуманістичну професійну позицію, вибудувати тактичну професійну позицію у контексті методики діяльності [7, с. 48]. Визначеність тактичної позиції вчителя інтересами об'єктом викладання [7, с. 49] із гуманістичним ставленням до підлітків, виразом Я.-А. Коменського, що ми любимо настільки, наскільки пізнаємо [2, с. 89—93] із допомогою зі сторони педагога в утворенні системи колективістських відносин [6, с. 173] скеровує нас до важливого взаємозв'язку методів навчання і когнітивних (пізнавальних) інтересів підлітків.

З інтерактивного підходу педагогові необхідно розвивати вроджені диференційні особливості підлітків, що «можуть стати передумовою успішного виконання будь-якої діяльності», конвергентні та дивергентні здібності дітей-підлітків [4, с. 1—3], які володіють переважно першими, аніж другими.

Для усунення перешкод сприйняття навчальної інформації підлітками потрібно оперувати провідною когнітивною функцією мовлення вчителя [5, с. 61] та виховною і розвивальною функціями контролю знань дітей-підлітків зі сторони вчителя [3, с. 49].

З мотиваційної точки зору шляхом мотивування в особистості (підлітка) прагнення до когнітивної діяльності виокремлюють такі засоби [1, с. 36]:

1. Розкриття нових смислів і мотивів щодо об'єкту навчання і щодо предмету з урахуванням завдань;
2. Стимулювання ставити запитання вчителю (або товаришам), вчити формулювати запитання творчого характеру;
3. Стимулювати прояв індивідуальності (практикувати індивідуальні завдання за позапрограмових знань);
4. Інтерактивний елемент рекомендації в навчальному процесі додаткової літератури (наукова, науково-популярна, художня).

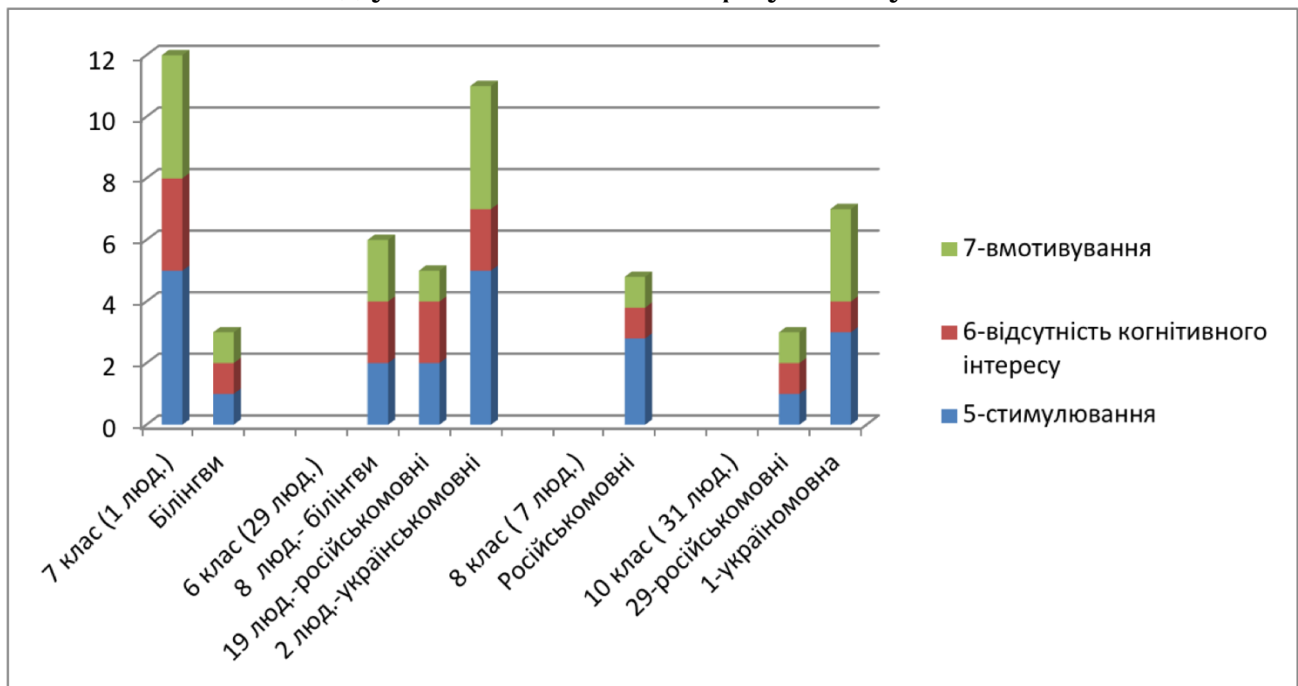
Практична частина есплікується в проведенні відкритого анкетування серед учнів 6—7, 8 та 10 класів Морського ліцею — загальноосвітньої школи № 24 І-ІІІ

ступенів, за допомогою якого зроблена систематизація шкільних предметів за принципом рівня стимулювання, рівня вмотивованості та сумарної кількості шкільних предметів за ознаками: «більш за все подобається», «більш за все не подобається» і «найбільш зацікавлені» — як додатковий показник для визначення наявності детермінування мови та віку підлітків здібностей й інтересів підлітків.

Ми віднайшли, що стимулювання здійснює вплив більше на україномовних, аніж на російськомовних. Вірогідно, це взаємопов'язано із асоціативністю із емотивною насиченістю українського педагогічного спілкування.

Висновки. Проведене нами дослідження і його результати більш проілюстровані на таблицях (Табл. 1–3) за допомогою статистичних методів, на базі чого можемо дійти висновку, що російськомовні підлітки нерівномірно стимульовані і мотивовані, аніж підлітки-білінгви, а україномовні — найбільш стимульовані та намагаються протягом 6–10 класів отримувати стимул ззовні.

Табл. 1. Реєстрування показників за рівнем стимулювання, відсутності когнітивного інтересу і мотивування

Таким чином, гіпотеза про визначення мовою та віком учнів когнітивних здібностей і інтересів підлітків підтверджується частково.

Проблематика функціонування пізнавального інтересу підлітків залишається відкритою і потребує фундаментального огляду в пунктах уніфікації та синергетизму когнітивних (пізнавальних) інтересів підлітків під впливом факторів педагогічної діяльності і комунікативних педагогічних здібностей; оптимізації останніх відповідно подання об'єкту навчання; вияву додаткових факторів детермінування пізнавального інтересу підлітків; впливу на способи розкриття когнітивного інтересу; раціональної постанови стимулювання та мотивування підлітків для експлікації профорієнтованих структур.

Табл. 2

Таблиця ранжування за когнітивними інтересами (шкільні предмети)

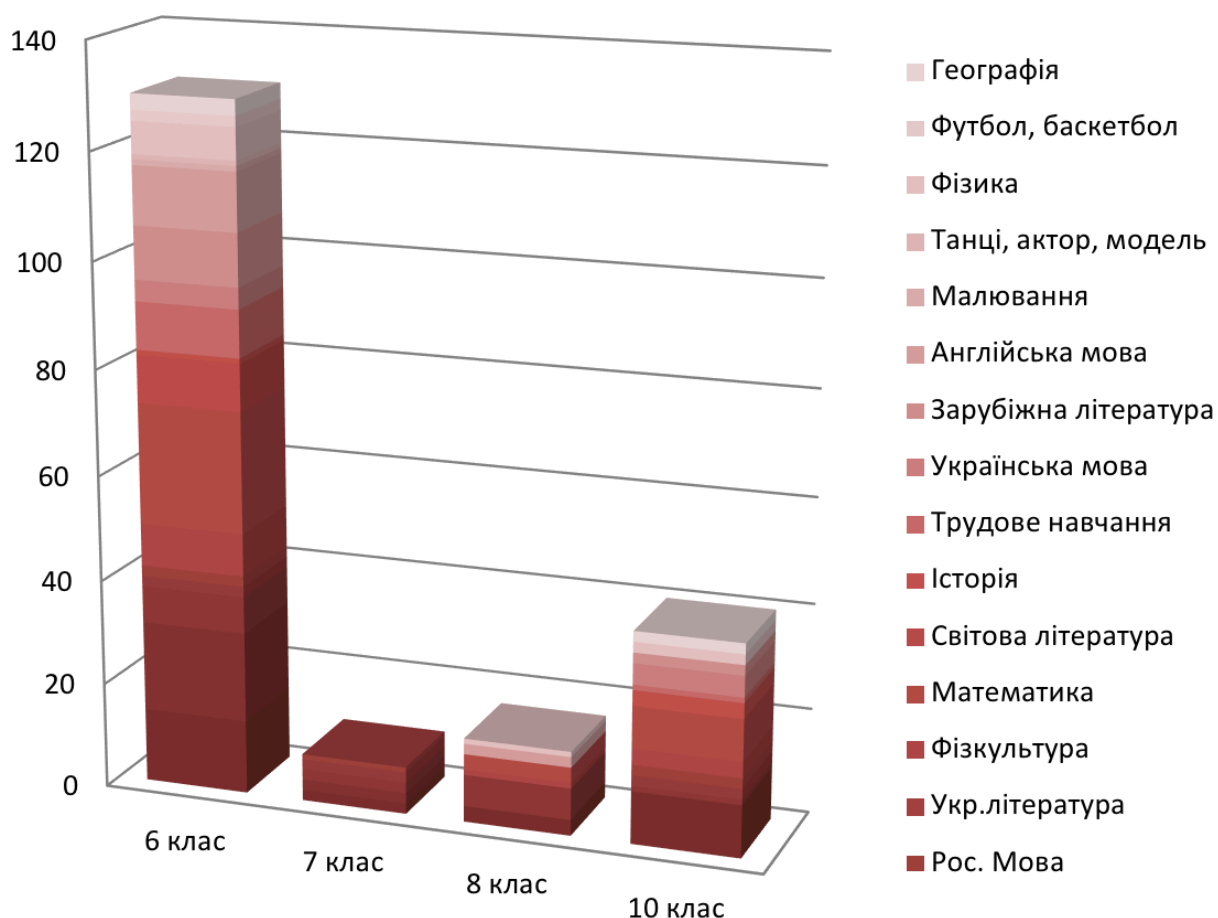

Табл. 3. Параметри ефективності реалізації комунікативної поведінки вчителя-педагога

№	Індивідуальні принципи	Загальні принципи	
		Характер суспільного ладу	Педагогічна діяльність
1.	Рівень володіння мовою	Міра відчуття психологічних особливостей ситуації мовлення - <i>комунікативно-соціально-психологічний лад</i>	<i>Інтерактивні:</i> потреби і завдання взаємодії вчителя з учнями. - <i>референтно-когнітивно-психологічна</i> (скерована на предмет вивчення, запам'ятовування інформації, організацію

			мисленнєвої діяльності учнів, дидактичні та евристичні формулювання, <i>директивні висловлення</i> (прямі і непрямі): порада, рекомендація, інструкція, алгоритм).	Невербальні компоненти
2.	Цілі і цінності спілкування	Прагматична <i>фасцинативна настанова</i> : спеціально організований вербальний / невербальний вплив для зменшення втрат семантично значущої інформації при сприйнятті повідомлення реципієнтами та збільшення можливості її впливу на їх поведінку. Ефекти-вправи: <i>лінгвістичні казки, вірші на лінгвістичну тему, кросворди, етимологічна довідка</i> - <i>перцептивно-соціально-інформативний лад</i>	Видові: монологічне або діалогічне мовлення - <i>видове педагогічне</i>	
3.	<i>Наслідкування цінностей минулого</i>		Настанови на інтеракцію з учнями: - <i>мотиваційно-преінтерактивна</i> (вказування на практичну значущість матеріалу; звернення до життєвого досвіду учнів, актуалізація знань, якими вони володіють; запобігання помилкам (труднощів при використанні правил).	

4.	Громадянська позиція		Вміння здійснювати <i>правильний вибір мовних засобів: вербалізація себе в іншому (усвідомлення свого "Я" через знаходження й визначення себе в "іншому": "Я", "Ти", "Воно", "Ми".</i> - <i>граматично-вербалізована</i>	
5.	Стиль спілкування з учнями			
6.	Професійні знання та різнобічні фахові уміння			

Література

1. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення / А. Я. Боднар, Н. Г. Макаренко // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. — 2014. — Т. 162. — С. 32–38.
2. Коменский Я.-А. Великая дидактика : учеб. пособ. — Смоленск : Государственное Учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. — Изд. 20. — 320 с.
3. Мацко Л.А., Прищак М.Д. Основы психологии та педагогики : навч. посіб. — Вінниця : ВНТУ, 2009. — 158 с.
4. Нагайчук О. В. Розвиток інтелектуальних здібностей школярів у процесі проектно-технологічної діяльності / О. В. Нагайчук // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. — Серія «Педагогічні науки». — Бердянськ : БДПУ, 2010. — Вип. 1. — С. 108–114.
5. Педагогічна майстерність : Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.Я. Зязюна. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Вища шк., 2004. — 422 с.
6. Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки : збірник наукових праць / за заг. ред. к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. — Житомир: ФОП Левковець, 2015. — Вип.2. — 292 с.
7. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: учеб. пособ. / Н.Е. Щуркова. — СПб. : Питер, 2005. — 366 с. : ил. — (Серия «Учебное пособие»).

О.М. Антончук,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри стилістики та культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

Педагогічна практика студентів — спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. Мета педагогічної практики — виробити у студентів уміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх у педагогічній практиці.

Аналіз різних підходів стверджує, що система практик буде досконалою, якщо вона будуватиметься з урахуванням загальнодидактичних принципів, визначених у педагогічних дослідженнях (А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, О. Савченко та ін.), і забезпечуватиме підготовку вчителя як професійно компетентного фахівця-дослідника та культуромовної особистості.

Педагогічна практика — важливий етап професійної підготовки студентів. У процесі педагогічної практики закріплюються і поглиблюються теоретичні знання, виробляються уміння і навички педагогічної праці. Студенти спостерігають і аналізують навчально-виховний процес, вчать проводити уроки та позакласні заняття з української мови і літератури, виховну роботу з дітьми, роботу з батьками учнів, знайомляться зі шкільною документацією, перевіряють учнівські зошити та щоденники, беруть участь у методичній роботі школи. Усе це має сприяти посиленню інтересу до школи, любові до обраної професії.

Зміст педагогічної практики в 5-9 класах, яку проходять студенти IV курсу денної форми навчання упродовж 6 тижнів, зумовлений логікою професійного становлення вчителя-словесника. Під час педагогічної практики на V курсі студент-практикант повинен оволодіти основами конструктивно-планувальних, комунікативно-навчальних, організаційних та дослідницьких умінь і реалізувати їх у умовах самостійної роботи.

Системними компонентами професійної компетенції фахівця є три сфери: мотиваційна, предметно-практична, саморегуляції. Серед підвидів предметно-практичної є комунікативна компетенція, що передбачає сформованість відповідних умінь і якостей фахівця, які сприяють ефективній взаємодії з іншими суб'єктами виробничого процесу та здатність вирішувати продуктивні завдання у процесі спілкування та міжособистісної взаємодії. Комунікативна компетенція базується на знаннях та чуттєвому досвіді, що дають змогу орієнтуватися у ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки людини [2, с. 85].

Формування професійної комунікативної компетенції студентів-філологів означає формування здатності розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативних завдань в конкретних формах та ситуаціях професійного спілкування [1, с. 51].

Проте слід зауважити, що студенти-практиканти не завжди слідкують за культурою письма на дошці, за своїм і учнівським мовленням (розверніть книжки, на сторінці 123 (треба 123-й), — для чого нам ця тема, яка голосна слідує, разом, випадки, який звук ми пишемо, ця буква м'яка, енергійно, правильно, пишемо письмово у зошитах, клична форма імені, тоже, тут, на протязі уроку, на рахунок написань), нашвидкуруч виготовляють таблиці, не коментують оцінок, домашні завдання на перерві без коментарів, одноманітність вправ, незнання фактичного матеріалу, вивчення теми зводиться до прочитання підручника, не звертається увага на слабких учнів.

В індивідуальних планах читаємо: здача практики, по-класах, завідувач школи тощо. У своїх звітах студенти припускаються як орфографічних, так і мовленнєвих помилок, а деякі звіти ідентичні, на півсторінки, іноді без підпису. Проте наведені факти не можуть перекреслити того досвіду, якого набувають студенти під час педпрактики.

Виконання завдань педагогічної практики перебуває у тісному взаємозв'язку з метою попередніх навчальних практик, сприяє вдосконаленню лінгвістичної, етнокультурознавчої, комунікативної, літературної, психологічної, педагогічної, методичної, дослідницької компетенцій, опануванню нових освітніх технологій, вивченню педагогічного досвіду, набуттю навичок проведення науково-педагогічних досліджень, формуванню цілеспрямованості, організаційних здібностей, вмінь будувати взаємовідносини з колегами, дітьми та батьками, глибокому осмисленню вікових та індивідуальних психологічних особливостей школярів.

На уроках рідної мови студенти-практиканти намагаються реалізовувати змістові лінії, передбачені чинною програмою, використовуючи нестандартні ситуації, добираючи ілюстративно-дидактичний матеріал, який має виховний потенціал. Однак потрібно вказати на основні недоліки у проведенні уроків: використовуються переважно лише методи роботи з підручником і вправи, на більшості занять відсутні наочність, мотивація навчальної діяльності, роздавальний матеріал не відповідає вимогам до його оформлення, підсумки після дзвінка, нагромадження граматичного матеріалу без зв'язку із мовленнєвою діяльністю.

Література

1. Симоненко Т. Ефективні форми та засоби контролю в роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів / Т. Симоненко // Укр. мова та л-ра в школі. — 2005. — № 4. — С. 51—54.
2. Цимбал С.В. Синергетичний та акмеологічний аспекти формування професійної компетентності студентів / С.В. Цимбал // Наук.-метод. зб. / Кол. авт. — К., 2005. — Вип. 40. — С. 80—90.

О.В. Голінка,

студент спеціальності «Фізичне виховання» Красноградського коледжу Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

науковий керівник: **В.О. Івахненко,**

викладач фізичного виховання Красноградського коледжу Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ РУХІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ

В зміцненні здоров'я населення, гармонійному розвитку особистості, в підготовці молоді до праці зростає значення фізичної культури та спорту, впровадження їх в повсякденне життя.

Гуманізація освіти, пошук нових шляхів розвитку вимагають удосконалення фізичного виховання підростаючого покоління. Розв'язанню цієї проблеми сприяє навчальна дисципліна «Фізична культура», яка викладається в закладах загальної середньої освіти, як окремий предмет на основі оновлення шкільних програм.

Мета предмета «Фізична культура» — набуття учнями досвіду діяльності: навчально-пізнавальної, практичної, соціальної; формування в учнів стійкої мотивації і потреби у збереженні й зміцненні свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості, комплексного розвитку природних здібностей та моральних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя [3].

Основною формою організації освітнього процесу з фізичної культури в загальноосвітньому навчальному закладі є урок.

Успіх, результативність кожного уроку фізичної культури залежить від багатьох складових: підготовленості вчителів, вибраної методики навчання, підготовленості учнів, матеріального забезпечення.

Реалізація принципів навчання здійснюється шляхом застосування в процесі фізичного виховання різних методів та методичних прийомів.

Методика навчання — усі можливі засоби, методичні прийоми, що можуть використовуватися для навчання руховій дії.

Аналіз літератури свідчить про те що традиційне поняття «методика» замінюють терміном «технологія навчання дій».

Технологія має практичну направленість, вона застосовується для вирішення конкретних завдань, що зустрічаються на практиці.

Тобто технологія — це той місток, що необхідний для поєднання теорії і практики [1].

Такий підхід вимагає внесення деяких корекцій до понять «методика» і «технологія» стосовно спортивно-педагогічної діяльності. Під технологією слід мати на увазі систему тільки засобів, адекватних індивідуальним особливостям учня, матеріально-технічним умовам, реальній практичній ситуації. Технологія навчання виявляється в алгоритмізації дій (операцій) учня і педагога, направлених на ефективне досягнення кінцевої мети, тобто рішення рухової задачі.

Технологія навчання може реалізовуватися через технологічні схеми. Варіантів таких схем може бути безліч.

Технологічна схема — це алгоритм операцій, виконання яких забезпечує послідовне наближення до кінцевого результату: від невміння виконувати рухову дію до уміння з відповідними вимогами до якості. Рівень якості виконання вправи (дії) залежить від мети його вивчення [2].

Одною з перших та головних операцій є детальний розгляд техніки гімнастичної вправи самим викладачем. Саме він повинен знати біомеханіку рухів та механізм управління ними, що є умовою підвищення ефективності виконуваної операції.

Технологія навчання направлена перш за все на учня. Друга операція — це оцінка рівня готовності учня до освоєння дії, яка складається з технічної, фізичної і психічної готовності.

Технічна готовність виражається у наявності в учня вмінь виконувати обсяг базових елементів, близьких по техніці до тих, що розучуються.

Фізична готовність передбачає наявність необхідного рівня розвитку тих фізичних якостей, що забезпечують можливість виконання освоюваної дії.

Психічна готовність перш за все визначається рівнем розвитку психічних процесів (мислення, сприйняття) і психологічних — можливості долати страх при виконанні вправи, рішучості в досягненні мети.

Наступна операція — створенням вчителем уявлень про рух. Яка вимагає від вчителя знань психології людини і умінь практичного застосування наглядного показу, пояснення рухів з урахуванням фізичних особливостей учнів.

Вибір методу розучування вправи (наступна операція) має бути здійснений вчителем швидко і спиратися на результати оцінки готовності дитини. Одними з головних методів розучування вправи є цілісне та розчленоване навчання. Під час вивчення простої вправи вчитель може використовувати цілісний метод, якщо вправа складна (координаційно або технічно) слід розчленувати вправу на мінімум частин.

Перше цілісне виконання завдання, як правило, завжди супроводжується помилками, відхиленнями від програми руху або виконується в штучних умовах. Визначення помилок та шляхи їх виправлення найважливіша задача вчителя. Це — наступна операція в технології навчання.

Подальші операції утворюють як би цілісний цикл: завдання — помилки і їх причини — завдання, що коректує. Чим вдаліше підібрано завдання, що коректує, тим ширше її крок до потрібної якості, коротше шлях до кінцевої мети навчання. Укороченню шляху сприяє і підвищення ефективності кожної операції технологічної схеми навчання.

Література

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. / І.М. Дичківська. — Київ: Вища школа, 2005. — 218 с.
2. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. — Київ: вид-во А.С.К., 2004. — 192 с.
3. Навчальна програма «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів, 1-4 класи» / Т.Ю. Круцевич, В.М. Єрмолова, Л.І. Іванова. — Київ: Вид-во «Освіта», 2012. — 58 с.

В.В. Гончарук,

здобувач Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ГОЛОВНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті з'ясовано теоретичні передумови формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі екологічної освіти та виховання. Розглянуто підходи до структурування їх еколого-педагогічної компетентності у закладах вищої освіти.

Ключові слова: екологічна культура, еколого-педагогічна компетентність, екологічні знання, екологічна освіта, майбутні вчителі природничих спеціальностей.

Постановка проблеми. Проблема формування екологічної культури — одна з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, від вирішення якої залежить оздоровлення нації в цілому. Процес формування екологічної культури студентів є складним, суперечливим і багатоетапним. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень проблеми, власного теоретичного пошуку виявлено такі структурні елементи екологічної культури: екологічні знання — екологічне мислення — екологічна свідомість — екологічний світогляд — екологічна етика — екологічна культура.

В умовах сучасної екологічної кризи, погіршення стану довкілля внаслідок діяльності людини необхідним є переосмислення відносин людини і природи. Нові покоління громадян повинні знати, як поводити себе у природі, як попередити забруднення екосистем і зникнення багатьох видів рослин і тварин, як охороняти біорізноманіття. Важливу роль у вирішенні цих питань відіграє вчитель загальноосвітньої школи, особливо це стосується вчителів природничих дисциплін.

Стан дослідження. Важливий внесок у розробку питань формування екологічного світогляду особистості, екологічної освіти і виховання зробили М. Багер, В. Борейко, Н. Депенчук, І. Дроздова, В. Казначеев, Р. Карпінська, А. Яншин. Актуалізована сучасними змінами соціального й економічного розвитку проблема екологічної компетентності набула у психології статусу пояснювального принципу під час розв'язання вельми широкого кола теоретичних і прикладних питань, спрямованих, головним чином, на самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності. На сучасному етапі складних і динамічних відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи повинно складати невід'ємну частину загального світогляду кожного громадянина України.

Сформована екологічна культура не дається з народження, удосконалення цієї важливої якості сучасної людини продовжується все життя. Саме тому формування екологічної культури людини, гармонізація її відносин із природою є

пріоритетними напрямками реформування освіти і виховання, що відображено у Національній доктрині розвитку освіти, Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, концепції виховання дітей і молоді. Від цього залежить забезпечення конституційних прав громадян нашої держави на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1].

У 1980-х рр. теорія і практика екологічної освіти збагатилась концепцією про її неперервність, де під неперервністю освіти розуміється соціально-педагогічна категорія, що виражає ідею поступового розвитку освітніх потреб людини як природничо-історичного і конкретного соціально-педагогічного процесу. Така постановка питання окреслила загальність та необхідність екологічної освіти у сучасній школі.

Під екологічною освітою ми розуміємо безперервний процес наслідування і розширеного виробництва людиною екологічної культури, яке спрямоване на формування системи наукових і практичних знань та умінь, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до оточуючого соціально-природного середовища.

Ряд досліджень показали, що характерною ознакою екологічної освіти у наш час є розвиток екологічної культури як важливої частини загальної культури людини, що забезпечує її духовне життя і вчинки.

Мета статті — розкрити зміст і структуру екологічної культури як складової еколого-педагогічної компетентності майбутніх учителів природничих спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Екологічна культура виявляється в системі духовних цінностей, у всіх видах і результатах людської діяльності, пов'язаної із пізнанням і перетворенням природи, вона виражає характер і якісний рівень взаємовідносин між суспільством і природою. Формування екологічної культури у людини сприяє розвитку в неї гуманістичних установок, що дозволяє говорити про яскраво виражену гуманістичну орієнтацію науки екології та екологізацію навчального процесу в цілому.

Значна увага у педагогічній науці нині надається формуванню екологічної культури особистості, починаючи з раннього дитячого віку, організації й удосконаленню системи екологічної освіти й виховання. Зокрема, методологічні підходи на засадах філософії та концептуальні положення екологічної освіти й виховання відображені у працях Г. Білявського, В. Бровдія, М. Дробнохода, О. Захлебного, І. Зверева, М. Кисельова, В. Крисаченка, Л. Лук'янової, Г. Пустовіта та ін.

Актуальними є дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання учнів початкової школи (О. Дорошко, О. Біда), до екологічної освіти та виховання старшокласників (М. Бойчева, О. Іванців, Т. Корнер, Т. Нінова, С. Совгіра, С. Стрижак, В. Танська, Г. Філатова, Є. Флешар, Е. Чернікова та ін.), а також дослідження, у яких вирішуються проблеми оптимізації підготовки вчителя до різних напрямів професійної діяльності (В. Бездухов, О. Безпалько, В. Воробей, О. Главацька, О. Демченко, В. Денисенко, І. Зязюн, Д. Іванова, І. Казанжи, Ю. Кравченко, В. Кузьменко,

О. Куцевол, Л. Онишук, С. Паршук, Д. Пащенко, В. Петрук, С. Танана, Л. Хоружа, Г. Цибулько, В. Шахов, І. Шоробура та ін.).

Важливою передумовою формування вираженої взаємодії суспільства із природою, на думку науковців різних галузей, зокрема, і психолого-педагогічної, є розвиток екологічної культури суспільства загалом та кожної особистості зокрема [2; 3; 4]. У контексті останнього, поділяємо думку І. Павленко, що виникненню проблеми формування екологічної культури передувало, власне, порушення «динамічної рівноваги в системі “людина — природа”, яка формувалась мільйони років» [5, с. 1].

У контексті означеного зауважимо, що екологічну культуру сьогодні розглядають як органічну складову загальносвітової культури [6; 7], що виявляється у системі духовних цінностей, у всіх видах і результатах людської діяльності, пов'язаних із пізнанням та перетворенням природи, характеризуючи сутність і якісний рівень взаємовідносин між суспільством і природою.

В освітньо-виховних цілях Ф. Вольвач, М. Дробноход, С. Іваненко розрізняють функціонування екологічної культури на трьох рівнях: особистісних цінностей; ментальності, традицій, звичаїв, історичного досвіду народу; релігійних і філософських систем. Цілісності екологічної культури це не заперечує. Кожен із рівнів діє у відповідній сфері буття, вирізняється смисловим наповненням і характеризується певними можливостями суспільного регулювання й навчання [8, с. 10].

Водночас, відповідно до визначення, яке дає А. Захлебний, екологічна культура — це утвердження у свідомості та діяльності людини принципів гуманістичного природокористування, формування готовності та умінь вирішувати ті чи інші соціально-економічні завдання без нанесення шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю людини. Розділяємо думку автора, що екологічна культура — одна із цілісних якостей особистості, котра обумовлює спрямованість її життєдіяльності, накладає свій відбиток на світогляд, ідейно-політичні, моральні спрямування та орієнтації, готовність до творчої діяльності, визначає соціально активну життєву позицію людини [8, с. 16].

У результаті аналізу наукових джерел визначено завдання екологічної освіти: забезпечити формування екологічної культури, дати можливість кожній людині здобувати знання та досвід, необхідні для захисту довкілля та його поліпшення; сформувати дбайливе ставлення до природи; розвивати особисту відповідальність за стан довкілля; виробити навички збереження довкілля та ін.

Поняття «екологія» (походить від грецького *oikos* — житло і *logos* — вчення) дослівно означає вчення про житло, про умови життя тих, хто його населяє. Вийшовши з лона біології як наука про взаємозв'язок живих організмів та їхніх угруповань між собою і з навколишнім середовищем, вона перетворилась на розгалужену галузь знань, що охоплює широкий спектр проблем: від фізіолого-морфологічної та топографічної характеристик видів до особливостей взаємодії людини із природним середовищем.

Ми, вважаємо, що еколого-педагогічна підготовка майбутніх учителів природничих спеціальностей повинна ґрунтуватися на єдності навчальної та

позанавчальної діяльності із предметів психолого-педагогічного і природничо-наукового циклів та на впровадженні комплексного здійснення неперервної еколого-педагогічної підготовки протягом усього періоду навчання.

До участі в експерименті на різних його етапах було залучено 493 студенти та 11 викладачів закладів вищої освіти. Експериментальну групу склали 196 осіб, контрольну — 198.

Результати проведення діагностики готовності майбутніх педагогів-біологів до розвитку екологічної компетентності школярів на констатувальному етапі дослідження виявили домінування у студентів елементарного рівня сформованості досліджуваної якості (46,4 %). Зафіксовано значний відсоток студентів, яким притаманний репродуктивний рівень готовності (61,5 %); творчий рівень продемонстрували 4,1 % респондентів ЕГ. Подібні дані виявилися й у КГ, що свідчить про необхідність обґрунтування організаційно-педагогічних умов й експериментальної перевірки ефективності методики їх реалізації.

Доведено важливість формування у студентів мотиваційної основи майбутньої педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток екологічної компетентності учнів загальноосвітньої школи.

Висновки. Отже, екологічна освіта й виховання не можуть зосереджуватися тільки на оволодінні учнями екологічними знаннями чи відповідними нормами, правилами поведінки.

Основна мета екологічної освіти й виховання — розвиток екологічної культури особистості, важливими компонентами якої є екологічні знання, цінності, мотиви, спрямованість особистості, вміння, екологічно доцільна діяльність.

У методичній підготовці майбутніх учителів природничих спеціальностей необхідно приділяти більше уваги ознайомленню з питаннями екологічної освіти школярів, формуванню їхньої екологічної культури.

Це можна забезпечити екологізацією основних навчальних дисциплін біологічного та методичного спрямування, а також упровадженням у навчальні плани підготовки майбутніх учителів біології спеціальних дисциплін за вибором («Методика навчання екології») та окремих розділів «Методики навчання біології», присвячених екологічній освіті та вихованню школярів. Перспективи подальших досліджень полягають у перевірці ефективності дисциплін еколого-педагогічного спрямування та доцільності їх впровадження в підготовку майбутніх учителів природничих спеціальностей у закладах вищої освіти.

Література

1. Глазачев С. Н. Экология и образование: на пути к культуре мира / С. Н. Глазачев // Биология в школе. — 1999. — № 3. — С. 5—11.
2. Environmental Education Activities for primary Schools: Suggestions for making and using low cost equipment. — Produced by the International Centre for Conservation Education for UNESCO-UNEP International Environmental Education Programme (IEEP). — 1990. — n. 21. — 100 p.

3. Torgensen E. Manure To Meadow To Milkshake: Hidden Villa Environmental Education. Teaching strategies from the Duveneck Family's Hidden Villa Environmental Education Program / Torgensen E., Black T., Hallesi M. — Los Altos Hills, 1991. — 132 p.
4. Павленко І. Г. Формування екологічної культури молодших школярів засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / І. Г. Павленко. — Луганськ, 2002. — 20 с.
5. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : моногр. / Г. П. Пустовіт. — К.-Луганськ : Альма-матер, 2004. — 540 с.
6. Joy A. Palmer in the 21 st Century. Theory, Practice, Progresse and Promise / Joy A. Palmer. — London : RoutledgeFalmer, 1998. — P. 83-102.
7. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою : кол. моногр. / М. І. Дробноход, Ф. В. Вольвач, С. Г. Іваненко. — К. : МАУП, 2000. — 76 с.
8. Захлебный А. Н. Содержание экологического образования в средней общеобразовательной школе: теоретическое обоснование и пути реализации : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / А. Н. Захлебный. — М., 1986. — 32 с.

Г.В. Жукова,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології і педагогіки
Національного університету фізичного виховання і спорту України

ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКА ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ФОРМИ СВІТОСПРИЙМАННЯ

Основною цінністю сучасної освіти є людина зі всією сукупністю його особливостей як цілісна система, що розвивається. Дошкільне дитинство і дошкільна освіта знаходяться на самому початку життєвої і освітньої дороги людини. Відповідно є нагальна потреба професійної підготовки майбутніх вихователів до формування у дошкільника елементарної форми світосприймання. З огляду на це у вищому педагогічному навчальному закладі набуває подвійного значення спрямування на підвищення рівня та якості підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів згідно Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Закону України «Про дошкільну освіту» та положень Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина». Сучасна дошкільна освіта покликана орієнтувати дітей на сприймання культурних цінностей, на пізнання довкілля, сприйняття усної інформації, тобто на формування у дошкільника елементарної форми світосприймання.

Проблема оновлення змісту професійної підготовки педагогів, зокрема професійно-педагогічної, розглядалася в дослідженнях О. Абдулліної, Н. Кузьміної, В. Паламарчук та ін. У дослідженнях І. Гриненка, О. Значенко, Ж. Ковалів, Ю. Присяжнюк розкрито окремі аспекти оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Розробка диференційованого підходу в навчанні знайшла відображення в наукових доробках Ю. Бабанського, І. Бутузова, О. Вірнієнка, Г. Гарднера, О. Когут, І. Крицької,

К. Леттері, Х. Мамфорда, Р. Олрайта, П. Паска, В. Сапогова, О. Спіріна, М. Федіної, Б. Фішера, Г. Шугайло та ін.

При збереженні самобутності і самоцінності дошкільного періоду, освітня траєкторія має бути направлена на підготовку педагогічних працівників до здійснення професійної діяльності на демократичних та гуманістичних засадах. Спрямування на формування у дошкільника елементарної форми світосприймання, на нашу думку, може бути ефективним за таких умов: забезпечення значимості формування у дошкільника елементарної форми світосприймання; забезпечення міжпредметних зв'язків дисциплін, що складають зміст професійної підготовки майбутніх вихователів; розширення системи знань студентів педагогічних навчальних закладів, їх умінь та навичок; підвищення значення якісної професійної підготовки майбутніх вихователів. У Освітній програмі для дітей від двох до семи років «Дитина» зазначається, що головне завдання дошкільної освіти — допомога дитині в оволодінні наукою життя, формування в неї життєвої компетентності [1]. У зв'язку з цим змінюються функції вихователя дошкільного навчального закладу, його діяльність орієнтується на створення умов для розвитку та саморозвитку особистості відповідно до нахилів, здібностей, навчальних можливостей та інтересів.

Процес підготовки вихователів до формування у дошкільника елементарної форми світосприймання спрямований на підвищення рівня готовності, ініціативності, самостійності в мисленні і творчості. Демократичність є атрибутом успішності майбутніх вихователів, що обумовлює необхідність вдосконалення їх підготовки. Культура світосприймання дошкільнят є базовою якістю для культурної взаємодії і окреслюється як уміння існування у дорослому середовищі [2]. Сучасна система підготовки фахівців дошкільної освіти характеризується орієнтацією на особистість, переходом від традиційних концепцій професійної підготовки до інноваційних, відмовою від переважаючих колективних форм навчання, посиленням гуманістичного спрямування.

Світосприймання дитини є основою її ставлення до оточуючого світу, до інших людей і самої себе, ядром мотивації життєвої активності, основою життєвої концепції [3]. Освітньо-виховна система в дитячому садку базується на ключових позиціях гуманізації цілей і принципів педагогічної роботи з дітьми. Якість дошкільного виховання багато в чому визначається характером спілкування і взаємодії дорослого з дитиною. Від педагогів залежить змістовна сторона забезпечення стану задоволеності і психологічного комфорту дітей. У вихователів, які організовують взаємодію з дітьми, повинні бути сформовані професійно значущі особистісні якості, теоретичні та практичні знання, вміння і навички, мотиваційно-ціннісні відносини, що визначають професійну готовність до взаємодії, заснованої на індивідуальному підході до дитини. При теперішніх підвищених запитах вихователів, можна констатувати, що робота з дітьми дошкільного віку є суспільно значимою, хоча спостерігається недостатній рівень професійної готовності вихователів до взаємодії з дітьми. Звідси виникає значущість проблеми формування у майбутніх вихователів якостей, які сприяють забезпеченню у дошкільників елементарної форми світосприймання, як умови

ефективного виховання, підвищення професійної майстерності, гуманізації та співпраці з дітьми.

В структурі готовності вихователя до формування у дошкільника елементарної форми світосприймання основним є його прагнення до взаємодії з дітьми, жваве реагування на їхні вчинки і залучення уваги дітей до себе і до своїх дій, із адекватною поведінкою відповідно до їх реакцій. Мотиви, що спонукають до педагогічної діяльності, виникають на етапі теоретичної підготовки, а продовжують розвиватися в процесі практичної педагогічної діяльності за допомогою сформованих комунікативно-технологічних процесів та забезпечення емоційного задоволення від результатів виконаних робіт. Такі зміни є об'єктивним фактором, який спрямовує педагогічні навчальні заклади на підвищення рівня та якості підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів задля повного забезпечення формування у дошкільника елементарної форми світосприймання.

Отже, дитина має вміти орієнтуватись у світі людських відносин, у світі природи, культури, пізнавати та сприймати світ від конкретно-чуттєвого до понятійно-абстрактного за допомогою мови, навчитись правильно сприймати цілісну картину навколишнього середовища та сприймати свій внутрішній світ. Світосприймання є необхідним духовним двигуном самого існування людини. У виховній роботі педагога основою має бути розуміння формування у дошкільника елементарної форми світосприймання, що визначається як оволодіння початковими знаннями про взаємозв'язки у світі і певний рівень адекватної діяльності у світовому суспільстві.

Література

1. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білооскаленко [та ін.]; навч. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ, ун-т ім. Бориса Грінченка. — К. : Київ, ун-т ім. Бориса Грінченка, 2016. — 304 с.
2. Біла І. М. Світосприймання: основи і передумови у дошкільному віці / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. — К.: «Срібна хвиля», 2013. — Т. VI: Психологія розвитку дошкільника. — Вип 9. — С. 4—13.
3. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т. О. Піроженко. — К. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. — 272 с.

А.В. Іванова,

аспірантка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА ТРАНСПОРТНОГО ПРОФІЛЮ

У зв'язку з застосуванням компетентнісного підходу до професійної підготовки, задекларованому в провідних державних нормативних документах (закони України «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту»), що регламентують освітній процес, провідним завданням виступає формування фахової компетентності майбутнього фахівця. Сформована фахова компетентність фахівця виступає основою його здатності в подальшому виконувати належним чином покладені на нього професійні функції. У зв'язку з цим, одним із ключових є поняття «фахова компетентність», уточнення змісту якого виступає предметом дослідження в наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців.

На підставі проведеного аналізу існуючих визначень встановлено, що поняття «фахова компетентність» розглядається як: сукупність знань та вмінь, які визначають результативність діяльності (з наданням пріоритету когнітивному складнику цієї характеристики); обсяг навичок виконання професійних завдань (з акцентуванням на виробленні доведених до автоматизму дій у професійній діяльності); комбінування особистісних якостей і властивостей (з наданням пріоритету особистісному компоненту); комплекс знань і професійно важливих якостей особистості (поєднання когнітивного і особистісного в компетентності); вектор професіоналізації; єдність теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності тощо [5]. Узагальнено, що фахову компетентність визначають як сформовану належним чином сукупність характеристик фахівця, професіонала в своїй галузі діяльності (фахової, тобто більш вузько спрямованої), що, в свою чергу, виступає складником професійної компетентності (більш широкого поняття, що охоплює всю галузь професійної діяльності в системі суспільного розподілу).

Формування фахової компетентності науковці найчастіше пов'язують зі спеціально організованим процесом професійної підготовки в закладах вищої освіти. Так, Л. Волошко зазначає, що «фахова компетентність — це особливий тип організації спеціальних знань, умінь і навичок фахівця, що забезпечує йому можливість приймати ефективні рішення в процесі професійної діяльності. Фахова компетентність віддзеркалює суть спеціальності, яку опановує студент, тому може бути схарактеризована як концептуальна основа підготовки фахівця. Вона відображає рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок, його професійну ерудицію, що дозволяють успішно вирішувати три класи задач професійної діяльності: стереотипні, діагностичні та евристичні, що передбачені нормативно-правовими документами вищої школи» [2, с. 24]. Науковці звертають увагу на те, що фахова компетентність — це не лише «сукупність професійних знань, умінь і володіння способами виконання професійної діяльності, а і його професійно

важливі якості, здібності, що впливають на ефективність професійної діяльності та успішність її освоєння; професійно значущі психофізіологічні властивості, необхідні для професійної діяльності» [1, с. 45].

Отже, процес професійної підготовки майбутнього фахівця має бути спрямованим і забезпечувати сформованість фахової компетентності як його спроможності і здатності ефективно вирішувати стереотипні і творчі завдання під час виконання конкретних професійних функцій. Зважаючи на надання пріоритету сформованості саме професійно необхідних особистісних характеристик фахівця в фаховій компетентності, можна зробити висновок про необхідність переорієнтування сучасної системи вітчизняної професійної підготовки з суто когнітивного підходу (спрямованості на забезпечення майбутнього фахівця системою знань, що, безперечно, залишається важливим) на професійно-компетентнісний з акцентуванням на формуванні особистості фахівця як основи його спроможності виконувати фахові завдання.

Інженер-педагог як представник дуальної професійної групи (інженерної і педагогічної) має бути підготовленим до виконання інженерних і педагогічних функцій. Стосовно педагогічного напрямку професійної діяльності інженера-педагога, процес професійної інженерно-педагогічної підготовки має забезпечувати його спроможності і здатності виконувати педагогічні функції (навчання, виховання і розвитку майбутніх представників професійно-технічної галузі — учнів закладів професійно-технічної освіти). Слід відзначити, що така готовність майбутнього інженера-педагога до виконання педагогічних функцій в інженерно-педагогічній підготовці забезпечується належним чином завдяки розробленим науковцями і практиками науково-теоретичній базі (Н. Брюханова, О. Коваленко, О. Мельниченко та інші) [3].

Фахова компетентність інженера-педагога як важлива характеристика практичної та теоретичної підготовленості фахівця до здійснення фахової діяльності є сукупністю організаційно-методичних, техніко-технологічних, науково-дослідних тощо груп компетентностей, що відбивається і реалізується в здатності фахівця інженерно-педагогічної галузі самостійно, відповідально, ефективно виконувати відповідно до конкретної інженерно-педагогічної спеціальності функціональні обов'язки.

Професійна інженерно-педагогічна діяльність має велику кількість спеціалізацій відповідно до того, в якій інженерній галузі він забезпечує підготовку кадрів: машинобудівельній, будівельній, радіотехнічній, транспортній, харчовій тощо. Відповідно різною буде реалізація професійних функцій, що потребує урахування під час професійної підготовки майбутнього фахівця. Ураховуючи, що інженер-педагог може мати різний профіль, відповідно різною буде його фахова компетентність.

Відповідно до визначених науковцями [4] функцій професійної діяльності інженера-педагога транспортного профілю (проектувально-конструкторська, організаційно-управлінська, технологічна, навчально-виховна, науково-дослідницька) можна з'ясувати компоненти його фахової компетентності як здатності, що дозволяють виконувати окреслені функції відповідно до типових завдань з акцентуванням на професійно важливих характеристиках при цьому.

Література

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — С. 45–50.
2. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу. Наука і сучасність: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. — Т. 48. — С. 22–32.
3. Коваленко О.Э., Брюханова Н.О., Мельниченко О.О. Концепція професійно-педагогічної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей. Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр. — Х.: УІПА. 2005. — Вип. 10. — С. 7–15.
4. Усеїнова Л.Ю. Формування професійно-практичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів в умовах виробничої практики: автореф. дис. канд. пед. н.: 13.00.04 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування. — К., 2010. — 20 с.
5. Шевель Б.О. Формування фахових компетенцій майбутніх інженерів-педагогів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. канд. пед. н.: спец. 13.00.04 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування. — К., 2011. — 35 с.

Т.О. Кириченко,

старший викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

На світовому ринку праці з кожним роком відмічається зростання попиту на висококваліфікованих спеціалістів, які б мали глибокі знання з іноземної мови. Розвиток економіки, вихід підприємств на міжнародний ринок, зростання кількості корпорацій що займаються експортом — імпортом різних видів товарів — все це спричинює потребу саме в таких кадрах. Тому, велика відповідальність полягає на середні спеціальні та вищі навчальні у навчанні іноземній мові саме за професійним спрямуванням.

В більшій частині європейських країн знання англійської мови розглядається як базовий навик, але не як знання іноземної мови. Роботодавець більш зацікавлений у персоналі що володіє знаннями як зі спеціальності так і з іноземної мови, може застосовувати свої комунікативні навички в різних робочих ситуаціях, має досвід міжнародної співпраці, роботи в проектах.

Процес навчання іноземним мовам професійного спрямування має свої особливості. Перший аспект який варто розглянути — це є лексичний, адже накопичення знань з лексики професійного спрямування, збагачення вокабуляру, а в подальшому його активізація та перехід з пасивного до активного — допоможе майбутнім фахівцям краще оволодіти мовою. Одним із нових підходів до вивчення іноземної мови фахового спрямування є CLIL — що являє собою аббревіатуру від Content and Language Integrated Learning та означає освітній підхід в рамках інтеграції фахового і мовного навчання; в ньому вивчення іноземної мови поєднується в фаховими темами [1, с. 10]. Саму такий процес як глобалізація та

економічний розвиток призводять до активного впровадження даного методу в шкільне навчання, але він може бути застосований і у вищих навчальних закладах при вивченні іноземної мови професійного спрямування. Звичайно, є досить складною організація повного вивчення всіх предметів англійською мовою, але застосування окремих елементів методики буде успішним. Проведення комбінованих занять підвищить мотивацію до вивчення іноземної мови, допоможе зрозуміти важливість набуття комунікативних, лексичних та граматичних навичок саме при вивченні іноземної мови фахового спрямування. При застосуванні технологій CLIL мова не буде являти собою мету, а буде вважатися як засіб вивчення фахового предмету і процес вивчення мови буде більш осмисленим. Як результат - в подальшому студенти набудуть комунікативних навичок з фаху.

Основними перевагами застосування методу CLIL є: підвищення мотивації студентів до вивчення англійської мови. CLIL передбачає вивчення іноземної мови із застосуванням знайомої тематики і робить можливим використання основних знань зі спеціальності для полегшення розуміння теми що вивчається; полегшення вивчення термінології, що є можливим завдяки використанню іноземної мови в життєвих ситуаціях та професійній сфері, а тому комунікативний аспект стає більш значимим та ефективним [2].

Ще одним підходом, що застосовується саме при вивченні іноземної мови фахового спрямування є CBI — Content Based Instruction — змістовне навчання мови, яке має на меті зосередження на змісті (контенті). Основна мета при застосуванні даного підходу — опрацювання змісту дисципліни, приділяючи меншу увагу структурній організації мови. Цей підхід може сприяти більшій впевненості студентів у володінні мовою, полегшити сприйняття фахового тексту і буде мати значний ефекти при формуванні комунікативних та академічних навичок студентів [3, с. 7].

Хоча потреба у спеціалістах з вільним володінням іноземної мови фахового спрямування поступово зростає, варто відмітити тенденцію скорочення кількості годин, передбачених на її вивчення. Як вихід у цій ситуації — застосування нових підходів у вивченні іноземної мови фахового спрямування. Ці нові, активні методи навчання іноземній мові зможуть активізувати роботу студента, їх уміння висловити своє бачення проблеми чи питання, вміти вести діалог, висловити завершену логічну думку, спонукатиме до збагачення професійного лексичного запасу, що в подальшому створить міцний мотиваційний механізм вивчення іноземної мови.

Література

1. Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europ [Electronic resource]. — Access mode: http://www.indire.it/lucabas/lkmw_file/eurydice/CLIL_EN.pdf
2. Arantxa Heras, David Lasagabaster. The impact of CLIL on affective factors and vocabulary learning // Volume: 19 issue: 1, page(s): 70-88 Article first published online: August 8, 2014; Issue published: January 1, 2015.
3. Litvinchuk A.T. Content — based instruction in teaching English for specific purposes // Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6—7 квіт. 2012 р. : У 3 т. — Д. : Біла К.О., 2012.

4. Коновалова Л. Формувати фахову компетентність разом із життєвою. // Іноземні мови в навчальних закладах. — 2011. — №1. — С. 42–47.

Ю.М. Козловський,

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки та соціального управління

Інституту права та психології Національного університету “Львівська політехніка”

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оптимально побудований педагогічний процес позитивно впливає на процес навчання, виховання і розвитку студентів, є основою їхнього професійного становлення, а досягнуті результати створюють атмосферу задоволення навчально-виховним процесом, що об'єктивно гармонізує процес життя та діяльності його учасників. Теорія і методика оптимізації “зобов'язують усіх учасників навчально-виховного процесу діалектично організовувати та здійснювати процес навчання в різних аспектах, потребують урахування всіх об'єктивних і суб'єктивних чинників, уміння досягати його найвищої ефективності. Вони вимагають її підвищення не будь-якими засобами, а найбільш придатними для конкретних умов, адекватними до мінливих соціальних ситуацій. Ефективність навчання — це похідна якість, вона виступає як один із результатів оптимізації навчання” [1, с. 244].

Тим не менше розвиток науково-педагогічної діяльності в умовах закладу вищої освіти (ЗВО) потребує вдосконалення й оптимізації. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є моделювання науково-педагогічної діяльності ЗВО, що дозволить оцінити розмаїття варіантів розвитку системи науково-педагогічної діяльності й обрати оптимальні, котрі, в свою чергу, забезпечать перехід до якісно вищого рівня науково-педагогічної практики. Значні труднощі виникають у зв'язку з тим, що власне природа системи науково-педагогічної діяльності — нелінійна, а підходи до неї у вищому навчальному закладі — лінійні, однозначні. Тому важливим завданням є передбачити у моделі нелінійність цієї системи, що усуне низку проблем.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати необхідність оптимізації системи науково-педагогічної діяльності у вищому технічному навчальному закладі. Науково-педагогічна діяльність вищого навчального закладу є нерівноважним, нестабільним, багатоваріантним процесом з погляду синергетики. Тому у її моделюванні необхідно передбачити оптимальний баланс між реаліями (планування, звітність, замовна тематика науково-педагогічної роботи) та умовами ефективності (свобода творчості, урахування особливостей особистості науковця, його фактичні можливості та час на наукову діяльність). Система науково-педагогічної діяльності є дисипативною та вимагає підтримки: інформаційної, соціальної, фінансово-економічної тощо.

Інтереси оптимального функціонування науково-педагогічної системи викликають до життя єдиний закономірний процес розділення трудових функцій і

об'єднання людей науки в доцільно діючі наукові колективи [2, с. 156]. Увагу повинен привернути той факт, що отримані раніше фахівцем знання, якщо їх не розвивати і доповнювати, знецінюються на сучасному світі з дуже великою швидкістю — порядку 10% в рік. Підраховано також, що фахівець, прагне бути на рівні сучасних вимог науково-технічного прогресу, повинен систематично витрачати не менше 25% свого часу на ознайомлення з науково-технічною інформацією.

Як показали емпіричні дослідження, не існує якоїсь оптимальної моделі керівництва науковими колективами. Вибір моделі істотно залежить від характеру наукових завдань, що вирішуються даним колективом. Найважливішим завданням керівника є належна організація мотивації співробітників по реалізації завдань спільної науково-педагогічної діяльності. Перспективність, оригінальність, актуальність дослідницької програми і внутрішня мотивація ученого взаємозв'язані. Саме зміст дослідницької програми, в розробці якої бере участь науковий співробітник, сприяє розумінню продуктивної цінності предмету дослідження і визначає ступінь мотивації його науково-педагогічної діяльності.

Першочерговим завданням оптимізації науково-педагогічної діяльності вищого навчального закладу вважаємо класифікацію систем, згідно якої систему науково-педагогічної діяльності можна трактувати як: соціальну (за видом відображуваного об'єкта), стохастичну (за характером поведінки), відкриту (за видом цілеспрямованості), складну (за структурою та поведінкою), математичною (за видом наукового напрямку, що використовується при моделюванні). Для опису таких об'єктів доцільно використовувати апарат системного аналізу, який дає наукове підґрунтя дослідження складних систем [3]. Побудова цілісної моделі науково-педагогічної діяльності вищого навчального закладу передбачає низку формальних та неформальних процедур, які є предметом вивчення теорії складних систем, експертного аналізу, теорії моделювання, теорії прийняття рішень, наукознавства тощо. Система, обрана для моделювання виступає засобом досягнення очікуваної мети, що передбачає цілісний опис науково-педагогічної діяльності вищого навчального закладу та її розвитку.

Перспективою подальших досліджень є розвиток теоретичних основ педагогіки науково-педагогічної діяльності, обґрунтування інтегративних зв'язків наукового та навчального процесу, використання методу моделювання для можливостей науково-дослідної роботи, конкретизація моделей для конкретних профілів і напрямів підготовки ЗВО.

Література

1. Ковальчук З.Я. Оптимізація як категорія в психолого-педагогічній теорії / З.Я. Ковальчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2012. — Вип. 2. — С. 423–433.
2. Добров Г.М. Наука о науке. Введение в общее наукознание / Г.М. Добров. — К. : «Наукова думка», 1966. — 281 с.
3. Касты Дж. Большие системы. Связность, сложность и катастрофы. — М.: Мир, 1982. — 216 с.

Г.Ю. Курбет,

студент факультету математики та інформаційних технологій
Донецького національного університету імені Василя Стуса

науковий керівник: **І.М. Зарішняк,**

кандидат педагогічних наук, доцент
Донецького національного університету імені Василя Стуса

СЕРЕДНЯ ШКІЛЬНА ОСВІТА В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних тенденцій шкільної освіти у Польщі та Україні. Розглянуто досвід Польщі у модернізації освітньої галузі. Здійснено порівняльний аналіз системи середньої освіти Польщі та України.

Ключові слова: система освіти Польщі, початкова школа, нульові класи, шкала оцінок, середня школа, польська гімназія, професійний ліцей, матура.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні тривають інтеграційні процеси, здійснюються освітні реформи. В умовах впровадження Концепції розвитку освіти України на період 2015—2025 рр. відбувається модернізація освітньої галузі. На особливу увагу заслуговує перехід на 12-річну систему навчання. Звичайно, це питання наразі знаходиться на громадському обговоренні і потребує вивчення. Тому досвід європейських країн стане у нагоді. В умовах освітніх перетворень в Україні досвід Польщі представляє особливий інтерес, оскільки ця держава є однією з найбільш близьких до нас за географічним положенням, культурою, багатовіковими історичними зв'язками та слов'янським менталітетом.

Стан дослідження. Трансформація освіти Польщі, її функціонування в цілому та порівняння з освітньою системою України знайшло відображення у працях польського фахівця Ф. Андрушкевича. Науковець наголошує на тому, що в основу освітньої реформи Польщі покладено принципи демократичної системи освіти, які характеризують специфіку країни. З метою забезпечення спільного стандарту навчання Міністерством народної освіти (МНО) Польщі було утворено незалежний механізм його оцінювання шляхом підготовки та проведення іспитів дев'ятьма новими державними установами — Центральною та окружними екзаменаційними комісіями.

Виклад основного матеріалу. Система середньої шкільної освіти Польщі поділена на такі етапи: дитячі садочки, початкова школа, гімназії, середня школа (загальноосвітні ліцеї, професійні ліцеї, технікуми). В Польщі як і в Україні існують державні і приватні дитячі садочки. Державні дитячі садочки призначені для дітей віком від 3 до 5 років. Дошкільні заклади сприяють соціальному та інтелектуальному розвитку. Управління дитячими садочками здійснюється місцевими органами влади, які визначають кількість годин перебування в закладі безкоштовно (5 годин), і скільки годин повинні бути додатково оплачені батьками, якщо дитина перебуває більше 5 годин. В Україні офіційно дитячі садочки

безкоштовні. Останній період перебування в дитячому садочку Польщі є підготовкою дітей до школи, тому він є обов'язковим, на відміну від нас.

Нульові класи, які готують дітей до вступу в школу, а саме: писати, читати, рахувати, можуть бути організовані в дитячих садках і початкових школах. До 2014 р. шестирічна дитина повинна була ходити або до нульового класу, або до 1-го класу, а з 1 вересня 2014–2015 н.р. всі шестирічки почали навчання в першому класі. У нашій країні нульових класів немає. Старші групи в дитячому садочку займаються підготовкою дітей до школи.

Початкова освіта включає 6 років навчання і ділиться на два етапи. У 1–3 класах домінує інтегроване навчання. Немає чіткого поділу на предмети. В українській початковій школі є чіткий поділ на окремі дисципліни.

У молодших класах польських шкіл рекомендують застосовувати оцінки за шкалою 6-1, 10-1, 20-1. Розпочинаючи з 4 класу основної школи атестаційні оцінки виставляються у балах : прекрасно — 6 балів, відмінно — 5 балів, добре — 4 бали, задовільно — 3 бали, допустимо — 2 бали, незадовільно — 1 бал.

В українських школах 1 класі оцінки не виставляються. А з 2-го класу оцінюються знання дітей в 12 бальній системі.

Після закінчення початкової школи всі польські діти повинні продовжити навчання в трирічній гімназії. Кожна дитина має гарантоване місце в гімназії округу, згідно з її місцем проживання.

В деяких українських школах нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми) відбувається профілізація навчання.

Навчання в гімназії закінчується загальнодержавним письмовим іспитом: гуманітарна наука , математика і природничі науки і мова. Скласти іспит необхідно, щоб закінчити гімназію, але немає певного мінімуму балів, що дозволяють вважати іспит складеним. Його результат, однак, беруть до уваги при наборі до середніх шкіл.

В українських школах 9-класники складають державну підсумкову атестацію це: українська мова, математика, 3-й за вибором навчального закладу, яка є обов'язковою і підтверджує закінчення основної школи.

Екзамени в польській гімназії охоплюють знання зі всіх предметів. Екзамени для учнів української основної школи включають три предмети. Спільним є перевірка знань учнів з мови та математики. Свідоцтво про закінчення основної школи, яке учні українських шкіл отримують після 9-го класу, дає підставу для вступу до коледжів, технікумів та професійних ліцеїв а також для продовження навчання в старшій школі.

Після закінчення основної школи польські учні мають можливість продовжити навчання в середній школі. Навчання триває три роки. У професійному ліцеї програма охоплює три типи предметів: спільні для всіх основні заняття, інтегровані заняття та предмети за профілями, що дає можливість учням визначитися із напрямом освіти. В старших класах українських шкіл також є загальноосвітні і профільні класи з такими самим напрямками, що і в Польщі, і також дають можливість учням надавати перевагу тим предметам, які необхідні будуть для майбутнього вступу до вищого навчального закладу. Завданням

професійних шкіл Польщі є формування сукупності спеціально-професійних умінь на основі загальних знань терміном навчання 2–3 роки. Навчання закінчується іспитами, які є підставою для отримання дипломів на підтвердження професійної кваліфікації в певних професіях. Такі школи є і у нас. Метою таких навчальних закладів є підготовка фахівців різногалузевих робітничих спеціальностей з терміном навчання 3–4 роки. В Україні випускники закладів початкового рівня вищої освіти мають можливість отримати вищу освіту за тією самою спеціальністю, за якою навчалися у попередніх закладах за скороченим терміном навчання. Технікуми в Польщі відповідають коледжам в Україні.

Всі випускники зазначених польських навчальних закладів складають іспити на атестат зрілості — матуру, яка є обов'язковою для отримання вищої освіти. Іспит складається з двох частин: обов'язкової та додаткової. В обов'язковій частині учні складають усно і письмово польську мову, вибрану іноземну мову, математику. Результати ДПА впливають лише на середній бал атестата, що враховується при подачі документів до ЗВО. Основною умовою для зарахування до вишу є результати зовнішнього незалежного оцінювання.

Раніше здобути вищу освіту можна було без складання ЗНО, маючи диплом молодшого спеціаліста на базі 9 класів, за умови, що студент продовжує навчання за тією самою спеціальністю. З 2016 р. у зв'язку зі вступом у дію Закону «Про вищу освіту» до ЗВО України абітурієнти будуть вступати тільки за результатами ЗНО. В Україні, як і в Польщі, також існує «поріг», який складає не менше 100 балів.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що Республіка Польща успішно здійснила реформування системи освіти та стала членом європейського простору вищої освіти. Аналіз польського шляху дасть можливість визначити інноваційні підходи та дієві інструменти із забезпечення ефективного функціонування та удосконалення в Україні системи освіти та структури державного управління нею. Загальні відмінності полягають у існуванні підготовчих нульових класів; тривалості навчання в початковій школі; умовності поділу предметів; шкалі оцінювання; наявності та формі іспитів в кінці курсу початкової школи; структурі середньої освіти та випускного оцінювання. Виважене урахування особливостей польської освіти та їхнього шляху реформування дозволить Україні знайти свій національний шлях до європейського освітнього простору.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Василюк А. Польща і Україна: концептуальні підходи до реформування системи оцінювання (порівняльний аналіз) / А. Василюк // Освіта і управління. — 2002 — Т. 4. — № 3–4. — С. 40–44.
3. Гриневич Л. Децентралізація управління освітньою системою (на прикладі Польщі) / Л. Гриневич // Освіта і управління. — 2004. — Т. 7. — № 3–4. — С. 58–62.
4. Edukacja Raport 1997–2001. Ministerstwo Edukacji Narodowej. — Warszawa, 2001. — 71 s.

5. Андрушкевич Ф. Інновації в польській та українській освіті: як наслідок підписання європейських освітніх декларацій : (порівняльний аналіз) / Фабіан Андрушкевич // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2011. — № 2. — С. 32–40.
6. Громов Є. В. Порівняльний аналіз напрямів реформування освіти у Польщі та в Україні наприкінці XX століття / Є. В. Громов // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. Г. Ничкало. — Харків, 2007. — С. 567–570.

Н.А. Лопіна,

Харківський національний медичний університет,
кафедра внутрішньої медицини № 3, асистент кафедри, магістр педагогіки вищої школи

ЗАСОБИ ПОКРАЩЕННЯ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІХ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ

Інформаційні веб-технології є невід'ємним компонентом сучасної освіти, у тому числі і медичної, яка відрізняється своєю безперервністю, динамічністю.

Особливе місце у формуванні навчальних здібностей займає метод візуалізації навчання. В даний час існує безліч досліджень впливу візуального компонента на результативність процесу навчання.

В останні десятиліття в області передачі візуальної інформації відбулися істотні зміни:

- зросли обсяг і кількість переданої інформації;
- склалися нові види візуальної інформації і способи її передачі.

Технічний прогрес і формування нової візуальної культури висуває ряд нових вимог, що пред'являються до діяльності педагогів, у тому числі у сфері медичної освіти. В даний час візуалізація виступає як проміжна ланка між навчальним матеріалом і результатом навчання, як своєрідний механізм, здатний «зміцнити» процес пізнання, його оптимізувати. Візуалізація забезпечує синтез знань, дозволяє опосередковано і наочно представити досліджувані явища.

Особливий інтерес до впровадження методів візуалізації в медичну безперервну освіту продиктований розвитком медичної науки, збільшенням обсягу інформації, для освоєння якої стають непридатні традиційні методи і засоби. Для накопичення, освоєння, зберігання, переробки і передачі інформації в рамках медичної освіти необхідні динамічні, мобільні засоби навчання, що сприяють систематизації знань, основою яких є візуалізація. Освітня інформація на основі мультимедіа відкриває можливість доповнення традиційних методів навчання звуковими і відеоматеріалами з наочністю, що дозволяє збагачувати освітній процес різноманітною інформацією та сприяти більш ефективному її засвоєнню.

Візуалізація навчальної інформації за допомогою інформаційно-освітніх технологій дозволяє вирішити цілий ряд педагогічних завдань, а саме: забезпечення інтенсифікації навчання, активізації навчальної та пізнавальної діяльності, формування і розвиток критичного і візуального мислення, зорового сприйняття, образного уявлення знань і навчальних дій, передачі знань та розпізнавання образів,

підвищення візуальної грамотності та візуальної культури. В рамках медичної освіти запровадження візуальних методів відображення інформації значно підвищує якість підготовки фахівців, сприяє глибшому запам'ятовуванню матеріалу, розвитку професійної компетентності і найбільш повно відповідає потребам сучасної медичної освіти і необхідності лікаря в безперервному підвищенні його професійної компетентності.

Для покращення підготовки медичних працівників в сучасних умовах інформаційно-освітніх веб-технологій велике значення має створення та постійне збагачення медіа-бібліотеки, яка повинна містити відеогалерею, презентації та флеш-картки доступні як на веб-сайтах, а також на пристроях Android та iOS для підвищення мобільності навчання, як на рівні окремих кафедр, університету, а й загальнодержавному рівні для забезпечення безперервної медичної освіти та підвищення кваліфікації медичними працівниками для безперервного фахового розвитку. Презентації для безперервної медичної освіти можуть бути розміщені на файловому просторі сайту або на файловому просторі спеціалізованих сервісів, та повинні стосуватися як окремих медичних тем, розділів, проблемних питань, так і детального розбору сучасних клінічних рекомендацій. Відео-лекції можуть також транслюватися як з веб-сайтів кафедр, університетів, так і з каналів кафедр, університетів у відкритому доступі на YouTube або в закритому доступі, також повинні стосуватися як окремих медичних тем, розділів, проблемних питань, так і детального розбору сучасних клінічних рекомендацій, клінічних випадків тощо. Флеш-картки для швидкого запам'ятовування великого обсягу матеріалу також є невід'ємною частиною сучасної освітньої медіатеки. Флеш-картки можуть бути розташовані на файловому просторі сайтів та створені за допомогою плагінів платформи сайту (наприклад Qwizcards (онлайн-вікторини і картки), Flashcard (плагін для WordPress), Flashcard Slider, Easy Flashcards та інші, а також за допомогою інших інструментів, або можуть бути розташовані на спеціальних сервісах для створення флеш-карток, доступні в Інтернеті, Android і iOS за допомогою інструментів — AnkiApp, StudyBlue, Flashcards + by Chegg, Quizlet, StudyShack, Brainscape, Studies, iStudious, Flashcard Machine, Cram та інших. Флеш-картки можуть бути доступні для опрацювання без можливості контролювати індивідуальний прогрес та з можливістю контролювати індивідуальний прогрес після створення власного профілю. Освітній контент для флеш-карток може містити текст (обидві сторони інтерактивної флеш-картки мають текстову інформацію, наприклад, хвороба і ліки для її лікування, ліки і побічні ефекти, ліки і показання до їх використання); або бути комбінованими (зображення/текст (наприклад, електрокардіограма і її інтерпретація, дані ендоскопії, біопсії, рентгенографії і можлива діагностика або опис візуалізації); аудіо/текст (наприклад, дані аускультії легень, серця і можливого діагнозу або опису); відео/текст (наприклад, динамічна візуалізація - коронарна ангиографія та її опис).

В цілому, впровадження мультимедіа інформаційних веб-технологій в рамках медичного безперервної освіти як на університетських, так і загальнодержавних рівнях має суттєві перспективи свого розвитку, і як наслідок, та сприятиме підвищенню якості надання медичної допомоги.

О.М. Москаленко,

асистент кафедри математичного аналізу та інформатики
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КРАЄЗНАВСТВІ ПОЛТАВЩИНИ

У ході дослідницької діяльності позиціонувалася як внутрішньо суперечлива проблема визначення персоналій для педагогічно-краєзнавчого пошуку. Слід було визначитися щодо педагогічних аспектів діяльності яскравих особистостей, які виявили себе не безпосередньо в педагогічній сфері; визначитися, наскільки можливо говорити про їхній педагогічний спадок. У ході вирішення цієї проблеми звертаємося до вітчизняних дослідницьких традицій і відзначаємо, що для них характерно розглядати в якості педагогічного спадку думки «педагогів-просвітників, діячів науки і культури ... з питань виховання і освіти, роздуми про моральність, обов'язок людини» [1, с. 3]. Так, у «Антологии педагогической мысли Украинской ССР», ґрунтовному виданні 1988 року [1], знаходимо фольклорні та літописні матеріали, настанови політичних та релігійних діячів, статутні документи навчальних закладів, роботи діячів у галузі освіти і науки, а також художній, публіцистичний, епістолярний спадок відомих письменників (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, В. Короленко, П. Грабовський та ін.). Аналогічні позиції відзначаємо у авторів навчального посібника «Історія України в особах» (2005 р.) [2], в автора підручника для вищих навчальних закладів «Історія педагогіки України» (2006 р.) Л. Артемової [3], авторів посібника «Історія української школи та педагогіки» (2003 р.) [4] та ін. Звертаючись до способів представлення педагогічних персоналій у виданнях з історії педагогіки, бачимо, що предметом уваги дослідників є насамперед погляди на формування особистості людини, громадянина, висловлені як у науковій, так і художній, публіцистичній формі, представлені в просвітницьких матеріалах, політичних і освітніх проектах тощо.

Погоджуючись із вагомістю цих напрямів наукового пошуку, додамо, однак, що для педагогічного краєзнавства повинен мати значення не лише спадок, залишений окремою особистістю, а й його джерела, які чималою мірою визначаються оточенням, що вплинуло на формування цієї особистості, тобто чинники, притаманні досліджуваному регіону в той чи інший час, інші люди — можливо, не настільки відомі особисто, але які чимало зробили для того, аби дитина виросла саме такою, аби в неї сформувалися такі, а не інакші життєві і світоглядні позиції.

Багато відомих уродженців Полтавщини, що привертають увагу з точки зору педагогічного краєзнавства, є дійсно універсальними постатями, чий спадок може протрактовуватися в педагогічному аспекті тією ж мірою, що і в філософському та соціально-політичному. Насамперед таким вважаємо Михайла Петровича Драгоманова (1841—1895 рр.), чіє життя і діяльність плідно вивчалися у дожовтневий і пострадянський періоди.

Найбільшу вагу, на наш погляд, становить краєзнавче дослідження біографій та педагогічного спадку особистостей, які народилися на полтавській землі й у своїй діяльності переважно пов'язані з нею (В. Василенко, Г. Лісовський, О. Діхтяр та ін.). Саме педагогічне краєзнавство покликане дати найбільше інформації про цих людей, збудити до них науковий інтерес, оприлюднити цікаві факти життя і діяльності. З вивченням цих особистостей пов'язані виниклі переважно в кінці ХХ століття традиції іменних читань (яскравим прикладом є щорічні Қаришинські читання, що з 1993 року проводяться на базі природничого факультету ПНПУ імені В.Г. Короленка в пам'ять про багатолітнього декана цього факультету Андрія Потаповича Қаришина (1912–1987 рр.) [5]. Програма цих читань традиційно включає питання як розвитку педагогічної науки, так і історико-педагогічні матеріали).

Наступну групу складають діячі, які не є полтавцями за народженням, проте пов'язані з Полтавщиною тривалим періодом життя, визначними його віхами (як, скажімо, В. Короленко, Д. Пильчиков, Г. Істомін, Ф. Симашко, М. Боголюбов).

Врешті, викликає краєзнавчий інтерес і та частина наших земляків, хто, маючи полтавські корені, жив і працював у інших місцях. Усвідомлюючи нерівноцінність зв'язків перелічених груп діячів педагогічної галузі із Полтавським краєм, ми, однак, вважаємо, що, по-перше, чіткий поділ тут неможливий як через особисті обставини (так, наприклад, початок і кінець життя усесвітньо відомого математика М. Остроградського пов'язані з Полтавщиною, тут довгі роки мешкав його рід, проте сам він сформувався і прославився як учений і викладач далеко від рідних місць; педагог, письменник, перекладач, літературознавець, міністр освіти Української Центральної Ради І. Стешенко народився, виріс і загинув на Полтавщині, хоча його педагогічна, громадська і політична діяльність більшою мірою відбувалася в Києві), так і через зміни територіального устрою (А. Макаренка та В. Сухомлинського ми вважаємо педагогами полтавського краю, хоча сучасний територіальний поділ України сприяє тому, що першого називають уродженцем Сумщини, а другого — Кіровоградщини). По-друге, багато уродженців Полтави, що оселилися і працювали далеко від рідного краю, не полишали зв'язків із ним і опосередковано впливали на життя полтавської громади, в тому числі і її вчительської частини (зокрема, М. Драгоманов, О. Астряб, В. Леонтович, О. Андріяшев). По-третє, ті, хто народився, виріс, отримав освіту в полтавських навчальних закладах заслуговують на краєзнавчу увагу через обумовленість їхнього особистісного становлення і розвитку чинниками, властивими виховному і навчальному середовищу цих закладів (серед них, наприклад, такі цікаві для педагогіки й непересічні постаті, як П. Клунний, Л. Лоповок).

Отже, таким чином, ми стоїмо на тих позиціях, що полтавські сторінки життя і професійної діяльності педагогів можуть досліджуватися педагогічним краєзнавством різнобічно — і з огляду на їхній особистий внесок до освіти, і, опосередковано, через аналіз педагогічних умов їхнього особистісного та професійного формування на полтавській землі.

Таким чином, педагогічне краєзнавство Полтавщини досить багате й різноманітне своїми персоналіями, вибір яких наприкінці двадцятого століття остаточно позбавлено ідеологічних нашарувань, властивих радянському часові, і, фактично, визначається актуальністю внеску того чи іншого діяча до методологічних чи методичних основ освіти.

Література

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калениченко. — М. : Педагогика, 1988. — 640 с.
2. История филологического факультета в биографиях // Ученые записки Полтавского государственного педагогического института им. В. Г. Короленка / А. Н. Киридон, Н. И. Степаненко, С. А. Лебеденко, В. А. Пашенко. — Полтава, 1994. — С. 21–29.
3. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студ. вищих пед. навч. закладів / Л. В. Артемова. — К. : Либідь, 2006. — 422 с.
4. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. — К. : Знання, 2003. — 450 с.
5. Данилюк Т. П. Меморіальна кімната А. П. Каришина / Т. П. Данилюк // Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка мовою музейних експонатів. (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії) / ред. В. Н. Жук, Н. В. Жигилій. — Полтава, 2000. — С. 77–81.

М.В. Русанов,

студент ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка»

Житомирської обласної ради

науковий керівник: **В.І. Абрагам,**

викладач педагогіки ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка»

ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ МІЖ ОСВІТНІМИ ЛАНКАМИ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ

Принцип наступності в навчанні означає погодженість і взаємозв'язок усіх щаблів навчально-виховного процесу. Реалізація даного принципу гарантує цілісність і єдність освітнього процесу. Перехід на кожний новий щабель навчання пов'язаний з необхідністю адаптації дитини до нових освітніх умов. Будь-які перехідні періоди висувають специфічні проблеми, що потребують своїх способів розв'язання. Не є винятком і перехід учнів з початкової школи до середньої ланки.

Результати психологічних і фізіологічних досліджень переконливо доводять, що діти 11–12 років вступають у свій перший період статевого дозрівання, їхній організм починає перебудовуватися, відбуваються бурхливі зміни в зовнішньому вигляді й у фізіології підлітка. У школярів спостерігається зниження активності, вони стають повільнішими. У той же час зростає можливість неадекватної реакції молодших підлітків на зауваження дорослих. Характерними рисами поведінки стають різкість, примхливість, швидка зміна настрою. Ці особливості необхідно враховувати педагогові в процесі організації навчання. Підліток хоче, щоб його сприймали як дорослого. Він очікує визнання себе дорослим, рівних відносин з

ним, рівноправного статусу в соціальних групах. Разом з тим, він не готовий оцінювати свої вчинки. Він ще не може осмислити й зрозуміти себе, своє місце й призначення у світі. Звідси — прагнення до самоствердження, перевірки своїх фізичних можливостей. Даний період пов'язаний із зростанням непорозумінь між підлітками і дорослими, що найчастіше є причиною конфліктів. Прагнення до незалежності означає потребу мати свою власну думку, самостійно визначати свою поведінку. Він постійно доводить щось собі й іншим, часто виявляється наодинці зі своїми проблемами. Через це зростає значення групи однолітків, і це коло однолітків відіграє основну роль у розвитку підлітка. Усі перелічені особливості, відмінності в організації навчально-виховного процесу в початковій і середній школі роблять проблему наступності початкової й середньої освіти актуальною.

Умови навчання, що змінилися, висувають більш високі вимоги до інтелектуального й особистісного розвитку, до ступеня сформованості в дітей певних знань, способів навчальних дій, до рівня розвитку довільності, здатності до саморегуляції. Однак цей рівень розвитку далеко не однаковий у різних учнів: в одних він відповідає умовам успішності їхнього подальшого навчання, в інших — ледь сягає доступної межі. Тому даний перехідний період може супроводжуватись появою різного роду труднощів, що виникають не тільки у школярів, а й у педагогів. Що саме характеризує особливості інтелектуального й особистісного розвитку школярів на стику молодшого шкільного й підліткового віку? У цей період відбуваються істотні зміни в психіці дитини. На основі розвитку нового рівня мислення відбувається перебудова всіх інших психічних процесів. Як зазначив Д.Б. Ельконін, «пам'ять стає мислячою, а сприйняття думаючим».

Численні дослідження показують, що розвиток мислення в поняттях сприяє подальшому розвитку в дітей рефлексії — розуміння ними свого психічного життя, формування ставлення до самого себе [1, с. 45]. У результаті в дитини починають розвиватися власні погляди, думки, у тому числі усвідомлення значимості освіти. Пізнавальна сфера, як і раніше, розвивається як провідна. Найсерйозніші вимоги пред'являються до розмовного розвитку учнів: навичок логічних операцій з поняттями, систематизації навчальних занять, інтелектуальних навичок, розуміння змісту досліджуваних понять, грамотності і змістовності усного й писемного мовлення. Навчальна діяльність доповнюється іншими видами діяльності, і всі разом вони тепер впливають на розвиток учня. При цьому навчальна діяльність залишається основною й далі визначає зміст мотиваційних сфер особистості. З початку навчання в середній школі розширюється саме поняття «навчання», тому що тепер воно може виходити за межі класу, школи, може здебільшого здійснюватися самостійно, цілеспрямовано. Якісно змінюються вимоги до мотивації навчальної діяльності. З'являється новий вид навчального мотиву — мотив самоосвіти, представлений поки в найбільш простих формах — в інтересі до додаткових джерел знань. Крім того, успішне навчання в середній ланці вимагає більш глибоких і змістовних спонукальних сил: орієнтації на способи одержання знань, розуміння змісту навчання «для себе». Якщо інтерес до навчання стає змістовним мотивом у дитини, то навчальна діяльність

забезпечує її успішний психічний розвиток. Найбільша кількість дітей з так званою дезадаптацією, таких, що не вміють пристосуватися до школи, виявляється в середніх класах. Це може виявлятися в низькій успішності, поганій дисципліні, погіршенні взаємин з дорослими і однолітками, появі негативних рис у поведінці учня, негативних суб'єктивних переживаннях. Якщо в молодших класах шкільна дезадаптація становить 5-10%, то в середніх — 15-20%. У старших класах ситуація знов стабілізується. Класовод четвертого класу повинен прокласти «місток» між початковою і основною школою, допомогти підготуватись до вимог нового середовища, умов життя та діяльності. За якими показниками можна визначити, що учні початкової школи підготовлені до переходу в середню ланку? Можна виділити наступні критерії готовності до навчання в середній школі: сформованість основних компонентів навчальної діяльності; новоутворення молодшого шкільного віку — довільність, рефлексія, мислення в поняттях у відповідних до віку формах; успішне засвоєння навчального матеріалу; якісно інший, більш дорослий тип взаємин з учителями й однокласниками. Готовність або неготовність учнів до наступного вікового й освітнього етапу виявляється не тільки в ступені успішності їхнього навчання, а й у тих переживаннях, які відбивають те, як саме ця успішність оцінюється самими школярами. Не завжди невдача може викликати негативні переживання, а з іншого боку, у деяких випадках і цілком пристойні, з поглядів педагогів, досягнення розцінюються учнями як незадовільні.

Однією з найчастіших проблем, що виникають під час переходу з початкової школи до середньої, є складність адаптації учнів п'ятих класів до нових учителів. Вона може супроводжуватися частими конфліктами, взаємним невдоволенням учителів і учнів. Іноді з'являються специфічні труднощі у класного керівника в його контактах не тільки з дітьми, а й з батьками. На відміну від початкової школи, батьки тепер отримують інформацію про своїх дітей від різних учителів, тому мають можливість зіставити успіхи в навчанні дитини, її поведінку на різних уроках, у різних ситуаціях шкільного життя. Вони порівнюють ці успіхи і невдачі своїх дітей з тими, які були раніше, і зміни в гірший бік, що виникають іноді в п'ятому класі, часто пояснюють недостатньою кваліфікацією педагога, неправильним ставленням учителів, особливо класного керівника. Це, природно, може стати причиною появи конфліктів між батьками й учителями, що, у свою чергу, відбивається на ставленні дітей до школи, навчання, учителів і збільшує труднощі перехідного періоду. Перехід до нових учителів, до більшої самостійності в навчальній роботі потребує від учнів певного часу на звикання до іншої манери подачі різноманітних навчальних завдань. Чим більше розходжень між колишнім учителем і новим щодо цього, тим імовірніше виникнення труднощів адаптації до навчання в середній ланці. Названі обставини диктують необхідні зміни позиції дорослого в організації навчально-пізнавальної діяльності [2, с. 67]. Педагоги й батьки — фасилітатори, що забезпечують умови для успішної діяльності підлітків і взаємонавчання в середовищі однолітків. До п'ятого класу починають визначатися багато сторін особистісного розвитку дитини. Велику роль у цей період відіграє спілкування з однолітками. Саме характер складних відносин з

ними, а не тільки успіхи в навчанні й стосунки з учителями, багато в чому визначає емоційне самопочуття дитини. Істотно змінюється самооцінка школярів цього періоду. Дитячо-дорослі форми організації суспільно й особистісно значимої діяльності, у яких дитина може затвердити свій статус, виявити лідерські якості, стають механізмами соціальної адаптації. Велику роль в успішній адаптації дитини під час переходу з початкових класів до середньої ланки відіграє вчитель, класний керівник. Щоб допомогти дитині, яка прийшла з початкової школи, відчувати себе комфортно в нових умовах, розкрити наявні в неї інтелектуальні, особистісні, фізичні ресурси для продовження успішного навчання й повноцінного розвитку, педагог, що працює в п'ятих класах, має знати особливості індивідуального розвитку учня, його можливості, потреби й будувати навчально-виховний процес відповідно до них [3, с. 63]. Класному керівникові варто допомогти дитині сформувати навички й внутрішні психологічні механізми, необхідні для успішного навчання й спілкування на новому етапі розвитку.

Таким чином, перехід від дитинства до отрочества характеризується своєрідною мотиваційною кризою. Невдоволення собою, стосунками з іншими, критичність в оцінюванні результатів навчання — усе це може стати стимулом до розвитку потреби в самовихованні, а може й негативно відбитися на характері, стати перешкодою для повноцінного розвитку особистості. Проте готових рецептів щодо вирішення окресленої проблеми не існує. Учитель завжди має бути у творчому пошуку, адже в процесі навчання постійно виникають ситуації, що породжують нові проблеми, які й вирішувати треба по-новому.

Література

1. Колесникова В.Ф. Психологія наступності: [словник-довідник] / В.Ф. Колесникова. — К.: Наук. світ, 2000. — 82 с.
2. Кремень В.Г. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. — К.: ТОВ — Кадри, 2001. — 38 с.
3. Кушнарєнко А. Наступність у вітчизняній і зарубіжній педагогіці / А. Кушнарєнко, Н. Губанова, Я. Смірнова. // Директор школи. Україна. — 2008. — № 6. — С. 62—65.

М.В. Русанов,
студент ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка»
Житомирської обласної ради
науковий керівник: **В.І. Абрагам,**
викладач педагогіки ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка»

УДОСКОНАЛЕННЯ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРА

Досягнення оптимального рівня здоров'я та розвитку дітей є критерієм ефективності виховного впливу на особистість. [1, с. 37] Для того, щоб легше зберегти той потенціал здоров'я, який закладений до народження дитини, а тим більше примножити його, необхідно, щоб у самих вчителів та батьків було свідоме відношення до здоров'я дитини, за рахунок реалізації нової освітньої парадигми: «турбота про здоров'я — найважливіший обов'язок кожної людини». Адже, учні не завжди мають об'єктивне уявлення про здоров'я, як ціннісну категорію. На даний час не існує єдиного тлумачення поняття «здоров'я». Нараховується більше сотні визначень. Така багаточисельність і безуспішність спроб створити єдину, погоджену думку пояснюється тим, що здоров'я являє собою складну понятійну конструкцію, в якій досить важко коротко і однозначно виділити багатогранні сторони його. Велика кількість визначень стану здоров'я віддзеркалює не так дискусійність цього поняття, як багатобічність. Дійсно, здоров'я є основою не лише суб'єктивно відсутнього благополуччя і душевного спокою, а й високої духовної й інтелектуальної активності, можливостей фізичного та соціального розвитку, досягнення тривалого і повноцінного життя. Саме по собі здоров'я не повинно бути метою і сенсом життя, але тільки за його наявності людина відчуває радість і комфортність свого існування, вбачає в житті вищий сенс і сприймає здоров'я як шлях до реалізації цього сенсу. Наявність необхідної інформації і володіння спеціальними вміннями та навичками з питань здоров'я дозволяє людині не тільки робити правильні висновки, а й правильно діяти як у звичних, так і в нестандартних та кризових ситуаціях. Лише на основі сприйняття та розуміння цінності і важливості даного напрямку виховного впливу, ми здатні будемо забезпечити доцільні передумови для залучення дитини до здоров'ятворчого процесу впродовж всього життя, наближаючись до нового бачення освітньо-виховної мети.

Досягнення цієї мети стане реальним, якщо формувати у дитини світоглядно-оздоровчу поведінку на основі реалізації принципів : пізнай себе, створи себе і допоможи собі сам. Адже здоров'я є тою вершиною, на яку кожна людина піднімається самотійно — стверджує російський вчений Козін Є. [2, с. 94]. Однією із сходинок формування здоров'язберігаючої цінності є різні види занять з фізичної культури. Необхідною умовою формування інтересу до таких уроків є надання учням можливості показати свої здібності. Чим активніші методи навчання, тим легше зацікавити учнів. Цікавою для них є робота, яка потребує постійного напруження. Легкі завдання не викликають інтересу. Подолання труднощів навчальної діяльності — важлива умова виникнення інтересу до неї.

Однак трудність навчального матеріалу приводить до підвищення інтересу лише тоді, коли ця трудність посилює і її можна подолати. У протилежному випадку інтерес швидко падає. Отже, початком виконання будь-якої фізичної вправи є усвідомлення мети і здатність учня відповісти на запитання: «для чого?», «з якою метою я це роблю?». Аналізуючи мотиви, які спонукають учнів займатися фізичною культурою, доходимо висновку, що найяскравіше вираженим мотивом є бажання зміцнити своє здоров'я.

Урок фізичної культури є головною формою з фізичного виховання. Опановуючи під керівництвом вчителя різноманітні рухові дії, діти відчують, як збільшується їх сила, зростає швидкість і витривалість під час виконання дедалі складніших фізичних вправ. Головним компонентом у структурі навчальної діяльності з фізичного виховання є мотивація. У загальному розумінні мотив — це те, що стимулює людину до певної дії. Тому педагог повинен: чітко і доступно пояснити учням значення і зміст занять; у завдання вкладати особистий інтерес учня і давати змогу відчути результати його діяльності; доводити одночасно до свідомості дітей необхідність тривало і наполегливо працювати для досягнення результатів. Слід пам'ятати, що діти позитивно ставляться до тієї людини, взаємодія з якою викликала в них позитивні переживання і принесла радість успіху. Потенційні можливості формування позитивних переживань приховані в самому процесі навчання. Джерелом радісних переживань є сам учитель: він випромінює енергію, бажання працювати. Вказівки вчителя, його розпорядження, команди, сигнали можуть звучати енергійно або в'яло, мажорно або мінорно, і від цього залежить не тільки настрій, а результати. Уміння вчителя всіх бачити, його дотепність і веселість посилюють задоволення від спілкування з ним. Так, школярі захоплюються передусім учителем, а потім — предметом, який він викладає. Поведінка учнів, їх інтерес до занять, активність і дисципліна значно залежать від ставлення до вчителя. Пам'ятаючи про головне завдання педагогіки — «не загубити кожної дитини», вивчити, чим живиться дитяча думка, щиро цікавитися кожним учнем як особистістю. Робота з фізичного виховання є багатогранною і потребує формування в дитини самостійності, ініціативи, організованості, активності та кмітливості. Для цього до кожної дитини в класі слід виявляти щирість, чуйність, не виділяти надмірною увагою обдарованих і принижувати моралізаторством слабких; намагатися організувати роботу так, щоб допомогти кожному відчути себе здібним, потрібним, цікавим для вчителя і товаришів, — адже це надійний стимул для майбутнього навчання, занять фізкультурою із захопленням, відчуттям власної гідності. Виникненню зацікавленості до занять фізичними вправами сприяють також емоційне проведення всіх форм занять у школі, естетичне оформлення матеріально-спортивної бази, посилені завдання, що забезпечують успішність процесу навчання. Результати наукових досліджень свідчать, що комплексне використання звукових технічних засобів навчання (музика із словесним поясненням, мультимедійних засобів та ін.) скорочує час, необхідний для засвоєння навчальної програми на 45%, при цьому у 2-2,5 рази збільшується рухова активність учнів. Хорошим засобом формування емоційної сфери є ігри, не

менше стимулює до активності у процесі фізичного виховання заохочення, які полягають у позитивній оцінці навчальної діяльності та поведінки учнів та спрямовані на те, щоб викликати в усіх бажання до подальших досягнень, активності і зацікавленості у вивченні предмету. Потрібно шукати в кожній дитині щось добре і пам'ятати, що люди, котрі в усьому шукають вади, рідко знаходять щось інше. Водночас успішна навчально-виховна діяльність неможлива без покарання, але застосовувати його треба дуже обережно, бо воно діє лише тоді, коли викликає почуття розкаяння і прагнення змінити свою поведінку на краще. Покарання, як і заохочення, повинно бути адекватним, публічним і своєчасним.

Самовдосконалення повинно здійснюватися вчителем не утилітарно, коли засвоюється лише те, що стосується методики проведення уроку фізичної культури. Деякі вчителі, наприклад, звертають увагу тільки на ті статті, в яких описуються комплекси фізичних вправ і нове нестандартне обладнання. Такий вибір інформації не стимулює його до переосмислення наявних знань з позиції загальних підходів і принципів фізичного виховання учнів. Тому теоретична база такого вчителя залишається на колишньому рівні або навіть погіршується в результаті забування. Сучасний вчитель не може бути лише володарем суми рецептів. Постійний аналіз своєї педагогічної діяльності вимагає і постійного оновлення теоретичних відомостей в області педагогіки, психології, фізіології, теорії фізичного виховання. Тільки з-за такої основи вчитель може бути готовим до перебудови педагогічного процесу, до пошуку нових шляхів і засобів підвищення ефективності фізичного виховання школярів. Специфіка впливу занять фізкультури на виховання морально-вольових якостей полягає у тому, що учні для досягнення успіхів у виконанні фізичних вправ виявляють цілеспрямованість і волю, дисциплінованість, вміння мобілізувати в потрібний момент свої фізичні і духовні сили. У той час на заняттях переважає колективна діяльність. Учні привчаються виявляти почуття дружби, набувають навичок культури поведінки, колективізму і тому подібне. Слід прагнути досягти такого рівня свідомості, щоб у процесі занять, змагань між командами, класами учень отримував моральне задоволення не тільки від своєї спритності, але і від того, що він зробив це в інтересах колективу. У процесі спільної практичної діяльності діти привчаються до правильної поведінки відповідно до норм моралі. При виконанні фізичних вправ учням часто доводиться виявляти вольові зусилля, щоб долати невпевненість і, навіть, страх. В результаті постійного тренування в учнів виховуються сміливість, рішучість, наполегливість. Разом з вольовими якостями одночасно виховуються моральні риси особистості.

Гуманістичний підхід до дитини і полягає у врахуванні потенціалу здоров'я кожної особистості, забезпеченні оптимальних умов для його реалізації та збереженні особистісної самоцінності [3, с. 10]. Головним в цьому процесі є формування практичної готовності особистості до самореалізації власних властивостей здоров'я. Шляхом розквіту будуть йти держави, якщо природна і культурна еволюція людства ґрунтуватиметься на ядрі фундаментальних цінностей, серед яких найважливішими є життя та здоров'я.

Література

1. Зимова І.А. Ключові компетенції — нова парадигма результату освіти // Освіта України. — 2003. — № 5. — С. 35—38.
2. Опанасенко Г.Л. Фізичний розвиток дітей та підлітків. — К.: Здоров'я, 1985. — 94 с.
3. Берулава М.Н. Состояние и перспектива гуманизации образования / М.Н. Берулава //
4. Педагогика. — 1996. — № 1. — С. 9—11.

УДК 373.5 (100)

В.В. Ящук,

студент фізико-технічного факультету

Донецького національного університету імені Василя Стуса

науковий керівник: **І.М. Зарішняк,**

кандидат педагогічних наук, доцент

Донецького національного університету імені Василя Стуса

МОДЕЛІ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних підходів щодо класифікації моделей освіти. Розглянуто актуальні тенденції освітньої політики різних країн. Через призму критичного аналізу подано класичну класифікацію моделей освіти. Здійснено порівняльний аналіз ефективності та причин успішності досліджуваних світових моделей освіти за рейтингом PISA.

Ключові слова: моделі освіти, традиційна модель освіти, розвивальна модель освіти, раціоналістична модель освіти, феноменологічна модель освіти, неінституціональна модель освіти.

Постановка проблеми. Дедалі актуальніше нині постає питання вибору якомога оптимальнішої моделі освіти для України. Тенденцією останніх років в українських освітянських колах, а також ЗМІ, стало зачарування фінською моделлю освіти. Та чи дійсно вона така унікальна та успішна порівняно з іншими сучасними провідними (естонська, сингапурська, японська) моделями освіти? Варто поглянути фактам у вічі, проаналізувавши їхні сторони, як позитивні, так і негативні (що подекуди видаються за «новаторство» та неодмінну пігулку для успіху). Чи все так рожево, як в окулярах утопістів? І на яких засадах дійсно варто будувати національну освітню політику, систему та далекосяжну стратегію розвитку освіти згідно національних інтересів та вимог часу? На всі ці питання спробуймо знайти відповіді нижче.

Стан дослідження. Останні публікації присвячено дослідженням загальної характеристики освітніх систем країн Європи (С. Сисоева, Т. Кристопчук), аналізу сучасних моделей освіти (Л. Мартинець), ідеям Нової української школи (І. Совсун, І. Жорова, В. Кузьменко, С. Одайник), особливостям фінської системи освіти (О. Кудрін, І. Жерноклеєв, Т. Пушкарьова, Я. Турянський) тощо. Проте жодна публікація не дає вичерпного критичного аналізу класичної класифікації моделей освіти.

Виклад основного матеріалу. Метою даної роботи є аналіз моделей освіти у сучасному світі та їхня порівняльна характеристика.

В основі кожної моделі освіти лежить генеральна ідея — бажання виплекати нове покоління із певними якостями та цінностями. Починаючи з епохи становлення національних держав, таким ідеалом був відданий громадянин, а з науково-технічною революцією прийшла потреба у технічній еліті та з часом дедалі більш вузькоспеціалізованих кадрах і відповідній академічній освіті [1]. Розгляньмо класичну класифікацію моделей освіти [2]:

1) Традиційна модель освіти прагнула передати надбання минулих поколінь (універсальні елементи культурної спадщини людської цивілізації) для прийдешніх, як базу для їхнього власного розвитку. Вона бере свій початок із Середньовіччя, від братських шкіл при монастирях, викристалізовується у Пруссійській школі (1742—1820 рр.) та дещо видозміненою, наче тінь, передається нам як спадок радянської епохи, якій дивом вдалося зберегти її зміст, при цьому подекуди спаплюживши форму (оригінальна Прусска школа мала гуманітарний нахил і не була забруднена червоною чумою та матеріалізмом) [1].

Перевагою традиційної моделі освіти є ґрунтовна академічна основа знань, що є необхідною умовою для подальшого розвитку на вищому, науковому рівні. Парадоксально, але перевага є водночас незначним недоліком, оскільки ці академічні знання, необхідні саме для вузькопрофільного науково-технічного застосування, були вимогою часу минулих століть (особливо індустріалізації). Проте, ми живемо у постіндустріальну інформаційну епоху, і вимоги нашого часу вносять свої корективи, а саме — навчатись впродовж всього життя, вміти працювати зі засміченим інформаційним середовищем, мати змогу вдосконалювати професійні навички, чи перекваліфіковуватись. Таким чином, зміст освіти в добу «Технологічного середньовіччя» уподібнюється до змісту освіти Середньовіччя, тобто — надання фундаментальних знань (що цілком відповідає суті традиційної моделі), але тільки вже у новітніх формах та якостях.

2) Модель освіти як державно-відомчої організації. У ній освіта є галуззю національної економіки. Її плюсом є централізованість, що дозволяє визначати цілі та зміст освіти, контролювати та регулювати її на державному рівні. Мінусом є надмірна бюрократизованість.

3) Модель розвивальної освіти передбачає організацію освіти як особливої інфраструктури через співпрацю освітніх систем різного рангу, типу та рівня. Така координація дозволяє поліпшувати викладацькі кадри шляхом їхньої кооперації та взаємного вдосконалення. Особлива побудова дозволяє забезпечувати та задовольняти потреби різних верств населення країни в освітніх послугах; швидко вирішувати освітні завдання й забезпечувати розширення спектру освітніх послуг.

4) Раціоналістична модель освіти має за мету формування покоління конформістів, вона зациклена на поведінковому акценті знань, умінь, навичок, та забезпечує перш за все засвоєння тих, що забезпечують пристосування до дійсної системи. Сама її суть є головним мінусом — втручання у вольовий вибір учнів, який просто унеможлиблюється, і замінюється встановленим шаблоном поведінки та мислення. У раціоналістичній моделі немає місця таким явищам, як

творчість, самостійність, відповідальність, індивідуальність, природність та ін. Таким чином, поведінкові цілі вносять в освітній процес дух вузького утилітаризму й нав'язують учителю негнучкий і механічний спосіб дій, що знижує його цінність [2].

5) Феноменологічна модель освіти зосереджена на індивідуально-психологічних особливостях учнів. Персональний характер навчання дозволяє відкрити унікальні таланти учнів та відкриває можливість самореалізації. Проте надмірна індивідуалістичність викликає негативні явища: егоїстичність, надмірна самовпевненість, неконкурентноспроможність, асоціальність тощо.

6) Неінституціональна модель освіти орієнтована на організацію освіти поза соціальними інститутами, освітніми закладами. Прикладами її є освіта на «природі», за допомогою Internet, в умовах «відкритих шкіл», дистанційне навчання тощо. Така освітня модель може виконувати лише функцію доповнення до звичайної, оскільки попри можливі «найкращі знання від найкращих викладачів», втрачається фактор соціалізації і живого спілкування, що в свою чергу нівелює можливі переваги даної моделі.

Оглянувши класифікацію моделей освіти, перейдемо до порівняльного аналізу їхнього застосування в освітніх системах різних країн. Для чисельного порівняння використано дані із рейтингу оцінювання знань PISA [3], котрий проводиться щорічно Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), з 2000 року. Вибірка 2015 року становила близько 540 тисяч школярів 15-річного віку з 72 країн. З даного рейтингу можна побачити, які моделі освіти виявились ефективними, а які ні [4]. Проте, не варто забувати, що середні бали по країнах визначались за взятими навчання школами, з урахуванням статистичної похибки, але не передбачають виявлення найкращих результатів, лише середньонаціональних.

За рейтинговими даними видно, що країни, які застосовують різновиди (з національними особливостями) моделі розвивальної освіти, займають перші місця: Сінгапур, Японія, Естонія, Тайвань та Фінляндія. А от країни Західної Європи та США, що практикують раціоналістичну модель — пасуть задніх.

У чому ж різниця, можна побачити по найяскравіших прикладах: Сінгапур та США. Обидві країни використовують IQ-тест для визначення здібностей школярів. Але якщо в штатах за допомогою коефіцієнта інтелектуального розвитку учнів ділять за здібностями на декілька груп, при цьому орієнтуючись не на середній рівень, а на найвідсталіших, і відповідно витрачаючи для підтримки їх на належному рівні 92% видатків з освіти на учнів (коли на найобдарованіших лише 1%) [2]. То у Сінгапурі ситуація діаметрально протилежна.

Сінгапурські школи ставлять планку вимог до знань дуже високо. Лише найрозумніші учні здатні самостійно впоратись із навантаженням, решта ж має рівнятися на них. Для цього 40% дошкільнят, 80% учнів початкової школи та 60% учнів старшої школи щонайменше три години на тиждень займаються додатково після школи у приватних підготовчих закладах [5]. Подібна ситуація спостерігається і у решти успішних далекосхідних країн, наприклад для Японії, репетиторство діє як норма вже понад пів століття.

Попри стрес для тих, хто «не має відставати» від високого рівня, культ успіху в освіті зробив далекосхідні країни взірцем старанності учнів (що невід’ємно пов’язано із традицією буддизму та конфуціанства) та дозволив досягнути висот самим державам, що вибудували довгострокові національні стратегії розвитку освіти.

Як казав найвидатніший український інтелектуал ХХ століття Дмитро Донцов у своїй статті «Єдине, що є на потребу» [6]: «Культ успіху — це культ великої амбіції і великої праці, не дрібних амбіційок. Культ успіху — це не хвилеве захоплення з переходом до моментальної зневіри людей, які хотіли за рік вивчитися на Шекспіра, а за два збудувати «власну хату». Культ успіху — це прикмета, якої у нас нема, це бажання по кожному упадку зриватися на ноги, to try again (пробувати знову), бо хто боїться невдач і розчарувань, той згори програв свою життєву ставку, будь це одиниця чи нарід».

Що об’єднує успішні далекосхідні країни з Естонією та Фінляндією, то це спільні риси цих різновидів розвивальної моделі освіти (хоча останні дві мають багато від феноменологічної), а саме: інноваційний підхід, інтерактивне навчання, широке застосування інформаційних технологій, довіра та обмін досвідом між викладачами (підвищення кваліфікації), надання високоякісної освіти завдяки рівномірному і достатньому фінансуванню усіх закладів (що дозволяє ВВП на душу населення), та що головне — ретельний відбір найкращого викладацького складу (лише третина найкращих випускників шкіл можуть стати педагогами у Фінляндії; у Сінгапурі найкращих випускників університетів заохочують до викладацької діяльності зарплатнею для молодих вчителів, що перевершує середньостатистичну).

Проте Фінляндію та Естонію відрізняє егалітарний підхід — забагато «рівності», навіть там де її немає і бути не може [7]. Індивідуальний підхід і рівність учнів (за різних вимог і умов оцінювання) є несумісними поняттями. Падіння Фінляндії за рейтингом PISA [4], можна пояснити ще одним невдалим «соціальним експериментом» — прийомом десятків тисяч біженців (за період між збором даних 2012-2015 рр.), який Естонії вдалось оминати [8] та випередити північного сусіда по освітніх показниках [4]. Естонська квота імміграції для громадян третіх країн (не ЄС) регулює їхню кількість Законом про іноземців та не може перевищувати 0,1 % від загальної чисельності населення Естонії на початку кожного конкретного року [9].

Висновки. Підсумовуючи, варто додати, що кожна успішна національна модель освіти має свою ментальну специфіку, що базується на якостях, традиціях і цінностях самого народу-носія. Головну роль відіграє правильно поставлений вектор державної політики — інвестування у майбутнє, саме так можна охарактеризувати освітні стратегії успішних країн. Наостанок, згадаймо золоті слова великого Кобзаря: «Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя. А то залізете на небо: — І ми — не ми, і я — не я!» ... «Учітесь, читайте, І чужому научайтесь, Й свого не цурайтесь». Тож Україні слід випрацьовувати власну унікальну модель освіти, що відповідала б вимогам національних інтересів і часу.

Література

1. Сисоєва С., Кристопчук Т. Освітні системи країн Європейського союзу: загальна характеристика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — Рівне: Овід, 2012. — 352 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/4390/1/Sysoieva%20Osvitni%20s.pdf> (дата звернення 12.04.18).
2. Мартинець Л.А. Сучасні моделі освіти. — Вінниця, 2015. — 102 с.
3. Рейтинг оцінювання знань PISA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/pisa/> (дата звернення 12.04.18).
4. Рейтинг PISA за балами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-i_9789264266490-en#page46 (дата звернення 12.04.18).
5. Совсун І. Як зробити хорошу школу? Висновки дослідження PISA. Українська правда. 2016. 20 грудня. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2016/12/20/221754/> (дата звернення 12.04.18).
6. Донцов Д. Єдине, що є на потребу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Dontsov/Yedynе_scho_ie_na_potrebu/ (дата звернення 12.04.18).
7. Кіреєва Н. Сім принципів фінської освіти / пер. Н. Білецька. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://starylev.com.ua/club/article/7-prynsypiv-finskoji-osvity> (дата звернення 12.04.18).
8. Естонія не приймає біженців через помилки в процесі їхнього перерозподілу. Відомості. 2016. 19 лютого. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://vidomosti-ua.com/world/115349> (дата звернення 12.04.18).
9. Cavegn Dario. Estonia about to reach 2018 third-country immigration quota. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.err.ee/691533/estonia-about-to-reach-2018-third-country-immigration-quota> (дата звернення 12.04.18).

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Б.М. Носа,

аспірантка кафедри історії України,
старший викладач кафедри туристичної інфраструктури та сервісу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІСТОРИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЯК СУЧАСНА ФОРМА АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАМКІВ ЗАКАРПАТТЯ

Історичні реконструкції сьогодні є однією з популярних форм культурного дозвілля та ефективним методом підвищення атрактивності музеїв, замків, історичних місць тощо.

Під терміном «історична реконструкція» розуміють відтворення матеріальної і духовної культури тієї чи іншої історичної епохи або регіону з використанням археологічних, образотворчих і письмових джерел. Це відновлення зовнішнього вигляду і конструкції об'єкта чи явища, засноване на його збережених фрагментах, залишках, наявній історичній інформації про нього [3, с. 104–105].

Історичні реконструкції надають можливість зануритись в інший світ, відчувати емоційні переживання минулого і ефективно використовуються музеями-замками, предметне середовище яких допомагає відновити події різних епох від середньовічних лицарських поєдинків до військових баталій Другої світової війни [2, с. 73].

Активізація історично-реконструкторської роботи протягом останніх років спостерігається і на території Закарпаття, зокрема в діяльності Ужгородського, Чинадіївського («Сент-Міклош») та Мукачівського («Паланок») замків. Всі вони є цінними історико-культурними пам'ятками краю та важливими туристичними ресурсами.

Відносно добре збережений вигляд та неповторна історія замків виступають сприятливими чинниками для організації такої діяльності, як історична реконструкція. В основному, у цьому форматі на Закарпатті відтворюють техніку ведення боїв, історичні події, культуру та побут середньовічної епохи.

Фактично вперше така практика була застосована у 2009 р. Тоді на території «Паланку» відбулись «Замкові ігри», щоправда, зусиллями членів християнського ордена св. Георгія, що виник в XIV ст. при угорському королі Карлі Роберті в дунайському місті Вишеград і відновленого в 90-ті роки XX ст. [4]. Захід відбувся за офіційної підтримки Угорщини.

Протягом останніх років на Закарпатті з'явилися місцеві клуби історичної реконструкції: «Меч Орiona» (2010 р., м. Ужгород), «Веремій» (2011 р., м. Мукачево), «Орден святого Миколая» (2014 р., замок «Сент-Міклош»). Їх діяльність тісно взаємопов'язана та відтворює регіональну специфіку. Останній позиціонується як єдиний в Україні клуб із власним замком. Звісно, мова йде не про власність, а ідейну та локальну прив'язку.

Найбільш яскравим заходом історичної реконструкції в області, беззаперечно, є унікальний фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош», який успішно проходить на території Чинадіївського замку протягом 2012 – 2018 рр. Фестиваль і замок настільки тісно переплелися у сприйнятті відвідувачів, що зараз важко уявити фестиваль в іншому місці або замок без фестивалю. Програма включає видовищні лицарські поєдинки, середньовічні забави і танці, цікаву автентичну музику. Якісно доповнюють її літературна («Літературний Татош») та гастрономічна частини («Ситий Татош»). Активну участь у проведенні фестивалю бере вже згаданий «Орден святого Миколая» [1].

Саме цей клуб виступив ініціатором ще одного дійства — театралізованого повстання селян проти влади Другетів в Ужгородському замку. В майбутньому ідею цього заходу планують втілити у формі окремого фестивалю. Зараз він подібний до флешмобу: поява яскравого костюмованого натовпу, що рухається центральною частиною міста до замку, викликає ефект несподіванки.

У Мукачівському замку цьогоріч вже вдруге колоритно реконструйовано весілля легендарної володарки «Паланку» Ілони Зріні та ватажка повстанців-куруців Імре Текелі. Ця історична подія відбулась тут 1682 р. Сучасна програма заходу передбачає відтворення церемонії вінчання, весілля, штурму замку; постріли з гармат, лицарські бої, середньовічні танці, музику, кухню; роботу ремісничого містечка тощо. Для її реалізації залучаються актори Мукачівського драматичного театру та члени лицарського ордену святого Миколая. При цьому, побувати в образі середньовічних героїв можуть і відвідувачі святкового дійства.

Згадані тематичні заходи мають подієвий характер та збирають широкі глядацькі аудиторії. Окрім того, періодично лицарські поєдинки та середньовічні танцювальні номери можна побачити у рамках інших програм, наприклад, відзначення Міжнародного дня музеїв. Кілька років практикуються театралізовані нічні екскурсії зі смолоскипами, зокрема в Мукачівському та Чинадіївському замках.

Важливу анімаційну складову реконструкцій у світовій практиці відіграє організація вогняних шоу. На Закарпатті діють театри вогню «Fire Life», «Night Light», «Dragonfly» тощо. Їх виступи гармонійно доповнюють святкові програми.

Таким чином, у добре збережених замках Закарпаття протягом останніх років проводяться різноформатні анімаційні заходи з історичною реконструкцією. Вони відтворюють середньовічну атмосферу пам'яток, розкривають їх історико-культурний потенціал та популяризують, пожвавлюючи туристські відвідування. Організація історичних реконструкцій потребує проведення дослідницької роботи та матеріально-технічного забезпечення і реалізовується сьогодні, в основному, завдяки потужним громадським ініціативам краю.

Література

1. Лонгрід. Секрети «Срібного Татоша» і чим вразить фестиваль цьогорічний (Інтерв'ю із засновником фестивалю Ю. Славіком) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uzhgorod.net.ua/news/108862>
2. Поліщук Л. О. Анімація в діяльності закладів культури України / Л. О. Поліщук // Культура і мистецтво у сучасному світі. — 2014. — Вип. 15. — С. 71–76.
3. Посохов І. С. «Історичні реконструкції» як форма культурно-пізнавального туризму: теоретичні аспекти / І. С. Посохов // Географія та туризм. — 2014. — Вип. 28. — С. 103–112.
4. Степанчук В. В. Проблеми та перспективи історичної реконструкції у туризмі світської культури Закарпаття / В. В. Степанчук // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — 2012. — Вип. 2. — С. 87–91.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

В.О. Довбиш,

студентка факультету історії, етнології і права
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
науковий керівник: **О.А. Коляструк,**
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та культури України факультету історії, етнології і права
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ІДЕЇ РЕНЕСАНСУ ТА РЕФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКІЙ КУЛЬТУРІ НІМЕЧЧИНИ: СТАН НАУКОВОГО ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Минуло вже 500 років, але сьогодні ми точно можемо сказати, що значення феномену Реформації виходить далеко за рамки XVI століття та європейського регіону. Це одна з найвагоміших подій, яка коли-небудь відбувалася у всесвітній історії. Ідеї релігійної та політичної свободи сучасного світу зобов'язані своїм походженням значною мірою протестантизму. Реформація в першу чергу змінила людську свідомість, сприяла перебудові світогляду, людському розумінню таких понять як «релігія» та «віра». Саме Реформація визначила образ сучасної Європи і, в певному сенсі, стала інтелектуальною революцією, відкривши шлях новим напрямкам мистецтва, заклала фундамент сучасної світської культури.

В Україні дослідження історії європейської Реформації увійшло у коло наукових інтересів Ю. Голубкіна [3], В. Дятлова [4, 5], П. Котлярова [6] тощо. Сучасні наукові дослідження Реформації перестали бути прерогативою істориків та теологів, нині реформаційні процеси вивчаються і психологами, філологами, мистецтвознавцями тощо.

Відомий медієвіст Ю. Голубкін, працюючи на історичному факультеті ХНУ ім. В.Н. Каразіна, після 1991 р. вивчав біографію і творчу спадщину Мартіна Лютера, переклав російською мовою найбільш важливі твори великого реформатора, що стали доступними студентам і громадськості. Видання 2011 р. збірки вибраних статей про діяльність М. Лютера [3] здійснено колегами на пошану вченого після його передчасної смерті.

Продовжує плідно працювати над проблемами історії Реформації В. Дятлов,

учень Ю. Голубкіна. 1997 р. вчений видав монографію, присвячену складу, становищу і місцю нижчих верств населення у соціальній ієрархії німецького міста раннього нового часу [4]. Ґрунтовне дослідження комплексу джерел дало змогу автору дійти висновку щодо сприяння нижчих верств німецького міста глибокому соціальному наповненню антиклерикального руху, його орієнтації на вирішення широкого комплексу соціально-політичних і релігійно-етичних проблем [4, с. 348]. Поглиблюючи вивчення проблеми, В. Дятлов у 2010 р. видав нову працю, в якій на широкому історичному матеріалі відтворено шлях німецького суспільства від реформ до Реформації. Остання представлена як велетенський «антропологічний» переворот, що розпочався з революційного оновлення найбільш глибоких і фундаментальних уявлень про сутність людини [5, с. 298].

Вагомий внесок у дослідження історії Реформації зробив П. Котляров. Його основна увага зосереджена на вивченні життя та творчості Філіпа Меланхтона — одного з найближчих соратників Мартіна Лютера. Релігійно-політична та педагогічна діяльність Меланхтона, до якої П. Котляров звернувся у своїй кандидатській дисертації [6], і нині продовжує залишатися головним предметом дослідження автора.

Найновіші наукові дослідження в українській історіографії, що розкривають вплив Реформації на культурне та мистецьке життя німецького суспільства, пов'язані з вивченням творчості Альбрехта Дюрера та Лукаса Кранаха Старшого. Тут варто відзначити ґрунтовні статті: А. Борецької «Вплив реформаційних ідей на образотворче мистецтво Німеччини пер. пол. XVI ст.» [2], Ю. Макушина «Релігія як джерело мистецтва» [8], А. Рашевської «Вплив Реформації на європейську культуру та мистецтво (на прикладі творчості Альбрехта Дюрера)» [10], Ю. Самойленко «Прояви ідей Реформації в живописі на прикладі творчості Лукаса Кранаха Старшого» [11].

Так, Ю. Самойленко зазначає, що ілюстрації Кранаха це не лише спосіб передати історичне розуміння духовного, але і «спроба через мистецтво перенести релігійне на побутовий рівень суспільства на його ж благо». На думку дослідниці, у своїх роботах Лукас Кранах також намагався зобразити і саму Реформацію та її місце в суспільстві. Це яскраво можна простежити в таких його роботах як «Алегорія Меланхолії» (1528) і «Меланхолія» (1532) [11, с. 177].

Досить докладно в історіографії висвітлено проблему Ренесансу та його вплив на художньо-мистецьку культуру Німеччини. Синтез різних традицій зробив культуру Німеччини на зламі XV—XVI ст. багатокомпонентною, з виразними регіональними особливостями Північного Відродження. Силі, художні образи і символізм Середньовіччя переплелись в ній із рисами Ренесансу. Мистецтво Північного Відродження було менш ідеалістичним, порівняно з італійським, крім того, воно більш прагматичне і спрямоване на звичайну людину, на задоволення її потреб в духовному вираженні. Великий вплив на формування німецького мистецтва і власне самого гуманізму мав протестантизм, внаслідок чого сформувався релігійний або протестантський гуманізм (вдосконалення світу віри, усунення церкви як посередника між людиною і Богом), якому притаманне збереження святості й сакральності.

Значний інтерес до німецького мистецтва і зокрема, творчості найвідомішого представника німецького Відродження Альбрехта Дюрера, спостерігався уже в період романтизму. Якщо до кінця XVIII ст. творчість А. Дюрера лише прославлялась, то з XIX ст. розпочалася наукова переоцінка та дослідження його спадщини. Як зазначає в авторефераті своєї дисертаційної роботи І. Чернієнко [12], склались дві позиції в історіографії: 1) дослідники вважають, що Ренесансу в німецьких землях не було взагалі, і тому всі художники XV — XVI ст., зокрема Дюрер, є представниками пізнього готичного мистецтва (Г.Дехіо, Б.Хендке та ін.); 2) епоха Відродження в Німеччині розпочинається наприкінці XV ст. і триває перші три десятиліття XVI ст. (В.Вейсбах, К.Бурдах, Г.Вьольфлін тощо).

Великий внесок у дослідження спадщини Дюрера зробив Е. Панофський [9], який зосередив свій інтерес на взаємовпливові форми і змісту в його роботах, аналізі художньої символіки; дослідник також звернувся до виявлення принципів «прихованого символізму», які сформувалися в мистецтві раннього Північного Відродження.

Існує ще цілий ряд досліджень, присвячених окремим гуманістам та еволюції ідей Ренесансу в Німеччині. Зокрема, це праця О. Бенеша «Мистецтво Північного Відродження. Сучасні духовні та інтелектуальні рухи» [1], де автор поставив ряд історико-культурних, художніх проблем, піддав аналізу джерела і основи світогляду Північного Ренесансу, розглядаючи їх у зв'язку з духовним життям та ідейними рухами того часу. Інший дослідник культури Відродження М. Лібман [7] охарактеризував особливості німецького мистецтва «епохи Дюрера», звертаючи увагу на його містичний характер, етико-релігійну спрямованість, пантеїзм і возвеличення повсякденного буття, наявність народної тематики. Дослідник показав також новаторський характер творчості Дюрера, що проявився як у художній і науковій діяльності митця, так і в питаннях виховання молодого покоління художників.

Отже, здійснений огляд історіографії проблеми засвідчує сталий інтерес багатьох поколінь дослідників до вивчення реформаційного руху та ренесансних ідей. Водночас, у вітчизняній історіографії немає наскрізної праці, присвяченої впливу Ренесансу та Реформації на німецьку мистецьку культуру. Переважно йдеться про ідейні впливи цих явищ на визначних німецьких гуманістів, в тому числі й художників. Відтак вивчення складних і суперечливих суспільних трансформацій XVI ст. помітно переважає над дослідженням людей тієї епохи, їх переживань, поведінки, уявлень про свій час і майбутнє.

Література

1. Бенеш О. Искусство Северного Возрождения / О. Бенеш. — М.: Искусство, 1973. — 222 с.
2. Борецька А.В. Вплив реформаційних ідей на образотворче мистецтво Німеччини пер. пол. XVI ст. / А. В. Борецька // Вісник ХДАДМ. — 2011. — № 8. — С. 47—51.
3. Голубкин Ю.А. Исследования о Мартине Лютере: Статьи и воспоминания / Ю. А. Голубкин. — Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2011. — 192 с.
4. Дятлов В.О. «В ім'я Бога і загального добра». Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація / В.О. Дятлов. — Чернігів: Сіверянська думка, 1997. — 351 с.

5. Дятлов В.О. Реформи і Реформація у Німеччині (XV – XVI століття) / В.О. Дятлов. – Чернівці: Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2010. – 308 с.
6. Котляров П.М. Світогляд і релігійно-політична діяльність Філіпа Меланхтона: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 – всесвітня історія / П. М. Котляров; Київ. нац. ун-т. – К., 2000. – 20 с.
7. Либман М.Я. Очерки немецкого искусства позднего Средневековья и эпохи Возрождения / М.Я. Либман. – М.: Советский художник, 1991. – 208 с.
8. Макушин Ю.А. Релігія як джерело мистецтва / Ю.А. Макушин // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. – 2011. – Т. 173, Вип. 161. – С. 133–143.
9. Панофский Э. Idea: К истории понятия в теориях искусства от античности до классицизма / пер. с нем. Ю. Н. Попова. – СПб., 2002. – 237 с.
10. Рашевська А.А. Вплив Реформації на європейську культуру та мистецтво (на прикладі творчості Альбрехта Дюрера) / А.А. Рашевська // Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). – Запоріжжя: АА ТанDEM, 2017. – С. 180 – 186.
11. Самойленко Ю.С. Прояви ідей Реформації в живописі на прикладі творчості Лукаса Кранаха Старшого / Ю.С. Самойленко // Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). – Запоріжжя: АА ТанDEM, 2017. – С.171–180.
12. Черниенко И. Германия на рубеже XV – XVI веков: эпоха и её видение в творчестве Альбрехта Дюрера: автореф. ... канд. истор. наук: 07.00.03. – Пермь, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/germaniya-na-rubezhe-xv-xvi-vekov-epokha-i-ee-videnie-v-tvorchestve-albrekhta-dyurera>.

М.В. Несправа,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальних наук
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЦІННІСНА КРИЗА ЄС ТА ХРИСТИЯНСТВО ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ДЛЯ ВИХОДА З НЕЇ

«Європейський союз переживає кризу». Цю фразу останнім часом доводиться чути все частіше. Очевидно, що ця криза має аксіологічний характер, бо Брюссель постійно змушений робити вибір між такими цінностями, що суперечать одна одній. Найяскравіший приклад — проблема біженців і провокованих ними заворушень. Наплив біженців і терористичні атаки — найбільш серйозна проблема нинішнього Євросоюзу, що межує з екзистенціальною. Надзвичайний саміт ЄС щодо біженців, який відбувся 24 червня 2018 року в Брюсселі, показав, що ця проблема призвела не тільки до бойкоту ініціатив Старої Європи з боку країн Вишеградської групи, але й ледь не до сварки між Німеччиною та Італією і до внутрішнього політичного розколу в Німеччині [1].

Наплив біженців і зростаюча терористична загроза тісно пов'язані. Потік мігрантів в ЄС різко кинувся вгору в 2011 році, а в 2014-2015 роках число тих,

хто прагне влаштуватися в Євросоюзі збільшилася в два рази [2]. Жодна з держав ЄС, ні сам блок до такого розвитку подій виявилися не готові. Ситуація загострилася після серії терористичних атак, що прокотилися у Франції і Бельгії в 2015-2016 роки. Їх організаторами були мусульмани. При цьому необхідно зазначити, що терористи та Ісламська держава (ІДІЛ) виступають, перш за усе, з позицій підриву європейських цінностей, їх радикального перегляду.

На жаль, на догоду політкоректності у таких країнах ЄС як Бельгія, Голландія, Данія, Німеччина, Франція уряди почали відмовлятися від необхідності відстоювати цінності християнства, які насправді є сенсоутворюючими для ЄС. Але відхід від християнських цінностей, секуляризаційний тиск вкупі із повзучою ісламською інтервенцією призвели до того, що європейці почали відчувати себе незатишно у духовно-етичному просторі Європи. На що вказує, зокрема, італійська дослідниця Алессандра Нуччі [3]. Наслідком стала зворотна реакція у вигляді підйому націоналістичних і правих сил, котрі, як правило сповідують традиційні цінності. Особливо критично ця тенденція проявила себе під час референдуму у Британії, котрий викликав Brexit, а також референдуму щодо незалежності у Каталонії. Нарешті, проблеми щодо судової реформи та дотримання демократичних процедур в Угорщині та Польщі змусили Європарламент прийняти відповідні резолюції з попередженням про можливе позбавлення Будапешту і Варшави права голосу в Раді ЄС. Слід підкреслити, що оскільки криза європейської інтеграції має передусім ціннісний вимір, то і проблема пошуку шляхів відновлення інтеграційного потенціалу, подолання проблеми мігрантів та боротьби з тероризмом лежить саме в аксіологічній площині.

Складні соціально-політичні процеси в ЄС, які свідчать про кризу європейської ідентичності, змушують політиків і вчених згадати ті ідеї, які стали рушійною силою євроінтеграції, та під новим кутом зору поглянути на ті фундаментальні цінності, на яких ґрунтується європейська єдність. слід звернути особливу увагу на те, що формування означених інституцій, їх принципи і норми визначають європейські цінності. Означені цінності були закріплені у Маастрихтському договорі (1997) та уточнені у Лісабонському договорі (2007) про Європейський Союз наступним чином: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків» [4]. Розгалужене тлумачення аксіологічних основ ЄС дає Хартія основних свобод Європейського Союзу (2000): «Усвідомлюючи своє духовне і моральне надбання, Європейський Союз ґрунтується на неподільних і загальних цінностях — гідність людини, свобода, рівність і солідарність; він спирається на принципи демократії та правової держави. Він ставить людину у основу своєї діяльності, засновуючи громадянство Європейського Союзу і створюючи простір свободи, безпеки та правосуддя» [5].

Європейські цінності — це складне духовно-моральне утворення. І хоча правове закріплення вони отримали лише наприкінці XX століття можна з упевненістю стверджувати, що вони були сформовані протягом багатьох століть в рамках християнської етики. Її наріжним каменем постає милосердя, що його проповідував Христос, а ключовою характерною рисою виступає людинолюбство. У Євангелії ми знаходимо не тільки зрозумілу заповідь: «Полюби ближнього твого, як самого себе» (Мтф. 22:39), але й більш складну когнітивну модель: «Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто кривдить вас і жене вас, щоб вам бути синами Батька вашого небесного» (Мтф. 5: 43-46). Особливим чином християнська людяність і солідарність виражена у словах Святого Павла: «...Чи страждає один член, страждають з ним усі члени; і коли радіє один член, з ним радіють усі члени» (Рим. 3:37-38). Усе це — закони християнського життя. І саме цей вміст християнського етики — милосердя, любов і повага до гідності кожної людини як творіння Божого — віками був ідентифікаційним маркером Європи як осередку гуманізму. А оскільки людська гідність як основа прав людини виявляє себе через дотримання заповідей не тільки індивідуально по відношенню до Бога, але й у стосунках із іншими людьми та навколишнім середовищем, то логічним буде стверджувати, що саме християнські духовні джерела мають визначати моральну спрямованість заходів по подоланню ціннісної кризи ЄС.

Християнські Церкви на протязі усієї історії Європи сприймали свою велику відповідальність за припинення війн, мирне вирішення існуючих конфліктів, подолання голоду і всіх проявів бідності. Головним звичайним методом християнських Церков у боротьбі зі злом залишається розповсюдження Слова Божого, яке вчищає людські душі від гріха. І сьогодні, на наш погляд, найбільш далекоглядний проект наближення до «ери милосердя» народжується у процесі православно-католицької комунікації. Що є особливо значущим для країн Центральної та Східної Європи. Вміст цього спілкування визначається ціннісною платформою, яка побудована на трьох Євангельських стовпах — любові, милосерді та повазі до гідності кожної людини, як Божого творіння. Не дарма комунікацію між православ'ям і католицизмом називають діалогом милосердя. Саме цей приклад є взірцем для подолання будь-якого розбрату на теренах Європи і, як наслідок, спільної перемоги над тероризмом.

Що стосується кризи ідентифікації, то слід нагадати, що від самого початку європейський проект був задуманий як ціннісно-орієнтоване цивілізаційне об'єднання. Один з його розробників Роберт Шуман вважав, що європейська уніфікація не зможе відбутися без «натхнення, що виходить з її християнських витоків», а Європа є «втіленням універсальної демократії, в християнському розумінні цього слова» [6, с. 50]. Беручи до уваги ці та інші аналогічні аргументи, ми наполягаємо, що заради збереження атрактивності європейського проекту необхідно рішуче дотримуватись цінностей, які проголошені у наведених вище базових документах ЄС. Натомість, слід відмовитися від моральної вседозволеності та знов згадати біблійні заповіді, притаманні християнству принципи самообмеження, відповідальності та солідарності, закріпивши їх на

законодавчому рівні. Християнські вимоги обмеження свободи на користь відповідальності стосуються, зокрема, такого базового і чутливого соціального утворення як сім'я. «Ми шкодуємо, що інші форми співжиття нині зрівнюються з сім'єю, заснованою на шлюбі як акті вільної і вірної любові між чоловіком і жінкою, а освячені біблійною традицією уявлення про батьківство і материнство як особливе покликання чоловіка і жінки в шлюбі витісняються з суспільної свідомості», — йдеться у спільній заяві Папи Римського Франциска і Святійшого Патріарха Кирила [7].

Отже, для виходу з кризи Європа потребує дотримання вірності власному християнському корінню. Вона має зберегти свою душу, сформовану двотисячолітньою християнською традицією.

Література

1. Надзвичайний саміт ЄС щодо біженців: що стоїть на кону. Deuche Welle. 2018. 25 червня. URL: <http://www.dw.com/uk/надзвичайний-саміт-єс-щодо-біженців-що-стоїть-на-кону/a-44369907?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (дата звернення 26.06.2018).
2. Романова Т. Кризисы Европейского союза и его будущее. Россия в глобальной политике. 2016. 21 авг. URL: <http://www.globalaffairs.ru/valday/Krizisy-Evropeiskogo-soyuza-i-ego-budushee-18320> (дата доступа 24. 06. 2018).
3. Nucci A. Europe's War on Christian Ethics. Catholic World Report. 2015. 28 May. URL: <http://www.catholicworldreport.com/2015/05/28/europes-war-on-christian-ethics> (Last accessed 25.06.2018).
4. Договор о Европейском Союзе. Маастрихт, 7 февраля 1992 года (текст с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2007 года). Офіційний сайт Верховної Ради України URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (дата звернення 24.06.2018).
5. Хартия основных прав Европейского Союза — Ницца, 7 декабря 2000 года. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення 24.06.2018).
6. Vanheeswijck G. How can we overcome a politics of inarticulacy? More Europe? A critical Christian inquiry into the process of European integration. Kampen: Pharos, 1997. P. 49 -58. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ADdo98pyUFsC&pg=PA280&lpg=PA280&dq=More+Europe?+A+critical+Christian+inquiry+into+the+process+of+European+integration.&source>. (Last accessed 23.06.2018).
7. Совместное заявление Папы Римского Франциска и Святейшего Патриарха Кирилла. 2016. 13 февр. Официальный сайт Русской Православной Церкви URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4372074.html> (дата доступа 26.06.2018).

Б.М. Носа,
аспірантка кафедри історії України,
старший викладач кафедри туристичної інфраструктури та сервісу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ЗАКАРПАТТІ

Туристичне освоєння території Закарпаття — складний багатовіковий процес. Протягом XIX ст. тут окреслюються курортні зони із лікувально-оздоровчими комплексами, а в другій пол. XIX — на поч. XX ст. облаштовуються туристичні притулки, маркуються маршрути, практикується екскурсійна діяльність, організовуються різноманітні промоційні заходи. Важливу роль у цьому процесі відіграли громадські ініціативи.

Спроби створення дієвої громадської організації для розвитку туризму в Карпатах спостерігались ще із сер. XIX ст. У 1873 р. така організація з'являється під назвою Угорське карпатське об'єднання (*Magyarországi Kárpát Egyesület*). Його першочергове завдання — ознайомлення угорців із потенціалом Високих Татр, а основні офіси розташовувались на території сучасної Словаччини. Та вже наприкінці 1870-х — на поч. 1880-х рр. формуються бескидський і марамороський осередки, об'єднані у східнокарпатський філіал. Саме ця структура виконує багато завдань на території Закарпаття: організовує будівництво туристичних притулків на г. Піп Іван Марамороський (1886 р.) та г. Говерла (1895 р.) [4, с. 22—23, 33, 45]; встановлює оглядові вежі у місцях із живописними панорами (напр., на замковій горі у Хусті); облагороджує туристично привабливі місця; маркує маршрути (напр., від притулку до вершини г. Говерла та г. Петрос) [8, с. 150—156] тощо.

У 1886 р. представниками організації видано путівник Східними Карпатами, з 1889 р. — перше в Угорщині спеціалізоване видання про туризм («*Turisták Lapja*»). Журнал відіграв важливу роль у «туристичному відкритті» території Закарпаття. На його сторінках публікувались туристичні ескізи та дорожні нотатки мандрівників про географічні, культурні, побутові особливості краю; пізнавальні об'єкти та маршрути; можливості організації ночівлі й харчування; подавались фотоілюстрації.

У 1918 р. на територіях, що ввійшли до складу Чехословаччини, об'єднання було розпущене, а майно конфісковане. У 20-х рр. організація відновила свою роботу під назвою «Карпатський клуб» («*Karpathen vereін*»), через судові позови зуміла повернути деякі туристичні бази, відкрила осередки у Берегові (1925 р.) та Виноградові (1935 р.) [4, с. 108—112].

Варто наголосити на тому, що ще з XIX ст. паралельно діяли й інші туристичні угруповання. Так, у 1891 р. на базі будапештського відділення утворюється Угорське туристичне об'єднання (*Magyar Turista Egyesület*). Протягом перших 5 років діяльності кількість його членства сягнула 3 тис. ос. Проте марамороський осередок розпочав роботу тільки у 1913 р. [4, с. 37—40]. У цьому ж році з метою об'єднання всіх регіональних турорганізацій створюється

Угорський туристичний союз (Magyar Turista Szövetség). Про значний інтерес до такого громадського утворення засвідчує кількість делегатів, що взяли участь у великому зборі — 11 662 представники всієї території Угорщини. Саме цей союз виконував дорадчі функції при уряді та органах місцевої влади. Через воєнні події реальну діяльність зміг розгорнути лише у 1920 р. [4, с. 61–67].

У чехословацький період ключову роль в розвитку туристичної галузі Закарпаття виконав Клуб чехословацьких туристів (КЧСТ) — громадська організація, що виникла як правонаступник Клубу чеських туристів (заснованого у 1888 р.). З утворенням республіки вона зазнала суттєвих трансформацій, значно розширивши напрями роботи. У 1922 р. клуб вже налічував 170 відділень та 30 тис. членів на території всієї республіки, а в 1938 р. — 390 осередків та більше 100 тис. членів [2]. На Закарпатті діяли 8 філій в: Ужгороді, Мукачеві, Хусті, Рахові, Воловці, Великому Березному, Тячеві та Міжгір'ї (майже 1200 членів). Клуб об'єднував любителів спортивного відпочинку, активну молодь, зацікавлених осіб та функціонував за допомогою державного фінансування, членських внесків і отриманих прибутків від діяльності окремих засобів розміщення (притулків, готелів) та ресторанів, якими управляв.

Узагальнено, до основних досягнень КЧСТ на Закарпатті належать: 1) маркування туристичних маршрутів, зокрема представленої у 1928 р. «Ювілейної карпатської стежки» від Ужгорода до Ділового [7, с. 95], довжина якої становила більше 340 км. До маршруту були підв'язані 22 промарковані бічні стежки, а загальна протяжність сягала майже 1000 км [3, с. 71]. 2) облаштування станцій прийому туристів у будівлях державних установ та закладів гостинності (майже на 400 ос.); 3) відновлення, будівництво та утримання більше двох десятків туристичних притулків; 4) відкриття готелю у м. Рахів та ресторану в Невицькому замку (перебував під опікою ужгородського відділення з 1922 р. [6, с. 33]; 5) популяризація гірського літнього (пішохідного) та зимового (лижного) туризму.

До розвитку туристичної інфраструктури у цей період докладали зусилля й представники інших організацій. Наприклад, у 1934 р. спортивною секцією Академічного союзу з Варшави збудовані польська туристична хата під Чорною горою (50 місць) [1, с. 170] та «Притулок на Пантірі ім. II Карпатської бригади Легіонів польських» неподалік с. Лопухово (20 місць) [1, с. 242]. У віданні Польського туристичного товариства перебувала база під Говерлою (на Заросляку) на 120 ліжок [1, с. 170].

Після окупації Карпатської України у березні 1939 р. Закарпаття опиняється у складі Угорщини. КЧСТ припиняє свою діяльність. 17 притулків та готель в Рахові переходять у розпорядження Угорського туристичного об'єднання [5, с. 334], що активно відновлює свою роботу, відкриваючи ужгородську, берегівсько-мукачівську, воловецьку, свалаявську та боржавську філії. Приєдналась до активізації турдіяльності й угорська спілка туристично-інформаційних бюро, видавши до кінця року повноцінний туристичний путівник краєм.

Таким чином, громадські ініціативи відіграли важливу роль в процесі становлення туристичної галузі краю. Саме організації займались такими важливим напрямом, як маркування туристичних маршрутів, їх інформаційно-методичне забезпечення (путівники, карти), розбудова і утримання туристичних притулків, облагородження територій та екскурсійних об'єктів, популяризація туризму тощо.

Література

1. Достал Я. Європейське коріння / Путівник-довідник / Переклад, упоряд., доповн. Ю. Фатули. — Ужгород: Карпати, 2016. — 328 с.
2. Клуб чеських туристів: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kct.cz/cms>
3. Шандор Ф. Ф. Туризм / Ф. Ф. Шандор // Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М. Вереша, Ч. Фединець. — Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2010. — С. 69—72.
4. Jellinek J. A magyar természetjárás története / J. Jellinek. — Budapest, 1939. — 117 old.
5. Kárpátalja turistamenedékházai // Turisták Lapja. — Budapest, 1939. — LI évf. — old. 334—340.
6. Král J. Turistický průvodce Podkarpatskou Rusi a Slovenskem východně od Košic / J. Král, A. Svoboda. — Mukačevo, 1923. — 116 s.
7. Peterle J. Turistika na Podkarpatské Rusi / J. Peterle // Publikace pro zem Podkarpatská Rus / Sestavil Gustav Bianchi. — Bánska Bystrica: Slovan, 1932. — S. 95—96.
8. Siegmeth K. Képek a Felső-Tisza vidékéről / K. Siegmeth // Turisták Lapja. — Budapest, 1901. — XIII évf. — old. 150—156.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ.
ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ*Magdalena Golonko¹, Dariusz Andrejuk², Michał Buszko³,*¹Warsaw University of Life Sciences – SGGW²University of Białystok³University of WarsawBEHAVIORAL ECONOMICS – THE GENESIS OF
CREATION AND DEVELOPMENT**Introduction.**

Behavioral economics is currently a rapidly growing branch of economic sciences. It was created in response to insufficient explanations of the ongoing economic phenomena by the mainstream economists. The aim of this study is to review the emergence and development of behavioral economics and how it explains how to make economic decisions.

The genesis of behavioral economics.

The foundation for behavioral economics has created a trend in psychology called behaviorism, which deals with human behavior and environmental stimuli affecting it. The trend was created in the 1930s, and its precursors are J.B Watson and B.F. Skinner [Zalega 2015].

Behaviorism is a field of psychology dealing with research on the human psyche using the available knowledge on the relationship between stimuli and reactions. These reflexes are called habits. The transfer of this theory to the level of economics, initiated behavioral economics, which develops using the achievements of both scientific fields [Solek 2010].

Table 1. Presents features differentiating economics and psychology.

Economy	Psychology
Based on a few basic assumptions: - behavior maximizing usability, - constant preferences, - market equilibrium	Mainly inductive, with empirical theory at a low level of abstraction. Focuses on explaining the behavior of individuals, often strives for a detailed description of processes, learning (adaptation) is a central concept

Deduction based on the above assumptions	Hypotheses based on observation
Mathematical language, detailed models, econometrics	Experimental and statistical methods, measurement scales
Objective data as well as indicators based on objective data	Observational and subjective data, including emotions and feelings
Interest in global phenomena and results rather than processes	Interest in general rights of behavior and individual differences
Assumptions about the behavior of the individual are described as "as if" and do not have to be true	Assumptions about the behavior of the individual must be realistic (in line with psychological knowledge)
Psychological concepts are translated into the language of economics in such a way that they are compatible with the postulate of rationality	Usually, it ignores context, structure and system variables

Description: K.E. Warneryd, *Psychologia i ekonomia*, [w]: *Psychologia ekonomiczna*, red. T. Tyszka, GWP, Gdańsk 2004, p. 20.

The definition of behaviorism as a scientific direction has been the assumption that all organisms' behavior can be explained by establishing the relationship between reactions or reaction and reward [Strelau 2003]. In this one trend, we can mention behaviorism: classical (J.B. Watson), radical (B.F. Skinner), holistic (E. Tolman) and methodological. Generalizing, behaviorism at its base has an assumption that everything that a person does, independently actions and their consequences can be observed, whether they take place at the level of emotions and thoughts, everything should be treated as "behavior". Economists treat behaviorism as a source of behavioral economics, which is an attempt to adapt sociology and psychology to the needs of economics.

Numerous studies and discoveries of psychologists have proved that the prediction and analysis of human behavior cannot be based only on economics. People are guided by emotions, moods, or even instincts. "Emotions are an obstacle to making rational decisions, (...) they are subjective states triggered by specific stimuli. Both humans and animals are "programmed" to react emotionally to specific environmental characteristics. " Positive attitudes of people to some action cause a tendency to assess the associated risk as small, while benefits as high [Tyszka 2010].

For the first time the term "behavioral economics" was used in 1958, by K. Boulding, who wrote about the need to study aspects of human imaginations and emotional and cognitive structures that affect economic decisions [Angner, Loewenstein 2006].

However, the year considered as the emergence of behavioral economics was 1979, when D. Kahneman and A. Tversky published the article "Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk", which discusses the circumstances of making decisions in risk conditions. They replaced the classic model based on a fully rational model that takes into account the degree of risk aversion. It influenced the preferences of business entities. The results obtained by D. Kahneman and A. Tversky allowed to publish less than a year later the article "Toward a Positive Theory of Consumer Choice" by R.H. Thaler, who was considered to be basic to explain the methods and

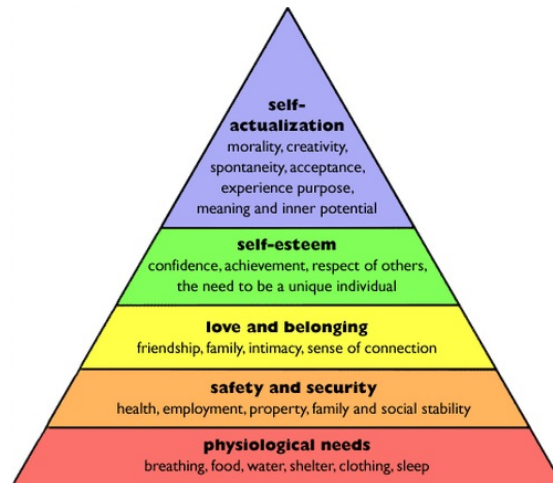
assumptions of behavioral economics [Zalega 2015]. Behavioral economics had a huge impact on the ongoing since the eighties of the twentieth century, the process of so-called reverse imperialism, which manifests itself in economics deriving from other scientific disciplines and cooperation with it. Behavioral economics strives to create economical models of human thinking and behavior that rely on psychology to be more realistic. They are based on describing human limitations, imperfections and deficiencies of rationality, through decision-making theory [Brzeziński, Gorynia, Hockuba 2008]. Another definition of behavioral economics as a scientific discipline was formulated by S. Matial, who stated that she deals with analyzing people's behavior in economic matters, through the prism of socio-psychological mechanisms. It creates a "real man" model, instead of an "economic man" in order to give a more realistic dimension and increase its effectiveness [Warneryd 2004].

It should be noted that behavioral economics is not a unified school, but a set of many theories. These include: the Michigan school (George Katona), psychological economics (Colin Camerer, Richard Thaler, Ernst Fehr), behavioral macroeconomics (George Akerlof), evolutionary economics (Richard Nelson, Sidney Winter), behavioral finance (Robert Schiller) and economics experimental (Vernon Smith) [Tomer 2007]. All the aforementioned concepts combine the undermining of the neoclassical belief that identifies man with *homo oeconomicus*, which is guided by full rationality, complete self-control and the desire to satisfy only their own needs. The trend of behavioral economics rejects the above-mentioned model, saying that increasing realism through the psychological assumptions of economic theory will help to create better predictions of human behavior. The assumptions are not based on creating simple mathematical models, but are the result of observing reality.

One of the most important concepts that have been developed in the field of behavioral economics is perspective theory. It replaced the standard property utility function, which was concave to those who are not risk-averse, and convex to those who like risk, by a different function that allocates perceived value to both profit and loss. Gains and losses are referred to the reference point, which is the current holding balance. The function of the value in question is growing and concave in the area of profits and growing and convex in the area of losses. This shape means that the decision maker submits a smaller but sure profit over a risky game with the same expected value, and at the same time he prefers a risky game with a negative value expected from a certain loss of the same amount. The situation in which the perspective function is more steep for losses than for profits explains the aversion to losses. This means a stronger loss experience than profits of the same nominal value and a tendency to maintain the status quo often observed in many social situations. The perspective theory also states that the usefulness of a given option depends not on the actual probability of its occurrence, but on the so-called probabilities [Solek 2010].

The subject of research in behavioral economics is "specific physical and observable behavior, as well as mental processes accompanying it, as well as motives and causes" [Maciejasz-Świątkiewicz 2014], which we can understand as the behavior of people. Human behaviors are shaped by various factors such as the environment in which it operates, economic, demographic, social norms, and the cultural environ-

ment. Man's actions and decisions he makes are determined by the desire to satisfy needs that arise from some shortcomings. Abraham Maslow, who created the "pyramid of needs", dealt with his scientific activity based on the study of the classification of human needs. The basis for this division are the physiological needs, such as eating, sleeping, breathing, the "higher level of the pyramid" is the need for security, which we understand as a shelter, financial stability. The next level includes the needs of belonging to some group (acceptance), the penultimate "floor of the pyramid" needs is the need for respect and recognition, and self-realization is at the highest level [Zimbardo, Gerrig 2008]. The full pyramid of Maslow's needs is shown in Figure 1.

Fig.1. Maslow's pyramid

Źródło: Naumof N., 2017. Why Maslow's Hierarchy of Needs is Dead Wrong? naumof.com

All the above-mentioned needs are affected by such factors as [Antonides, Raaij 2003]:

- ❖ personal motivation,
- ❖ favourable outcome of the situation and behavior,
- ❖ emotional factors - widely understood emotions, e.g. joy, stress, fear,
- ❖ social pressure - caused by the need to be accepted in society,
- ❖ cognitive factors - resulting from the need to seek new experiences and minimize inconsistencies between the image and the real state,
- ❖ homeostasis - striving to maintain balance. In psychology, it means abandoning certain activities by too strong stimuli or seeking more interacting stimuli if they are too small.

Behavioral economics deals with cases of irrational behavior in various situations when a person has to make economic decisions. Examples of making such choices are [Forlicz 2001]:

- ❖ decisions in the conditions of uncertainty, i.e. when a person is unable to accurately determine the probability of the consequences of his decision. Simon and H. Leibenstein dealt with this type of decisions,
- ❖ decisions under conditions of indeterminacy, otherwise ignorance. Man making decisions in such conditions has no knowledge about the consequences of his

actions. This dependence appears especially in decisions spread over time,

❖ decisions in risk conditions are most often made by people. The moment in which a decision maker realizes both the positive and negative effects of a given choice, but is able to estimate the possibility of their appearance.

Summing up, behavioral engineering is a new field and was created about 40 years ago. It is a combination of psychology and economics, and its origins are derived from the trend of psychology, or behaviorism. The mainstream scientists represent various views on the role of formal analysis, rationality and efficiency of business entities [Zalega 2015]. Currently, behavioral economics is gaining increasing popularity and recognition in the scientific community, as confirmed by the Nobel Prize awarded in 2017 to R.H. Thaler. In contrast to the mainstream economics, behavioral economics does not deal with the creation of unrealistic, rigid models to explain economic phenomena. Instead, he deals with the analysis of decision making by society, rejecting the *homo oeconomicus* paradigm.

Bibliography

1. Antonides G., Raaij F., 2003. *Zachowanie konsumenta. Podręcznik akademicki*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 180–183.
2. Angner E., Loewenstein G., 2006. *Behavioral Economics. Handbook of the Philosophy of Science*. Amsterdam, p. 658.
3. Brzeziński M., Gorynia M., Hockuba Z., 2008. *Ekonomia a inne nauki społeczne na początku XXI w. Między imperializmem a korporacją*. Ekonomista, p. 217–218.
4. Czarnik S., 2007. *Gry eksperymentalne i manowce racjonalnego egoizmu*, Decyzje nr 8, p. 27–52.
5. Forlicz S., 2001. *Niedoskonała wiedza podmiotów rynkowych*. PWN, Warszawa.
6. Gorlewski B., 2010. *Podejście behawioralne w naukach ekonomicznych. Przykład ekonomiki transportu*, w: *Nauki ekonomiczne w świetle nowych wyzwań gospodarczych*, red. R. Bartkowiak, J. Ostaszewski. Wyd. SGH, Warszawa.
7. JessX (Java Experimental Simulated Stock Exchange), 2018. — <http://rb.ec-lille.fr/jessx/index.php>, state by day: 23.06.2018.
8. Kahneman D., 2012. *Pułapki myślenia*. Media Rodzina, Poznań.
9. Kopczewski T., Malawski M., 2007. *Ekonomia Eksperymentalna: wprowadzenie i najnowsze badania*. Decyzje, nr 8, p. 79–100.
10. Krawczyk M., 2012. *Ekonomia eksperymentalna*. Oficyna a Wolters Kulwer business, Warszawa.
11. Maciejasz-Świątkiewicz, M., Musiał M., 2014. *Zarys ekonomii behawioralnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
12. Malawski M., Roy J., 2005. *Gry przetargu ultymatywnego*. Decyzje, nr 3, p. 79–102.
13. Rudnicki L., 2000. *Zachowanie konsumentów na rynku*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
14. Solek A., 2010. *Ekonomia behawioralna a ekonomia neoklasyczna*. Zeszyty Naukowe Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków, nr 8, p. 21–34.
15. Strelau J., 2003. *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Tom 1, GWP, Gdańsk, p. 42.
16. Tomer J.F., 2007. *What is Behavioral Economics?* The Journal of Socio-Economics, nr 36, p. 463–479.
17. Tyszka T., 2010. *Decyzje. Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, p. 127–128; 146.

18. Warneryd K.E., 2004. *Psychologia i ekonomia*, [w]: *Psychologia ekonomiczna*, red. T. Tyszką. GWP, Gdańsk, p. 20–26.
19. Zalega T., 2015. *Ekonomia behawioralna jako nowy nurt ekonomii – zarys problematyki*. Studia i Materiały, Warszawa 1/2015 (18), p. 11.
20. Zimbardo P., Gerrig R., 2011. *Psychologia i życie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
21. *z-Tree - Zurich Toolbox for Readymade Economic Experiments*, University of Zurich, 2018: <http://www.ztree.uzh.ch/en.html>, state by day: 23.06.2018.

Magdalena Golonko¹, Dariusz Andrejuk², Michał Buszko³

¹Warsaw University of Life Sciences – SGGW

²University of Białystok

³University of Warsaw

THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF AGRICULTURAL INCOME IN ECONOMIC THEORY

The concept of income in the theory of economics.

The beginnings of research on the level of farm incomes and the role of the state in its formation dates back to ancient times, and can be seen in the works of Aristotle, Cato the Elder and Varro. They focused on the organization and significance of slave labour, which was the basis of the then economy [Adamowski 1981]. The breakthrough came with the development of economy, the capitalist thought and the emergence of new trends, such as mercantilism, one of whose main objectives was the active role of the state, which was shaping economic policy so as to achieve the balance of trade allowances [Miłaszewicz 2004]. In agriculture, it consisted in departing from the leading role of this sector of the economy and spreading views on the superiority of small peasant farms over large-scale farms operating on feudal principles. In opposition to the views become mercantilists Physiocrats beliefs, and the creator of this concept was Francois Quesnay. Physiocracy has strongly emphasized the role of agriculture as the basis for the development of the economy. It was thought that only in agriculture there is a surplus over production costs. It is the land and its products that provide new goods, and trade and industry only modifies them [Romanow 1999].

Agricultural income, as the most synthetic measure of the standard of living of the population, is not only the result, but also the cause of many phenomena in agriculture [Zawojńska 1997]. Agricultural income is of interest to both agricultural policy and authors of scientific research [Kołoszko-Chomentowska 2007]. Income is also an important microeconomic category, because its size, determining the economic strength of the farm, determines the level of family life and affects the nature of reproduction [Pawłowska-Tyszkó 2008]. Thus, it shapes the level of consumption in the current period and influences the increase in production in the next period. Properly high level of income creates opportunities for improving the competitiveness of farms, effective use of production factors and conditions for further development [Ryś-Jurek 2009]. The volatility of factors shaping the level of income and economics of farms and the significant scope of their impact in the conditions of a market economy creates a

necessity to systematically analyze the strength and direction of these factors' impact on the results of farms [Kołoszko-Chomentowska 2007]. According to Rembisz [2006], endogenous conditions, hence dependent on the producer, are more important for shaping income, affecting the improvement of production efficiency¹. Similarly, according to Gołębiewska [2008], in given conditions (geographical location), internal forces largely decide about success on the market. This proves the important role of the company's internal potential, including in particular production resources [Poczta et al. 2008], directly affecting the amount of income earned. Therefore, the article devotes special attention to the elements of production potential as a variable determining the level of income from an agricultural holding. The analysis was carried out in cross-section of agricultural types used in the classification of farms in the European Union (EU).

Income is one of the basic economic categories used for analyzes at the micro level (including in the path of income expansion, Engel curves, the income effect of the price change of goods), as well as macro (national accounts). Hence, in economics, income is a positive result of using production factors in the management process, such as: land, labour, physical and financial capital. This means that from an economic point of view, income is any inflows achieved by the business unit at a given time, after deducting all the costs of obtaining them. The income thus reflects the economic surplus obtained by the given entity as a result of performing specific activities, which serves to satisfy its consumption needs and achieve investment goals. Therefore, income is the material basis for the existence of every economic and social unit. According to S. Smyczek [2005], the significance of income results from several premises. First of all, they are the main measurable factor determining demand and consumption. Secondly, revenues affect the behavior of market players much earlier than other economic factors (e.g. price).

In the case of a family farm, making decisions about financial resources is extremely complex [Gasson, Errington 1993]. Most often, the structure and size of income are analyzed, including [Bogacka-Kisiel 2012]:

- ❖ "current income – i.e. from work and business activities on its own account, as well as from renting,
- ❖ income transferred – donations and inheritance,
- ❖ other income – Interest, dividends and foreign exchange differences".

Monetary income is a particularly important category from the point of view of budgeting in domestic households. It can be determined by running a cash flow statement [Kisiel 2012].

One of the first definitions referring to the category of agricultural income was proposed by Geberthner and Voff in 1874, which Z. Grochowski quotes. These authors have created a simple definition of income referring to receipts and expenses. In their opinion, all the values arriving at the farm – whether single or collective, which is the state, municipality, etc. – are what we call the influence, and leave the farm – use. The effects of a certain economic period are called general (gross) income. After deducting all expenses incurred to produce, you receive a net (net) income. The source of all creation is the following factors: nature, resource (capital) and work.

These three factors, according to scholars, are the basis for distinguishing between three types of income:

1. rent (land rent) as so-called income from land, interest on the resource and earnings as a salary of human labour;
2. the entrepreneur's profit being the remuneration of the one who manages the holding;
3. free income.

In accordance with the nomenclature adopted by Geberthner and Voff, Rychlik and Kosieradzki distinguish three types of income: general income or gross income also called raw income, pure income (otherwise net) arising from deduction from gross income of any production costs (its components are land rent, interest rate capital and profit of the entrepreneur) and free income, which is difficult to precisely define and calculate [Rychlik, Kosieradzki 1981].

According to T. Rychlik, income is a concept which, in contrast to the concept of production, means an increase in value. It can be an increase in farm property (increase in ownership), as well as a new value that can be consumed. The income thus understood is recognized in monetary terms [Stańko 1994]. This definition was adopted by R. Manteuffel as a starting point for the formulation of all concepts and categories referring to the financial result of the holding.

The farm income has a certain specificity in comparison with the income of other groups of the population, based on remuneration for an employment relationship or running your own non-agricultural business. This specificity results from the fact that the farmer running an individual farm acts in a dual role, namely: he is the owner of the means of production and an employee, which results in a far-reaching coupling of the farm with the household. The farmer receives remuneration for work and pension and interest on equity at the end of the reporting period. Therefore, two concepts appear.

The first one refers to the complexity of agricultural income [Chołaj 1963], while the second one questions the possibility [Gorzela 1990]. According to the first concept, agricultural income consists of two elements: the payment of own work, which is the equivalent of remuneration, and the own work generated, pure income, achieved due to the existence of private land ownership and other means of production. Proponents of the second concept question the possibility of income in the agricultural income and emphasize that it is an artificial construction, which can only be calculated when accepting a contractual remuneration. However, it should be noted that a similar situation takes place in non-agricultural business activities conducted by natural persons. This causes that the problem of income in agriculture is very complex, hence they have been an element of disputes between economists up to the present day. Subsequently, it is influenced by the fact that agricultural income is in the form of money (sale of goods and services) and in kind (consumption for the farm's needs and own needs of the farmer). The calculation of this second part poses many difficulties and, in essence, is based on certain assumptions and estimates. In the structure of farm income, one can notice a clear share of incomes achieved outside the agricultural holding (income from paid employment and social benefits). Clock research shows

that about 30 % of the farmer's income comes from other sources than working on his own farm. These are mainly income from hired labour, social insurance, non-agricultural business [Zegar 2014]. This lack of profitability of farms is expressed in an ever smaller percentage of those that provide basic income from the farm for the maintenance of the family. This situation results from economic and socio-cultural reasons. According to Zegar, agricultural income does not keep pace with wages and income outside agriculture. Therefore, some farms are forced to undertake work outside the holding or non-agricultural activity on the basis of a farm (e.g. agritourism, agri-food processing, handicrafts, trade) [Clock 2014]. It should be noted that raising income from outside the farm significantly eases the income spans of the farming family.

The importance of agricultural income in Poland and the European Union in 2005–2015.

Polish agriculture, ten years after joining the European Union, had on its grounds about 8 % of land resources, nearly 20 % of labour inputs and about 5 % of capital expenditure, and the share of Polish agriculture in the volume of production produced in agriculture in the EU-28 accounted for almost 6 % [Baer-Nawrocka 2016]. In terms of the number of agricultural population, Poland ranks first in the European Union. Those working in Polish agriculture, hunting, forestry and fishing constitute 14.5 % of all employees working in the country (for comparison, in the EU the percentage of workers in the agricultural sector is only 5.6 %). In addition, Polish agriculture is characterized by one of the highest fragmentation in the EU, although the average area of agricultural land per holding is systematically increasing. In 2014, the average area of a farm in Poland amounted to 10.3 ha of agricultural land compared to 5.8 ha in 2002.

In the period from the accession to the EU, the economic situation of farmers and residents of the Polish countryside has significantly improved. Nevertheless, there are still differences in the amount of disposable income per person between households in the city and in the countryside. The average monthly income per capita in the farms of farmers in the years 2005-2015 increased by 73 %, but accounted for only 60 % of the income of the self-employed.

In total, in the rural household this income increased by 87 % (in cities by 81 %), but it amounted to 71 % of income earned in cities. As a result, the villagers, including farmers, next to pensioners, were most affected by poverty.

In 2014, according to CSO estimates, employment in Polish agriculture was at the level of 1937.1 thousand. fully employed persons, and income per one person fully employed in agriculture amounted to 20.08 thousand. PLN. These revenues were almost twice as high in the year of accession to the EU. In terms of the scale of growth of agricultural incomes, Poland was in sixth place among the newly admitted countries to the European Union. In the largest part, these incomes increased in countries such as Slovenia, Bulgaria and Hungary, where they were doubled. Slightly higher income increases compared to Polish farmers were recorded by agricultural producers from Estonia and the Czech Republic. At the same time, the increase in incomes in newly admitted countries was higher than the average increase in agricultural in-

comes in the entire EU, which at that time amounted to 34%. Therefore, one can agree with the opinion that no social group benefited from the entry of Poland into the EU to the extent that farmers [Runowski 2016].

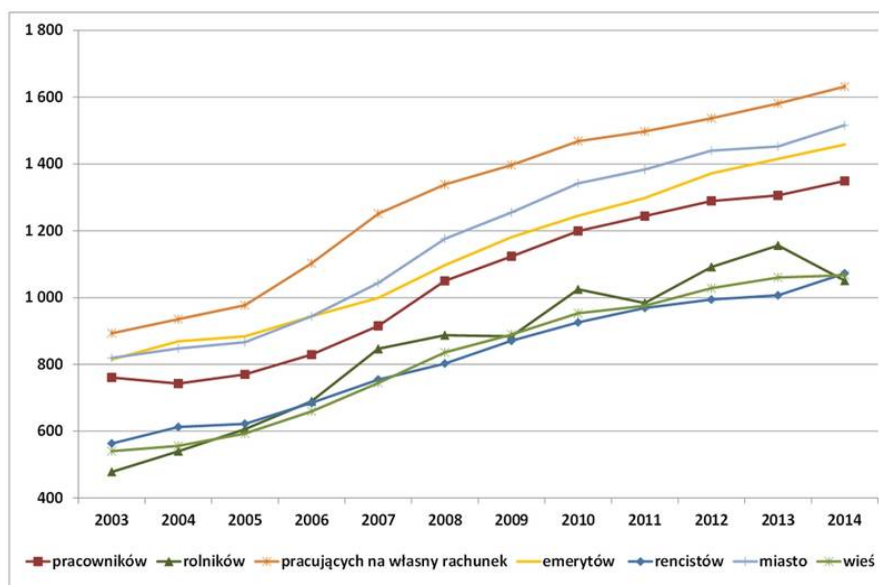

Fig. 5. Average monthly disposable income per person in households in Poland in 2005-2015 (PLN)

Source: CSO, Situation of households in 2014 in the light of the results of household budget surveys, Warsaw 2015 and studies from previous years.

In 2014 and 2015, there was a deterioration of the economic situation in EU agriculture, including Poland. In 2015, real income earned in EU agriculture dropped by as much as 6%, which, with a simultaneous reduction in employment in the whole sector by 1.8% translated into a reduction in real income per one full-time employee by 43% [Eurostat 2015].

The main reasons for the decline in European farmers' income according to Eurostat are lower average prices of sugar beet (-26%), maize grain (-46.5%) and milk purchase (-14.9%) compared to 2014. According to Eurostat, farm incomes in 2015, although they were lower than in 2014, were higher by 1% and 2% lower than the average for the previous 3 years compared to the average level for the last 5 years. As a result, farm income decreased in 2015, but remains at the average level of recent years [Eurostat 2015; Stand and others 2017].

The state has a number of possibilities and instruments for shaping income policy addressed to agriculture. One of the most important issues is determining the income ratio of the agricultural population to the non-agricultural population. Hence, income policy adopts a number of different objectives, namely: shaping desired income ratios, shaping the level of income, stabilizing income over time, i.e. limiting fluctuations in income from year to year and reducing income disparities between various groups of the agricultural population. Changes in agricultural incomes are mainly caused by fluctuations in agricultural production, which depends on natural factors (mainly weather) and cyclical factors. The income effects of production fluctuations

can be offset by changes in prices as well as by compensation for insurance against production risk. In the case of fluctuations in production caused by business-related factors, mitigation of income effects requires other instruments as part of state intervention measures. In the stabilization of agricultural incomes, the tax and insurance system of agriculture plays a role. Taxation (especially income tax) can be used to limit income spreads within agriculture [Pawłowska-Tyszko, Soliwoda 2014].

Bibliography

1. Adamowski A., 1981. *Podstawy ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw rolnych*. Wyd. 3, PWRiL, Warszawa, p. 19.
2. Baer-Nawrocka A., Poczta W., 2016. *Polskie rolnictwo na tle rolnictwa Unii Europejskiej*, [w:] Wilkin J. (red.), Polska wieś 2016. Raport o stanie wsi, FDPA, Warszawa.
3. Chołaj H., 1963. *Procent jako kategoria ekonomiczna w gospodarce chłopskiej*. PWE, Warszawa.
4. Gasson R., Errington E., 1993. *The Family Farm Business*, CAB International. Oxon.
5. Gołębiewska B. 2008. *Zróżnicowanie wykorzystania zasobów produkcyjnych rolnictwie krajów UE*. Roczniki Naukowe SERiA, t. X, z. 1.
6. Gorzelak E., 1990. *Dochody ludności rolniczej w Polsce*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
7. Kisiel M., 2012. *Pieniądz a finanse gospodarstwa domowego [w:] Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie, pr. zbior. pod red. E. Bogackiej-Kisiel*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
8. Kołoszko-Chomentowska Z. 2007. *Metody oceny czynników kształtujących dochody z działalności rolniczej*. Roczniki Naukowe SERiA, t. IX, z. 1.
9. Miłaszewicz D., 2004. *Retrospektywne ujęcie roli państwa w gospodarce w myśli ekonomicznej*. Ruch Prawniczy I Socjologiczny, Zeszyt 3, p. 186.
10. Pawłowska-Tyszko J. 2008. *Dochód w gospodarstwach wysokotowarowych w kontekście przewagi konkurencyjnej*. Roczniki Naukowe SERiA, t. X, z. 3.
11. Pawłowska-Tyszko J., Soliwoda M., 2014. *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*. Seria: Program Wieloletni 2011–2014. Konkurencyjność Polskiej Gospodarki Żywnościowej w Warunkach Globalizacji i Integracji Europejskiej, nr 121.
12. Poczta W., Średzińska J., Standar A. 2008. *Sytuacja finansowa gospodarstw rolnych krajów UE według potencjału produkcyjnego*. Journal of Agribusiness and Rural Development, nr 4, p.10.
13. Podstawka M., Chlebicka A., Gołasa P., Liwiniuk P., 2017. *Dochody gospodarstw rolnych*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
14. Rembisz W. 2006. *Endogenne i egzogenne warunki wzrostu dochodów producentów rolnych*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 2, p. 307.
15. Romanow R., 1999. *Historia myśli ekonomicznej w zarysie*. Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, p. 40.
16. Runowski H., 2016. *Dochody rolnicze – źródło społeczno-ekonomicznych kontrowersji*, [w:] Litwiniuk P. (red.), Kwestia agrarna: zagadnienia prawne i ekonomiczne, Fundacja Programów Pomocy dla Rolników, Warszawa, p. 461–476.
17. Rychlik T., Kosieradzki M., 1981. *Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa*. PWRiL, Warszawa.
18. Ryś-Jurek R. 2009. *The output, incomes and assets-capital relations in the individual farms*. Journal of Agribusiness and Rural Development, nr 1, p.11.

19. Smyczek S. 2005. *Racjonalność gospodarowania dochodami w polskich gospodarstwach domowych*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
20. Stańko S., 1994. *Poziom i zróżnicowanie dochodów w rolnictwie w 1987 i 1992 r. gospodarstw ze względu na dochód z działalności rolniczej [w:] Procesy dostosowawcze w rolnictwie chłopskim dla gospodarki rynkowej*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
21. Zawajska A. 1997. *Zróżnicowanie dochodów w gospodarstwach rolniczych w wybranych krajach Unii Europejskiej*. Streszczenie rozprawy doktorskiej. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 2-3, p. 259–260.
22. Zegar S., 2014. *Rolnictwo III Rzeczypospolitej*. Mazowsze Studia Regionalne, nr 15/2014, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.

О.В. Дарушин,

здобувач ПВНЗ «Міжнародного університету бізнесу і права», м. Херсон

науковий керівник: **О.В. Захарченко,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу

Одеської державної академії будівництва та архітектури

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Інвестиційно-будівельна сфера економіки країни та її регіонів здійснює діяльність в певних природно-кліматичних умовах, нормативно-законодавчому, інвестиційно-інноваційному середовищі, які багато в чому визначають вектори її розвитку. Ключовим структурним рівнем цієї діяльності в країні є регіональний, який визначає функціонування інвестиційно-будівельної сфери (ІБС) у країні в цілому. На рівні регіону ІБС є інтегрованою сукупністю сфер, секторів, виробництв й організацій, органів територіально-галузевого регулювання й управління, що формують матеріально-речовинний базис національного й регіонального господарства шляхом трансформації інвестиційних коштів у конкретні об'єкти нерухомого майна виробничого й невиробничого призначення в межах регіону.

На місцевому рівні важливо розглядати не стільки функціонування інвестиційно-будівельної сфери в цілому, скільки окремі процеси інвестиційно-будівельної діяльності, оскільки на місцевому рівні вирішуються конкретні забудовні завдання. Структура будівельного комплексу, як базова складова інвестиційно-будівельної сфери, складається із трьох блоків: будівельна індустрія, галузі матеріально-ресурсного забезпечення; інфраструктура.

До найбільш суттєвих факторів, які зумовлюють розвиток інвестиційно-будівельної сфери, слід віднести такі: умови кредитування (відсоткові ставки по кредитах, відкриття кредитних ліній, надання іпотечних кредитів тощо); гарантії для приватних інвесторів; обсяги введення об'єктів будівництва; рівень цін на будівельні матеріали, конструкції та ін.; ціни на об'єкти нерухомості.

Ці фактори багато в чому визначають розвиток ринкових сегментів промислового, комерційного та житлового будівництва. Що стосується будівництва доріг та об'єктів інфраструктури за рахунок державного та місцевих

бюджетів, то тут сценарії повинні спиратися на вже набутий досвід виконання проектів, дотримання зобов'язань і реалізації планів фінансування.

Серед будівельних організацій Причорноморського регіону України більш-менш стабільна економічна ситуація спостерігається в підрядних організаціях Одеської області. Вигідне геополітичне розташування Одеської області, наявність мінерально-сировинної бази, наявність наукомістких виробництв, значний економічний й науково-технічний потенціал формують сприятливі умови для регіонального розвитку.

Завдання об'єктивного порівняння специфічних особливостей діяльності будівельних організацій різних організаційно-правових форм та форм власності представляє теоретичний та практичний інтерес. Зокрема це стосується виробничого потенціалу й тенденцій їх фінансово-економічного стану.

Революційні трансформації у системі управління сферою будівництва зумовлені тим, що припинили існування територіальні будівельні об'єднання, які були основною ланкою управління. Були ліквідовані будівельні трести, їх структурні підрозділи стали самостійними будівельними організаціями. Значно зросла частка збиткових організацій будівельної сфери - до 47%. Незважаючи на те, що частка підприємств недержавної форми власності дуже велика, вони виконують 30% обсягу виконуваних підрядних робіт, а підприємства зі змішаною формою власності (9% у структурі) виконують 53% обсягу. Втім, зміна форм власності автоматично не вирішує питання підвищення ефективності будівельного виробництва. Чимало державних підприємств, як стали акціонерними товариствами, працюють у витратному режимі, втрачаючи конкурентоспроможність.

У процесі роздержавлення й приватизації переважна частина будівельних організацій змінила форму власності, але поставлені при приватизації цілі були досягнуті не повною мірою, а саме: не було створено широку верству ефективних власників бізнесу; структурна трансформація економіки ІБС не забезпечила зростання ефективності діяльності будівельних організацій. Переважна кількість підприємств інвестиційно-будівельної сфери за рівнем організації, станом управлінського й бухгалтерського обліку, фінансового й інвестиційного менеджменту не відповідає сучасним вимогам, що стримує активність іноземних інвесторів.

На нашу думку, здійснена зміна форм власності будівельних організацій, не дозволяє забезпечити ріст ефективності їх функціонування. Для подолання негативних трендів потрібна зміна напрямків й пріоритетів державної політики у сфері управління державним майном.

Розуміння та структуризація загроз і можливостей для організацій регіональних ІБС (РІБС) дозволяє в умовах нестабільності зовнішнього економічного й політичного середовища виявити потенційні можливості для подолання кризової ситуації, у якій зараз перебуває економіка. За таких мов прогнозні дослідження є сильно утрудненими, тому доцільно використовувати сценарний підхід для прогнозування розвитку ситуації в інвестиційно-будівельній сфері регіону.

Для розвитку інвестиційної діяльності необхідні докорінні комплексні зміни. Однією з основних проблем є необхідність оцінки потенціалу РІБС. Базисом структурної моделі є здатність її складових факторів всередині блоку до взаємодоповнення рівня розвитку. Головними умовами розвитку інвестиційно-будівельного потенціалу регіону є забезпечення інституційного регулювання економіки на основі зміцнення державної влади, вирішення соціальних проблем, формування сприятливого інвестиційного клімату, підприємницького клімату й формування ефективної економіки.

Найважливішим завданням для інвестиційно-будівельної сфери регіону сьогодні є створення комплексної системи управління, спроможної подолати негативні тренди у розвитку будівельного виробництва й забезпечити задоволення потреб господарства й населення регіону у будівельній продукції й послугах. Це завдання повинне реалізовуватися на базі комплексу стратегічних і поточних цілей, обґрунтованих пріоритетів, сучасних організаційно-управлінських заходів. Основною стратегічною метою державної й регіональної інвестиційно-будівельної політики на довгострокову перспективу повинне бути створення соціально-орієнтованого інвестиційно-будівельного ринку, забезпечення й підтримка конкурентоспроможності будівельної продукції й послуг, трансформація технологічної структури будівельного виробництва, його адаптація до вимог замовників й споживачів, інноваційна спрямованість діяльності суб'єктів інвестиційно-будівельної сфери, впровадження технологічно-конструкційних, організаційно-управлінських, інформаційно-комунікаційних та інших нововведень.

Література

1. Воробйов А.В. Державне управління інвестиційною діяльністю в будівництві : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 [Електронний ресурс] / А. В. Воробйов ; Гуманітарний ун-т “Запорізький ін-т держ. та муніципального управління”. — Запоріжжя, 2007. — 19 с. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2007/07vavidb.zip>.
2. Лігоненко Л.О. Нові стратегічні завдання державної політики щодо розвитку підприємництва в Україні / Л.О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 11. — С. 30—48.
3. Музиченко, А.С. Інвестиційна діяльність в Україні. Проблеми регулювання: навч. посіб. / Музиченко А.С. — К.: Кондор, 2011. — 410 с.
4. Майорова, Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посіб. / Т.В. Майорова. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 286 с.
5. Негрич М.М. Формування ефективної організаційної структури управління фінансово-будівельним об'єднанням в Україні / М.М. Негрич // Матеріали за 12-а міжнародна научна практична конференція, «Научный потенциал на свете — 2016», Том 2. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. — С. 52—59.
6. Швайка, Л.А. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л.А. Швайка. — К.: Знання, 2006. — 435 с.

М.А. Дем'янчук,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та моделювання ринкових відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Р.Є. Ткачук,

студентка економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті узагальнено концептуальну схему розроблення та реалізації стратегії фінансової безпеки підприємства, яка складається з трьох блоків: інформаційно-організаційного, аналітико-функціонального та реалізаційно-моніторингового.

Ключові слова: фінансова безпека, підприємство, стратегія.

Постановка проблеми. Сучасні підприємства функціонують у досить несприятливих умовах, таких, як: нестабільність, мінливість навколишнього середовища, агресивний вплив на безпосереднє оточення, що призводить до негативних результатів їх діяльності. Однією із найважливіших умов забезпечення стійкого зростання підприємства та формування позитивних результатів його фінансової діяльності є існування ефективної системи фінансової безпеки, яка забезпечить захист підприємства від загроз. Тому задля подолання негативних наслідків для підприємства необхідно впроваджувати заходи щодо підвищення фінансової безпеки.

Стан дослідження. На сьогодні вже проведено багато досліджень щодо фінансової безпеки підприємств та її складових. Вагомий внесок у дослідження проблеми управління фінансовою безпекою підприємств зробили провідні західні вчені: Дж. К. Ван Хорн, Т. Аллісон, К. Жюгляр, Дж. Найт, Г. Фостер, Й. Шумпетер. Важливу роль у теоретичному й емпіричному дослідженні проблематики управління фінансовою безпекою на мікрорівні та її впливу на національну економічну безпеку відіграють праці сучасних вітчизняних і російських вчених та фахівців-практиків, таких як: Л.І. Абалкін, О. І. Барановський, З.М. Борисенко, О.Ф. Белов, І. О. Бланк, З.С. Варналій, С. Б. Воронцов, В.М. Геєць, А.С. Гальчинський, С. А. Єрохін, Я. А. Жаліло, О. А. Кириченко, О.В. Кнейслер, Т. Т. Ковальчук, О.М. Мозговий, П. Я. Пригунов, А. І. Сухоруков, В.С. Сідак, В.А. Тимошенко, В. І. Терехов, В. М. Федосов, В. К. Черняк, М. Г. Чумаченко та ін. Разом з тим, не дивлячись на велику кількість публікацій, залишається не достатньо дослідженим методичне забезпечення формування та реалізації стратегії фінансової безпеки підприємств, що і є метою роботи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз діяльності підприємств свідчить про те, що саме нестабільний рівень ефективності системи управління фінансовою безпекою є причиною кризових явищ, їх орієнтованості на боротьбу з результатами негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього

середовища, а не на попередження та вчасну нейтралізацію потенційних ризиків та загроз. Дієвим інструментом вирішення цієї проблеми є обґрунтована цілеспрямована стратегія фінансової безпеки, яка спрямована на створення адаптаційних механізмів довгострокової дії до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, вироблення високого рівня стійкості до наявних та потенційних загроз для підвищення ефективності діяльності, забезпечення фінансової підтримки стійкого росту в поточному та перспективному періодах.

Стратегія фінансової безпеки підприємства є невід’ємним складником формування та реалізації загальної стратегії розвитку підприємства, оскільки відповідає за цілі, напрями, джерела та об’єкти фінансування. Вона забезпечує всі основні напрями розвитку його фінансової діяльності та фінансових відносин підприємства. На основі аналізу наукової літератури [1-3] узагальнено концептуальну схему розроблення та реалізації стратегії фінансової безпеки підприємства (рис. 1), яка складається з трьох блоків: інформаційно-організаційного, аналітико-функціонального та реалізаційно-моніторингового.

Рис. 1 – Концептуальна схема розроблення та реалізації стратегії фінансової безпеки підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі даних [1–3].

Інформаційно-організаційний блок містить два етапи. На першому етапі встановлюються пріоритетні фінансові інтереси підприємства та задачі фінансової безпеки підприємства, що в узагальненому вигляді передбачає: встановлення

загальної мети; побудову ієрархії цілей; установлення індивідуальних цілей та завдань як інструменту забезпечення їхнього виконання. З урахуванням завдань та особливостей майбутнього фінансового розвитку підприємства досягаються максимізація його ринкової вартості та підвищення ефективності фінансової діяльності за умов зниження рівнів ризиків.

На другому етапі інформаційно-організаційного блоку відбувається аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, інформаційною базою якого є статистична та фінансова звітність підприємства, дослідження сучасного стану фінансових ринків, аналітичні огляди, спеціальні дослідження тощо.

Аналіз зовнішнього середовища дає змогу підприємству своєчасно спрогнозувати появу загроз, дає можливість розробити ситуаційні плани на випадок виникнення непередбачених обставин, а також сприяє розробленню стратегії, яка дасть змогу підприємству досягти цілей і перетворити потенційні загрози на вигідні можливості. Також на даному етапі відбувається аналіз факторів, які впливають на рівень фінансової безпеки підприємства та допомагають розробити заходи, за рахунок яких воно могло б підвищити стійкість розвитку та забезпечити свій успіх.

Аналітико-функціональний блок містить також два етапи. Третім етапом є формування портфелю стратегій фінансової безпеки підприємства. Формування стратегічного портфелю підприємства передбачає розроблення та оцінку альтернатив стратегій фінансової безпеки підприємства, їх вибір і формування стратегічного набору. Стратегії повинні орієнтувати на максимальну та своєчасну адаптацію діяльності підприємств до динамічного фінансового середовища для досягнення стратегічних цілей. На нашу думку, вибір стратегії фінансової безпеки підприємства має залежати від фактичного рівня фінансової безпеки, який включає оцінку фінансового стану підприємства, оцінку фінансових ризиків та оцінку інтегрального рівня фінансової безпеки за її складниками. Остаточний вибір стратегії та низки заходів фінансової стабілізації має ґрунтуватися на комбінованому підході, коли пріоритетною стратегією вважається та, яка забезпечує мобілізацію найбільш перспективних внутрішніх джерел, а заходи інших стратегій можуть розроблятися паралельно за рівнем ієрархії вартісних факторів і носити підтримуючий характер.

Наступним етапом є аналіз стратегічних альтернатив, вибір та розроблення стратегії. З урахуванням рівня фінансової безпеки підприємства, факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на фінансову діяльність підприємства, відбувається вибір стратегії, яка є доцільною для підприємства за конкретних умов господарювання та яка максимально підвищить довгострокову ефективність організації. Щоб зробити ефективний стратегічний вибір, керівники вищої ланки повинні мати чітку концепцію

Реалізаційно-моніторинговий блок відповідає за контроль та моніторинг процесу реалізації стратегії фінансової безпеки підприємства, її коригування на основі оцінки ефективності стратегії фінансової безпеки.

На п'ятому етапі реалізація стратегії забезпечує підприємству формування та ефективне використання фінансових ресурсів, виявлення найефективніших

напрямів інвестування, відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям підприємства, визначення головної загрози з боку конкурентів, вибір напрямів фінансових дій та маневрування для досягнення вирішальної переваги над конкурентами. На цьому етапі доцільно проводити прогнозування фінансової стійкості та тактичне планування, яке покликане формувати механізми реалізації обраної стратегії, а саме оперативне або поточне. Поточне планування спрямоване на розроблення заходів із формування поточних планів реалізації конкретних напрямів діяльності підприємства чи його розвитку в цілому на рік у плані реалізації завдань обраної фінансової стратегії. Оперативне планування спрямоване на формування вузьких, деталізованих, коротко-термінових планів, які формуються шляхом деталізації поточних планів. Оперативні й поточні плани не повинні відхилятися від фінансової стратегії підприємства, а, навпаки, конкретизувати й доповнювати її.

На шостому етапі відбуваються організація системи управління та контроль реалізації стратегії. Контроль реалізації стратегії може здійснюватися за допомогою застосування таких інструментів, як BSC (збалансована система показників), KPI (ключові показники ефективності) та ін. Цей контроль будується за основними стратегічними цільовими нормативами фінансової діяльності підприємства. Правильно організована система оцінки та контролю через механізм зворотного зв'язку, забезпечує інформацією не тільки процес реалізації стратегічних планів, а й першочергову розробку стратегії підприємства.

Авторами збалансованої системи показників сталого розвитку є Каплан Р. та Нортон Д. Основою цієї системи є фінансові показники, однак при цьому більше уваги акцентується на показниках нефінансового характеру, що забезпечує комплексний (збалансований) підхід до оцінки матеріальних та нематеріальних активів компанії [4]. Збалансована система показників («balanced» — збалансований, «scorecard» — карточка для гри у гольф; BCS) — це інструмент реалізації стратегії. Якщо у компанії немає сформульованої стратегії бачення та розуміння майбутнього, то застосування системи фінансових та нефінансових показників не забезпечить очікуваних результатів. Головна ідея використання BCS — демонстрування керівникам підприємств найважливішої інформації стосовно роботи підприємства, яка має бути лаконічною, компактною та повною.

Враховуючи те, що збалансована система показників являє собою інструмент стратегічного планування та управління, вона слугує встановленню стратегічних цілей та оцінці ефективності діяльності з точки зору реалізації стратегії за допомогою визначених ключових показників [5]. Перевагами збалансованої системи показників є використання фінансових та нефінансових показників, тобто врахування перспектив клієнтів, внутрішніх бізнес-процесів, а також навчання та розвитку, при якому цілі, виділені в рамках зазначених складових, мають бути взаємоузгоджені, що допомагає максимально поєднати їх можливі цілі; застосування цієї системи не тільки при стратегічному плануванні, а й при розробці оперативних планів; інтеграції збалансованої системи показників з системами управління, планування та мотивації при розробці стратегії. Збалансована система показників не може самотійно створити стратегію, а лише

сприяє її уточненню за допомогою підбору ключових показників для кожного з чотирьох елементів (фінанси, клієнти, внутрішні бізнес, навчання і розвиток).

KPI (Key Performance Indicators) — ключові показники ефективності. За допомогою цих показників можна оцінити роботу співробітників і те, наскільки витрачені зусилля збігаються з отриманим результатом. KPI є найважливішим елементом в оцінці роботи персоналу, без якого майже неможливо скласти реальну картину результативності роботи персоналу та оцінюється виконання окремих завдань, наявність недовиконання стратегії та поставлених цілей підприємства. Перевагами впровадження KPI є підвищення ефективності роботи підприємства; опис факторів і показників, від яких залежить робота підприємства; планування майбутнього підприємства від цілей (зверху), а не від досягнутих показників та існуючих можливостей (знизу); розробка нормативів роботи; прозора оцінка ефективності роботи персоналу.

Якщо в процесі формування і реалізації фінансової стратегії виявлено певні відхилення фактичних значень показників від планових та від визначених умов діяльності підприємства, то відбувається коригування стратегії на тому етапі, на якому виявлено таке відхилення. Також після реалізації стратегії відбувається її оцінка за якістю запланованих дій та успішністю їх реалізації.

На завершальному етапі відбувається оцінка ефективності реалізації стратегії фінансової безпеки підприємства на основі визначення економічного, ресурсного та соціального ефектів.

Впровадження удосконаленої концептуальної схеми формування та реалізації стратегії фінансової безпеки підприємства дасть змогу контролювати небезпеки і загрози та ефективно реалізовувати власні фінансові інтереси для досягнення підприємством стану захищеності, конкурентоспроможності та забезпечення стабільного розвитку. Правильно обрана стратегія управління фінансовою безпекою є заставою досягнення визначених цілей: покращення результатів діяльності, підвищення ліквідності та збереження/зростання ринкової вартості підприємства.

Література

1. Полтініна О.П., Нескуба А.В. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємств: методичний аспект. — Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2010. — № 29. — С. 161—163.
2. Ткачук Р.Є., Дем'янчук М.А. Онтологія фінансової безпеки підприємства. Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 20-21 листопада 2017 р. — Одеса, 2017. — С. 69—71.
3. Кузенко Т.Б., Мартюшева Л.С., Грачов О.В., Литовченко О.Ю. Фінансова безпека підприємства: навчальний посібник. Харків, 2010. — 304 с.
4. Аналітична записка щодо розвитку банківської системи. Кредити, надані в економіку України. URL: www.me.gov.ua/Documents/Download?id=10c2858d.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. — Київ, 1999. — 338 с.

І.А. Зелінська,
студентка Національного університету «Острозька академія»
науковий керівник: *М.А. Шугай,*
кандидат психологічних наук, доцент
Національного університету «Острозька академія»

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ СХИЛЬНИМ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

В даний час проблема суїцидальної поведінки належить до числа популярних, протягом останнього десятиріччя частота суїцидів у підлітків зросла майже в 3 рази. Самогубства є другою за частотою причиною смерті в молодості. Судові експерти вважають, що за безліччю випадків так званої «смерті внаслідок нещасного випадку» (в результаті автомобільних аварій, уживання токсичних препаратів або використання вогнепальної зброї) у дійсності ховаються суїциди [2, с. 26]. В даний час визначено, що основою виникнення суїцидальної поведінки в підлітковому і юнацькому віці є широкий перелік проблем, що не були розв'язані в дошкільному і молодшому шкільному віці, пов'язаних з особистісними особливостями дитини.

А.Г. Амбрумова зазначає, що суїцид — це форма насилля, спрямованого на себе, це смерть, що настає внаслідок довільного самоушкодження або самоотруєння. В правовому аспекті для реєстрації причини смерті суїцид визначають як самодеструктивну дію, що здійснюється особою, яка усвідомлює свої вчинки і їх можливі наслідки [1, с. 50].

Серед людей дуже широко поширена думка, що спроби суїциду скоюють тільки психічно невірніважені люди [3, с. 50] які страждають різними психічними захворюваннями, такими як шизофренія, параноя, а також деякі інші захворювання нервової системи. Насправді ж це зовсім не так. Переважна більшість самогубств відбуваються абсолютно психічно здоровими людьми, які дуже чітко віддають собі звіт у своїх діях.

Трагедії можна зарадити. Профілактика підліткового суїциду допомагає уникнути найстрашнішого — смерті дитини. Головне, що для цього необхідно — це увага батьків до змін, що відбувається в поведінці дитини. Першими тривожними дзвіночками, на думку Г.Я. Пилягіна, Ю.Р. Сидорика, можуть стати різні дрібниці — фраза сказана нібито випадково, підозріла поведінка.

Завжди потрібно звертати пильну увагу на наступні фактори, що свідчать про можливий дитячий та підлітковий суїцид: розмови дитини про самогубство, нездорові фантазії на цю тему, акцентування уваги на епізодах суїцидів у фільмах, новинах; розмови та роздуми дитини про те, що він абсолютно нікому не потрібен; незвичні розмови про любов, спроби закінчити всі свої справи якомога швидше.

При виявленні підлітків з суїцидними намірами [4, 26] ефективними профілактичними діями проти даної поведінки можуть виступати такі обставини, як: участь у різній громадській діяльності (спортивні змагання, зібрання клубів однодумців), підтримка з боку рідних, довірливі та позитивні стосунки з

однолітками у школі, врівноважені відносини з дорослими. Також слід провести відверті бесіди-розмови про те, що:

1. Людина повинна мати активну життєву позицію, вірити, що все відбувається завдяки її вільному виборі.

2. У підлітків має бути якесь улюблене заняття, хоббі, яке дозволить відволіктися від негативних думок і ситуацій.

3. Потрібно націлити дитину на постановку мети, і не однієї, а декількох. В такому разі підліток буде зосереджуватись на їх досягненні і не на власних поразках і відчаї.

4. Вирішальну роль у попередженні підліткового суїциду відіграє рівень довіри між дитиною і дорослим.

У роботі з підлітком слід врахувати наступні фактори ризику суїциду [5, с. 102]: висока конфліктність спілкування, ізоляція підлітка у класі, несприятливе сімейне оточення, спадковий фактор, неадекватна самооцінка, конфліктна чи психотравмуюча ситуація, різка зміна у поведінці підлітка, асоціальний спосіб життя, егоцентризм, втрата членів родини чи близьких, коханих людей. Рекомендованими, стратегічними напрямками батьківської допомоги дітям-підліткам із суїцидним ризиком є: покращення взаємостосунків та атмосфери у родині, підвищення самооцінки, самоповаги дитини, ефективними також є заходи з покращення міжособистісного спілкування у сім'ї.

Завдяки накопиченню чималого досвіду у практичній психології є цілий спектр систематичної роботи з профілактики суїциду [6, с. 98] серед підлітків: а) психологічна просвіта; б) у навчальному закладі та сім'ї дитини створення позитивного психологічного клімату; в) психологічна та педагогічна діагностика суїцидних тенденцій; г) психологічне консультування учнів; д) психолого-педагогічна корекція суїцидальних тенденцій; є) систематичний контроль і врахування динаміки змін в особистості та поведінці учнів; ж) перенаправлення підлітка у разі необхідності спеціалістам медичного профілю.

При профілактиці суїцидної поведінки підлітка [2, с. 90] варто застосовувати такі методи, як: навчання соціальним навичкам і вмінням подальшого стресових ситуацій і стресу загалом, надання дітям соціальної підтримки за допомогою включення сім'ї, школи, друзів. Може проводитися соціально-психологічний тренінг поведінки досягнення, навичок пошуку соціальної підтримки, її сприйняття і досягнення. Корисними можуть виступати також психокорекційні заняття з підвищення самооцінки, розвитку адекватного ставлення до власної особистості та емпатії, які здійснюються як індивідуально так і у груповій формі.

Література

1. Амбрумова А.Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А.Г. Амбрумова // Психологический журнал. — Том 6. — № 6. — 1985. — С. 107—115.
2. Амбрумова А.Г. Социально-психологическая дезадаптация личности и профилактика суицида / А.Г. Амбрумова, В.А. Тихонечко, Л.Л. Бергельсон // Вопр. психол. — 1981. — № 4. — С. 91—102.
3. Бачериков Н.Е. Клинические аспекты суицидологии / Е. Бачериков, П.Т.Згонников // Клиническая психиатрия. — К.: Здоровья, 1989. — С. 456—465.

4. Волкова А.Н. Психолого-педагогическая поддержка детей суицидентов / А.Н. Волкова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. — 1998. — №2. — С. 36—43.
5. Москаленко В. Проблеми самогубства в Україні / В. Москаленко, О. Напреєнко, Г. Пілягіна // Охорона здоров'я України. — 2008. — № 2. — С. 29—33.
6. Решетников М.М. Влечение к смерти/ М.М. Решетников // Рязанцев С. Танатология. Наука о смерти. — СПб., 1994. — 134 с.
7. Шелехов И.Л. Суицидология: учебное пособие / И.Л. Шелехов, Т.В. Каштанова, А.Н. Корнетов, Е.С. Толстолес — Томск: Сибирский государственный медицинский университет, 2011. — 203 с.

Т.В. Константинова,

здобувач ПВНЗ «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика», м. Миколаїв

науковий керівник: ***Н.Й. Басюркіна,***

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління бізнесом

Одеської національної академії харчових технологій

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Харчова промисловість України займає в системі АПК одне із провідних місць, тому що виконує завдання по виробництву для населення традиційно важливої продукції першої необхідності. В умовах твердої конкурентної боротьби й швидко мінливої ринкової ситуації харчові підприємства тепер повинні не тільки зосереджувати свою увагу на внутрішньому середовищі, але й займатися розробкою довгострокової стратегії, що враховує зміни, що відбуваються в зовнішньому оточенні. У зв'язку із цим останнім часом зросло значення стратегічного управління підприємством, тому що воно дозволяє виживати в конкурентній боротьбі в довгостроковій перспективі.

До різкого зростання значення стратегічного управління в діяльності підприємств харчової промисловості, на наш погляд, привели наступні фактори:

- змінилася позиція споживача, він став більше вимогливим до товарів і має великий вибір при їхній покупці;
- з'явилися нові запити;
- зросла конкуренція за ресурси;
- відбувається інтернаціоналізація й глобалізація бізнесу;
- з'явилися нові можливості для ведення бізнесу;
- розвиток інформаційних мереж, що уможливорює швидке одержання й поширення інформації;
- широка доступність сучасних технологій.

Для підприємств, що мають високий рівень використання конкурентного потенціалу, найбільш адекватної буде стратегія економії на витратах на основі максимально повного використання ефекту масштабу виробництва. По суті, мова йде про стратегії концентрації й спеціалізації. Для підприємств, що мають середній рівень використання конкурентного потенціалу, доцільно використати

стратегію інтеграції. У цьому випадку підприємства мають можливість зайняти відносно вільну в цей час нішу ринку й створити на ній довгострокові конкурентні переваги. Підприємства з низьким рівнем використання конкурентного потенціалу повинні орієнтуватися на стратегію диференціації, проникати на ринки нетрадиційних видів продукції.

Однієї із ключових стратегій розвитку галузі, що забезпечує стійкі конкурентні переваги, повинна стати нішева стратегія. Управління стійкими конкурентними перевагами підприємств харчової промисловості повинне бути зв'язане саме із продуктовою складовою.

Одним із самих перспективних сегментів ринку продукції харчової промисловості є ринок великих торговельних мереж. Однак у цей час багато торговельних мереж створюють власне виробництво. Великі підприємства конкуренції в даному сегменті не витримують. У той же час досить широке поширення одержала так називана «американська» модель ринку харчових продуктів. У такій моделі на ринку існує кілька великих гравців, які здійснюють виробництво продукції й поставляють її на національний ринок у цілому. Використання позитивних сторін «американської» моделі ринку харчової продукції стосовно українських умов дозволяє намітити два напрямки стратегічного розвитку підприємств:

- інтеграція підприємств у різних формах;
- участь у виробництві продукції для великих торговельних мереж.

Аналіз ефективності функціонування підприємств, тенденцій і перспектив їхнього розвитку приводить до висновку про необхідність розробки заходів, які дозволять активізувати діяльність підприємств у використанні інструментів і методів стратегічного управління.

Зазначені заходи щодо методичного й маркетингового забезпечення, формуванню інформаційно-моніторингових систем й організації системи навчання рекомендується реалізувати шляхом створення центра стратегічних досліджень. Функції, напрямку діяльності харчових підприємств дозволяють розробити модель стратегічного поведіння. Істотним є визначення прогностичних значень показників, засновані або на відомих нормативах (наприклад, для коефіцієнтів поточної ліквідності й фінансової незалежності), або на основі рівнів цих показників, досягнутих кращими підприємствами галузі.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление [Текст] / И. Ансофф; пер. С англ. Л. И. Евенко. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
2. Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник / Виханский О.С. — М.: Гардарики, 2003. — 296 с.
3. Пшик Б.І. Інвестування підприємницької діяльності. Регіональний аспект дослідження: монографія / Пшик Б.І.// — Львів: Львівській банківській інститут НБУ, 2005. — 275 с.

Ю.О. Котовська,
студентка факультету політико-інформаційного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
науковий керівник: **У.І. Нікітчук,**
кандидат психологічних наук, старший викладач
Національного університету «Острозька академія»

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В ПРОЯВІ СИМПТОМІВ ДЕПРЕСІЇ

Депресія — захворювання емоційної сфери, головним проявом якого є стійке зниження та пригнічення настрою, що супроводжується спадом загального рівня активності. Це одне із найбільш розповсюджених захворювань на землі. За оцінкою експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, у всьому світі депресивні стани переживають близько 500 мільйонів людей. Статистика свідчить, що найбільше депресією страждають люди у віці 20–59 років, а максимальне число зазначеного стану приходить на період 20–39 років [1].

У всіх країнах спостерігається тенденція до стрімкого підвищення числа людей, що страждають від цього захворювання. Прояви депресії відрізняються великою різноманітністю, але усі вони несуть негативні наслідки як на психологічному, так і на соматичному рівні, а депресія, якій дозволили розвинути у важку форму, може послужити причиною суїциду. Дослідження у всіх країнах світу показують — депресія, подібно серцево-судинним захворюванням, стає найбільш розповсюдженою недугою [1].

Клінічна депресія колись вважалася «жіночим захворюванням», однак у США понад 6 мільйонів чоловіків мають депресію щороку [2]. Депресія фактично вражає обидві статі. Симптоми депресії у чоловіків подібні до симптомів депресії у жінок, але чоловіки схильні висловлювати ці симптоми різним чином [3]. Поширені симптоми депресії включають в себе втрату інтересу до звичайно приємних заходів, втоми, зміни апетиту, порушення сну та апатії. У жінок депресія спричиняє смуток і марність. З іншого боку, депресія у чоловіків може спричинити їх вилучення або відчуття дратівливого, агресивного чи ворожого характеру.

Чоловіки менш імовірно показують більш "типові" ознаки депресії, такі як смуток. Депресія у чоловіків може спричинити приховування емоцій. Замість того, щоб виражати пригнічений настрій, вони можуть здаватися більш дратівливими та агресивними [4]. Депресія у жінок також поширена: фактично, жінки вдвічі частіше мають клінічну депресію як чоловіки. На одну з чотирьох жінок припадає епізод серйозної депресії в певний момент життя [3].

Депресія у жінок відрізняється від депресії у чоловіків кількома особливостями [2]:

- депресія у жінок може виникнути раніше, довше тривати, частіше повторюватися, більшою мірою пов'язана зі стресовими подіями в житті, і буде більш чутливою до сезонних змін;

- жінки, швидше за все, відчують вину і намагаються здійснити спроби самогубства, хоча вони, фактично, від самогубства страждають рідше, ніж чоловіки;

- депресія у жінок частіше пов'язана з тривожними розладами, особливо панікою та фобічними симптомами, а також порушеннями харчування.

Емпіричне дослідження статевих особливостей в прояві депресії було проведено за допомогою шкали оцінки рівня депресії Бека ($N=50$; $N_{ж}=23$, $N_{ч}=27$; $M_{ж}=18$, $M_{ч}=17,8$).

Таблиця 1

Статеві особливості вираження депресії

Таблиця спряженості Стадія * Стать

			Стать		Разом
			Жінки	Чоловіки	
Стадія	немає	Частота	9	9	18
		% по таблиці (шару)	18,0%	18,0%	36,0%
	легка	Частота	3	5	8
		% по таблиці (шару)	6,0%	10,0%	16,0%
	помірна	Частота	3	4	7
		% по таблиці (шару)	6,0%	8,0%	14,0%
	середня	Частота	5	6	11
		% по таблиці (шару)	10,0%	12,0%	22,0%
Разом		Частота	23	27	50
		% по таблиці (шару)	46,0%	54,0%	100,0%

З таблиці якісного аналізу даних опитування (табл. 1) бачимо, що по 18% і чоловіків, і жінок не мають жодних симптомів депресії; 10% чоловіків мають легку депресію; 8% — помірну та 12% середню; сильною страждають 6%. В жінок показники дещо нижчі (6—10%).

Таблиця 2

Показник Хі-квадрату Пірсона: встановлення існування зв'язку між статтю та особливостями перебігу депресії (див. нижче — рос. мовою)

Критерии Хи-квадрат

	Значение	ст. св.	Асимпт. значимость (2-стор.)
Хи-квадрат Пирсона	,416 ^a	4	,981
Отношение правдоподобия	,419	4	,981
Линейно-линейная связь	,004	1	,948
Кол-во валидных наблюдений	50		

а. В 6 (60,0%) ячейках ожидаемая частота меньше 5. Минимальная ожидаемая частота равна 2,76.

З таблиці бачимо, що χ^2 -квадрат Пірсона=0,416, $p=0,981$, що свідчить про відсутність статевих особливостей вираження депресії. Так, можемо зробити висновок, що частота виникнення депресії не має статевої специфічності.

Результати проведеного емпіричного дослідження на вибірці з 50 осіб ($N_{ж}=23$, $N_{ж}=27$) в цілому підтверджує результат теоретичного аналізу літератури з цієї теми: частота виникнення депресії у жінок та чоловіків є приблизно однаковою, не було зафіксовано вираженої статевої специфічності у частоті появи депресії (χ^2 -квадрат Пірсона=0,416, $p=0,981$).

Література

1. Зубцов Д. Депресія: визначення та симптоматика / Д. Зубцов // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Психологічні науки. — Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського. — 2016. — № 1. — С. 77.
2. Ferrari AJ, Norman RE, Freedman G, et al. The burden attributable to mental and substance use disorders as risk factors for suicide: findings from the Global Burden of Disease Study 2010. PLoS ONE. 2014;9:e91936.
3. Kendler KS, Gardner CO. Sex differences in the pathways to major depression: a study of opposite-sex twin pairs. Am J Psychiatry. 2014;171:426–35.
4. Murray CJ, Atkinson C, Bhalla K, et al. The state of US health, 1990–2010: burden of diseases, injuries, and risk factors. JAMA. 2013; 310: 591–608.

УДК 327

І.І. Мукоїда,

студентка факультету права та лінгвістики

Білоцерківського національного аграрного університету, м. Біла Церква, Київська обл.

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ТУРЕЧЧИНОЮ ІЗ ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Анотація. У статті розглядається співпраця України з Туреччиною від часів здобуття Україною незалежності. З цього моменту розпочався активний процес підтримання міждержавних відносин з багатьма країнами, зокрема, із Туреччиною. В умовах розбудови й утвердження як України, так і Турецької Республіки виникає необхідність об'єктивно дослідити складний процес налагодження та розвитку українсько-турецьких двосторонніх відносин.

Ключові слова: Україна, Туреччина, співробітництво, зовнішня політика, відносини.

Метою даної статті є аналіз розвитку українсько-турецьких відносин з часу набуття нашою державою незалежності до сьогодення та перспектив їх подальшого розвитку, а також визначення ролі цих відносин у формуванні зовнішньополітичної стратегії України та Туреччини.

Реальні двосторонні стосунки починають відтворюватися вже в умовах глибокої кризи СРСР і виникнення передумов для незалежності України. Першим документальним свідченням цього став протокол між Турецькою Республікою та Українською РСР про розвиток торговельно-економічних відносин від 1989 р. в

цьому протоколі сторони підтвердили «свої зобов'язання в рамках усіх підписаних між ними раніше та нині діючих актів, особливо Договору про дружбу і братерство між Україною і Туреччиною від 2 січня 1922 р.». Договір від 4 травня 1992 р. заклав основу для всебічного двостороннього співробітництва в політичній, економічній, культурній та інших сферах. Він передбачає розвиток прямих зв'язків між підприємствами, а також тісне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища, науки і техніки, зв'язку, інформатики, туризму та спорту. Особлива увага надається взаємодії в Чорноморському регіоні на основі «Декларації про Чорноморське економічне співробітництво», яка була підписана в Стамбулі 25 червня 1992 р. одинадцятьма країнами причорноморського регіону і включає взаємні зобов'язання країн-учасниць щодо поступового зняття обмежень на пересування капіталів, товарів, послуг і людей. Угода передбачає розвиток інфраструктури, а також максимальне заохочення ділового партнерства [1, с. 3–9].

Виступаючи з промовою в українському парламенті 31 травня 1994 р., президент Туреччини, зокрема, сказав: «Туреччина надає значення тому, щоб бути для України надійним другом, корисним сусідом та серйозним економічним і торговельним партнером, і докладає зусиль у цьому напрямі. Ми з задоволенням бачимо, що й Україна з подібними почуттями та підходами простягає нам руку дружби й співробітництва».

На сьогодні чинна українсько-турецька договірно-правова база є досить розвиненою і складає 80 міжнародних документів.

Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 4 травня 1992 року є базовим політичним документом, що визначає основні напрямки, форми та методи співробітництва між сторонами. Україна і Туреччина є близькими сусідами і стратегічними партнерами в багатьох галузях промисловості, торгівлі, економіки взагалі. У цей час українсько-турецькі відносини можуть бути прикладом для інших країн. Турецька Республіка є одним з найбільших торговельних партнерів України, а товарообіг між двома країнами має стабільну тенденцію до збільшення [2].

На сучасному етапі Україна активно співпрацює з Туреччиною в різних сферах. Торговельно-економічне співробітництво двох країн є важливим чинником їх відносин. Туреччина є потенційно великим торговельним партнером України, враховуючи близькість кордонів та відносну дешевизну шляхів транспортування товарів.

Україна з Туреччини імпортує текстиль, продукцію машинобудування, побутову хімію, сільськогосподарську продукцію. Багато в чому це обумовлено об'єктивними причинами: традиційно основні імпортно-експортні операції (понад 50 %) Туреччина здійснює з країнами-членами ЄС, з якими із січня 1996 р. діє митний союз; найбільше інвестицій в турецьку економіку, під які й ввозяться різноманітні товари, обладнання тощо, надходять з країн ЄС.

У товарній структурі українського експорту переважають металопродукція та продукція чорної металургії, хімічні вироби, пластмаса, каучук, мінеральні

продукти, деревина. Як бачимо, слід розширювати частку високотехнологічної продукції в структурі експорту нашої держави.

Стратегічно важливим для України є співробітництво з Туреччиною в галузі енергетики. У 2005 р. обидві держави підписали Угоду про співробітництво в галузі енергетики [3].

Україна активно співпрацює з Туреччиною і у сфері освіти. 21 травня 1998 р між Україною і Туреччиною була підписана угода про співробітництво між Міністерством освіти України та Міністерством освіти та Радою вищої освіти Турецької Республіки.

Україна і Туреччина вже довгий час плідно співпрацюють у туристичній сфері. Це і постійні двосторонні контакти на рівні керівників обох Міністерств культури і туризму, і співпраця в рамках Міжнародних організацій, зокрема, Організації чорноморського економічного співробітництва, Всесвітньої туристичної організації тощо.

Військове співробітництво України з Турецькою Республікою здійснюється на основі Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством Національної оборони Турецької Республіки від 14 липня 1993р [4].

Угоди про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. [5] та Угоди між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про двостороннє співробітництво в галузі військової освіти і підготовки військ від 28 січня 1997 р. [6].

Зазначена договірно-правова база на цей час у цілому відповідає задачам військового партнерства обох країн, передусім у сфері безпеки Чорноморського регіону.

Особливо актуальним сьогодні є розвиток співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища. Обидві країни беруть активну участь у діяльності Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. Зокрема українськими вченими було розроблено технологію, що дозволяє збирати сірководень, що призводить до загибелі фауни в Чорному морі.

Крім економічного співробітництва Україна і Туреччина підтримують ефективні дипломатичні та консульські зв'язки. з моменту отримання Україною незалежності між Києвом і Анкарою не виникало значних дипломатичних суперечок крім, випадкові їх інцидентів в українських територіальних водах, пов'язані з правовим врегулюванням рибальства. Туреччина надає значну підтримку по влаштуванню кримських татар — “народу, який за цивілізаційним та історичним статусом приречений виконувати функції мосту між Україною і Туреччиною”. Ердоган відзначив підтримку українською владою кримських татар і запевнив, що Туреччина і надалі підтримуватиме це питання на міжнародному порядку.

Турецький лідер також заявив, що Анкара не змінить свою позицію з питання територіальної цілісності України.

"Ми не визнали і не визнаємо незаконну анексію Криму", — заявив Ердоган.

Країни співпрацюють не тільки на двосторонньому рівні, а й в межах міжнародних установ, таких як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, ОБСЄ, та організацій регіонального співробітництва (ОЧЕС, BLACK SEA FOR). Співробітництво у війсьній галузі підтримується як на двосторонньому рівні, так і в рамках Комісії Україна—НАТО.

Між Україною і Туреччиною існує багато спільного: обидві країни мають однакову стратегічну мету щодо вступу до ЄС та розбудови відносин із НАТО.

Україна зацікавлена в інтенсифікації розвитку українсько-турецького стратегічного партнерства для досягнення конкретних результатів для обох держав. Під час зустрічі, яка відбулась цього року сторони обговорили стан та перспективи співпраці України та Туреччини підкреслила важливість підтримки Туреччиною територіальної цілісності та незалежності України та плідну співпрацю у міжнародних організаціях.

Туреччина не визнає анексію Криму і підтримує Україну в боротьбі проти російської агресії на Донбасі, а також зацікавлена в успішній реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України.

Останні роки відносини України та Туреччини стрімко розвиваються. Під час візиту Ердогана до Києва 2017 року сторони затвердили План дій щодо розвитку двосторонніх відносин між Україною і Туреччиною на 2017-2019 роки. Члени турецької делегації та представники української сторони також підписали низку угод про співпрацю.

Зокрема, були підписані:

1. Меморандум про співробітництво між Дипломатичною академією України та Дипломатичною академією Турецької Республіки - про готовність двох навчальних закладів до розвитку співпраці в освітній сфері, обмін науковим досвідом і розвитку навчальних програм;

2. Міжурядову угоду про внесення змін до Угоди про взаємне сприяння та захист інвестицій;

3. Міжурядовий протокол про внесення змін до Угоди про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухиленням від податків на доход і на майно;

4. Міжурядовий імплементаційний протокол про співробітництво в галузі географічної інформації.

Представники українських та турецьких компаній, у свою чергу, уклали контракти в оборонній сфері, Також повідомлялося про плани щодо підписання низки двосторонніх документів про поглиблення співпраці між Києвом і Анкарою й обговорення питань, пов'язаних із становищем кримськотатарського народу.

Активізуються відносини України з Туреччиною у сфері рибного господарства та аквакультури. 22 березня 2018 в Одесі відбулось перше засідання спільного українсько-турецького комітету з рибного господарства. На заході обговорили питання співробітництва між Україною і Туреччиною в галузі рибальства та аквакультури.

Є перспективи трьохстороннього формату співпраці між Туреччиною, Україною і Азербайджаном. Посол Азербайджану в Україні Азер Худієв анонсував

зустріч заступників міністрів закордонних справ Азербайджану, України та Туреччини, яка має відбутися найближчим часом в Азербайджані. Головною темою зустрічі стануть консультації щодо створення нового тристороннього формату співпраці країн.

Проаналізувавши особливості співпраці даних країн слід зазначити, що економічні зв'язки України і Туреччини обумовлені не тільки близьким розташуванням держав, але і партнерськими відносинами в ряді перспективних напрямків розвитку обох держав. За обсягами експорту Туреччина є другою країною-партнером України. У 2017 році Туреччина посіла третє місце серед торговельних партнерів України. Товарообіг склав \$3,78 млрд. (зростання на 20,1% проти 2016 року), експорт — \$2,52 млрд. (зростання на 22,9% проти 2016 року), імпорт — \$1,26 млрд. (зростання на 14,9%), позитивне сальдо — \$1,26 млрд. (більше ніж в 2016 році на \$305,46 млн.) [7].

Українсько-турецькі відносини необхідно розглядати в контексті євро інтеграційних і глобальних світових процесів, враховуючи міжнародну ситуацію, наявні інтереси провідних держав й міжнародних структур.

Стратегічні завдання, що постають у внутрішній і зовнішній політиці незалежної України, та урядові заходи, спрямовані на їхню реалізацію, знаходять розуміння, підтримку і всіляке сприяння з боку Турецької Республіки. Анкара розглядає свої відносини з Києвом з перспективи набагато ширших безпекових рамок, що мають утримати баланс сил у Східній Європі й навколо Чорного моря. Тому незалежність і територіальна цілісність України, яка посідає центральне місце в регіоні, якнайкраще відповідають національним інтересам Турецької Республіки.

Література

1. Моцик О. Чорне море єднає нас: Українсько-турецькі відносини // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 3—9.
2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua>
3. Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі енергетики: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2005 № 1058 [Текст] [Електронний документ] // Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України: Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки: Міжнародний документ від 14.07.1993 [Текст] [Електронний документ] // Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України: режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки: Міжнародний документ від 27.07.1994 [Текст] [Електронний документ] // Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України: режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Угода між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про двостороннє співробітництво в галузі військової освіти і підготовки військ: Міжнародний документ від 28.01.1997 [Текст] [Електронний документ] // Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України: Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2440762-kubiv-nazvav-golovne-zavdanna-ekonomicnih-vidnosin-z-tureccinou.html>

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 657.24

М.О. Божок,

студентка облікового фінансового факультету,
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
науковий керівник: **В.В. Коваленко,**
асистент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ

Анотація. У статті розглянуто сутність документації як елементу методу бухгалтерського обліку, визначено основні інформаційні функції бухгалтерських документів.

Ключові слова: документація, документування, документообіг, метод бухгалтерського обігу, документ.

Постановка проблеми. Документація є важливою складовою бухгалтерської методології, оскільки формує облікову інформацію, яку належним чином буде оброблено й представлено у звітності підприємства внутрішнім та зовнішнім користувачам для потреб управління.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що документи є основою функціонування будь-якого підприємства, організації чи установи, тому що вони є першоджерелом необхідної інформації. Бухгалтерія щодня поглинає, обробляє велику кількість документів і, переробляючи їх, не має точного уявлення про обсяги документів, що підлягають обробці, їх характер, види, властивості, походження, необхідні як для власних потреб підприємства, так і зовнішніх користувачів.

Метою дослідження є визначення теоретичних та методологічних основ документування, практики організації обліку на стадії спостереження, вимірювання, реєстрації й обробки документів.

Стан дослідження. Документацію та документування в системі бухгалтерського обліку досліджували такі вчені, як: Н. Бортник, З. Гуцайлюк, М. Дем'яненко, Р. Жуйков, В. Жук, М. Козуб, С. Легенчук, М. Огійчук, В. Палій, М. Палюх, Я. Соколов, В. Сопко, Л. Сук тощо. Автори підручників і монографій по-різному ставлять і вирішують питання про місце документування в системі

обліку. Одні ототожнюють первинний облік документації, інші трактують його набагато ширше, розглядаючи як етап, що належить кожному виду обліку

Виклад основного матеріалу. Для ефективного управління діяльністю підприємства, прийняття правильних та своєчасних висновків в ході та реалізації господарської діяльності, потрібно мати достатній обсяг інформації, і в першу чергу облікової інформації. Документація є важливим елементом методу бухгалтерського обліку, оскільки служить для первинного спостереження за господарськими операціями і є обов'язковою умовою для відображення їх в обліку.

Документація — це процес обліку господарських операцій на підставі документів. Документування — це спосіб відображення об'єктів бухгалтерського обліку, тобто господарських засобів, коштів, джерел їх утворення і господарських процесів у первинних бухгалтерських документах, таких як, рахунках, накладних, чеках, ордерах тощо, після або в момент завершення операцій з ними [1].

Основні питання пов'язані з регулювання процесу документування господарських операцій висвітлено у положенні «Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [2] та Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [3].

До елементів бухгалтерського обліку включають:

- систему документування господарських операцій за допомогою відповідних форм первинного обліку;
- документообіг в поєднанні з графіком (табель-графіком виконання облікових робіт;
- план рахунків, який включає рахунки, необхідні для відображення здійснюваних господарських операцій;
- форми бухгалтерського обліку;
- організаційну структуру облікового процесу та розподіл службових обов'язків в бухгалтерії;
- організацію зберігання бухгалтерської документації.

Бухгалтерські документи виконують чотири основні інформаційні функції (Рис.1). Сукупність всіх цих функцій дозволяє розглядати бухгалтерські документи як спосіб суцільного спостереження, відображення і контролю фактів господарської діяльності, отримання в них відомостей, необхідних для організації бухгалтерського обліку [4, с. 290].

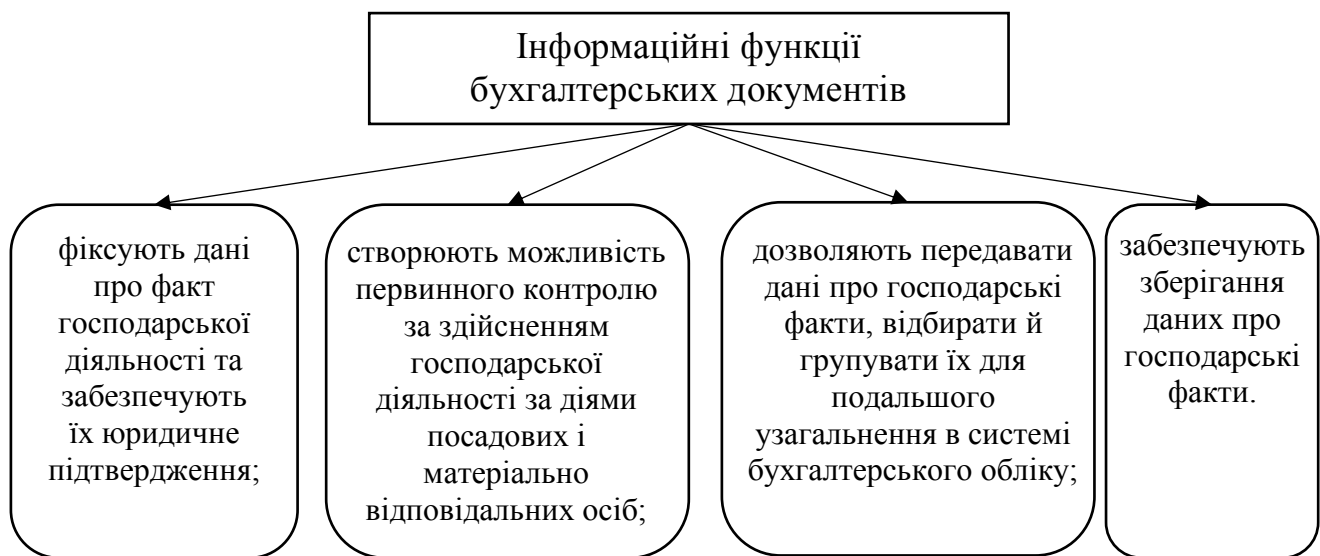

Рис. 1. Інформаційні функції бухгалтерських документів

Документація в обліку має першочергове значення в управлінні підприємствами, тому що з її допомогою:

- 1) контролюється наявність, рух і збереження товарно-матеріальних і грошових коштів;
- 2) контролюється кількість і якість праці працівників та розрахунків за працю;
- 3) забезпечується повсякденне керівництво роботою підприємства;
- 4) забезпечується внутрішній та зовнішній контроль за роботою підприємства;
- 5) встановлюється вина чи невинність осіб при судових розглядах;
- 6) контролюються розрахунки з іншими підприємствами.

На основі документів здійснюється попередній, поточний і подальший контроль за збереженням коштів підприємства та економічної необхідності кожної господарської операції.

Попередній контроль — це контроль за доцільністю здійснення господарської операції, коли керівний персонал підписує документи, які містять розпорядження на здійснення господарської операції.

Поточний контроль проводиться в процесі здійснення господарської операції. Наступний контроль здійснюється при отриманні документів та їх обробки [5].

Рух документа від моменту складання або одержання від інших підприємств до передачі в архів називається документообігом. На підприємстві повинен розроблятися документообіг по кожному виду документів у вигляді інструкцій, таблиць та графіків.

Обсяг документообігу визначають відповідно до кількості вхідних, вихідних та внутрішніх документів за певний період. Процес документообігу умовно можна поділити на декілька етапів:

- 1) створення та одержання документів від інших підприємств;
- 2) перевірка документів;

3) обробка документів;

4) передавання документів до місця зберігання (в архів) [6, с. 229].

Висновки. Отже, документи є основою функціонування будь-якого підприємства, тому що вони є особливим джерелом необхідної інформації. Документація займає першочергове значення в управлінні підприємствами, оскільки за її допомогою відображається облік усіх наявних ресурсів підприємства та забезпечується внутрішнє управління роботою підприємства.

Література

1. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця. — 5-е вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП «Рута», 2010.
2. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку (Затверджено Наказом Міністерства фінансів України 24.05.1995 № 88) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 40, ст.365) [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
4. Огійчук М.Ф. Первинні документи — основа для прийняття управлінських рішень і контролю їх виконання // Збірник наукових праць «Фінанси, облік і аудит» / Відп. ред. В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2014. — 412 с. — С. 288—294.
5. Марущак Л. Концептуальні основи формування інформаційних потоків стратегічного управлінського обліку [Електронний ресурс] / Леся Марущак, Ольга Павликівська // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2015. — Вип. 2 (13). — С. 237—244. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15mlasuo.pdf>.
6. Пуцентейло П.Р. Обліково-аналітичне забезпечення діяльності підприємства / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. — 2015. — № 3 (58). — С. 228—233.

Artur Potocki, Patryk Olszak,

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

AMORTYZACJA BUDYNKU USŁUGOWO-HANDLOWEGO STANOWIĄCEGO WSPÓŁWŁASNOŚĆ. DOPUSZCZALNOŚĆ PRZYJĘCIA RÓŻNYCH INDYWIDUALNYCH STAWEK JEGO AMORTYZACJI PRZEZ WSPÓŁWŁAŚCICIELI

Możliwość stosowania odpisów amortyzacyjnych jest jednym z uprawnień podatnika prowadzącego działalność gospodarczą zgodnie z ustawą z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych¹. Jest to jeden z istotnym elementów składających się na ogólne kwoty kosztów uzyskania przychodu, a co za tym idzie kształtowanie wysokości odpisów amortyzacyjnych w zależności od uzyskiwanych przychodów oraz rodzaju prowadzonej działalności jest ważnym instrumentem opty-

¹Dz.U. z 2017 r. poz. 2343 t.j. z późn. zm., dalej jako uCIT.

malizacji podatkowej². Od 1 stycznia 2018 roku, kiedy to wprowadzono tzw. „podatek od nieruchomości komercyjnych” lub „podatek minimalny”³, nałożono na właścicieli określonego rodzaju budynków obowiązek płacenia daniny w wysokości 0,035% wartości budynku usługowo-handlowego większej niż 10 000 000 zł miesięcznie⁴. Zgodnie z art. 24b uCIT budynkiem usługowo-handlowym jest centrum handlowe, dom towarowy, samodzielny sklep i butik lub inny budynek handlowo-usługowy zgodnie z rodzajem 103 Klasyfikacji Środków Trwałych⁵. Można zatem stwierdzić, że jest to pewien szczególny rodzaj budynków na gruncie przepisów uCIT. Wobec powyższego interesującym wydaje się określenie uprawnień właścicieli tego rodzaju obiektów objętych szczególną daniną na rzecz państwa. Jednym z najważniejszych nich pod względem podatkowym jest z pewnością wskazana wyżej kwestia amortyzacji mająca wpływ na całość ponoszonych ciężarów publicznych przez podatników podatku dochodowego od osób prawnych.

W toku pracy zostanie zweryfikowana teza, zgodnie z którą ustawodawca nie przewiduje możliwość amortyzacji budynku usługowo-handlowego stanowiącego współwłasność oraz nie dopuszcza indywidualnego kształtowania stawek amortyzacyjnych przez jego współwłaścicieli. Celem badawczym pracy jest poddanie krytycznej analizie zarówno regulacji normatywnych, jak również poglądów doktryny w powyższym zakresie. W pracy posłużono się także analizą orzecznictwa sądów administracyjnych oraz analizą aktów wydawanych przez administrację, co stanowi materiał badawczy. Efektem tego będzie stworzenie samodzielnych poglądów na kwestie związane z dopuszczalnością przyjęcia różnych indywidualnych stawek amortyzacji budynku usługowo-handlowego przez jego współwłaścicieli.

Zgodnie z treścią przepisu art. 16a ust. 1 pkt 1 uCIT, amortyzacji podlegają, co do zasady, stanowiące własność lub współwłasność podatnika, nabyte lub wytworzone we własnym zakresie, kompletne i zdatne do użytku w dniu przyjęcia do używania budowle, budynki oraz lokale będące odrębną własnością o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok, wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy, leasingu, zwane środkami trwałymi. Jak wskazuje W. Dmoch, przepis ten określa zamknięty katalog przesłanek, które muszą być spełnione łącznie, aby rzeczy wymienione w ust. 1 tego przepisu mogły zostać przez danego podatnika zakwalifikowane do kategorii środków trwałych, które podlegają amor-

---

² Por. B. Suszko, M. Wróblewski, Zmiany stawek amortyzacji podatkowej – rozbieżności interpretacyjne, „Przegląd Podatkowy” 2006, nr 8, s. 21.

³ Zob. Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. 2017 poz. 2175). Por. szer. P. Banasik, A. Kałużny, W. Morawski, Minimalny podatek dochodowy od wartości obiektów komercyjnych – wybrane problemy, „Przegląd Podatkowy” 2018, nr 2, s. 33–39.

⁴ Por. W. Maruchin, Nowe zasady opodatkowania wybranych grup podatników podatku dochodowego od osób prawnych, „Monitor Podatkowy” 2018, nr 1, s. 14–15. Chodzi tutaj o każdy budynek z osobna, a nie kompleks budynków znajdujących się na jednej działce, choćby się stykały, ale nie stanowiły funkcjonalnie jednej całości, por. Interpretacja indywidualna Dyrektora KIS z dnia 14 lutego 2018 r., sygn. akt 0111-KDIB1-1.4010.13.2018.1.BK.

⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 października 2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT) (Dz.U. z 2016 r. poz. 1864).

tyzacji zgodnie z dalszymi przepisami uCIT⁶. Stwierdzenie to potwierdza także NSA w Warszawie, który stwierdził że wykładnia gramatyczna tego przepisu prowadzi do jednego wniosku, zgodnie z którym amortyzować można środek trwały, którego jest się właścicielem lub użytkownikiem wyłącznie na podstawie wyżej wymienionych umów⁷.

Jak wynika z przepisu art. 16g ust. 8 uCIT, w przypadku gdy składnik majątku stanowi współwłasność podatnika, ma on prawo skorzystać z odpisów amortyzacyjnych ustalonych od wartości początkowej środka trwałego w takiej proporcji, w jakiej pozostaje jego udział we własności. Do powyższej normy znajdują zastosowanie zasady zawarte w art. 5 ust. 1 uCIT, a to oznacza, iż w przypadku braku dowodów o wielkości udziałów we współwłasności uznaje się, że udziały te są równe⁸.

Uprawnienie podatnika do zastosowania indywidualnych stawek amortyzacyjnych dla środków trwałych, lub ich części o czym mowa w przepisie art. 16g ust. 8 uCIT, zostało wskazane wprost w normie zawartej w art. 16j ust. 1 pkt 3 uCIT. Stanowi ona jedną z trzech metod amortyzacji budynków obok metody liniowej oraz metody liniowej przyspieszonej (odpowiednio przepisy art. 16h i 16i uCIT). Wynika z niej, że dla budynków usługowo-handlowych trwale związanych z gruntem okres amortyzacji nie może być krótszy niż 3 lata, jednak nie wskazano na jego maksymalny okres. Stanowi to *lex specialis* wobec zasady ogólnej 40-letniego okresu amortyzacji⁹, jak również 10-letniego okresu przewidzianego w art. 16j ust. 1 pkt 3 uCIT, jak i art. 16j ust. 1 pkt 4 uCIT gdzie wskazano na maksymalnie 40 letni i minimalnie 10 letni okres¹⁰. Stawki indywidualne zostały zdefiniowane zatem nie w wysokości procentowej, lecz przez wskazanie minimalnego okresu amortyzacji danej środków trwałych, jaki zobowiązany jest przyjąć podatnik stosujący stawki indywidualne¹¹. W konsekwencji dla budynków usługowo-handlowych możliwe jest zastosowanie amortyzacji w wysokości nawet $33\frac{1}{3}\%$ rocznie ich wartości Aby można było zastosować indywidualny okres amortyzacji przedmiot musi zostać wprowadzony do ewidencji podatnika po raz pierwszy i, zgodnie z art. 16j ust. 3, być użytkowany przed nabyciem przez okres co najmniej 60 miesięcy¹² lub ulepszony, a wydatki poniesione przez podatnika na ulepszenie stanowiły co najmniej 30% wartości początkowej¹³.

Jak wynika z normy zawartej w art. 16h ust. 2 uCIT i na co słusznie wskazuje się w orzecznictwie oraz administracji, do podatnika należy wybór metody amortyzacji, a wyboru tego dokonuje się dla poszczególnych środków trwałych przed rozpoczęciem

⁶ Zob. W. Dmoch [w:] Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz, W. Dmoch (red.), Legalis 2018.

⁷ Por. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 16 września 2009 r., sygn. akt II FSK 527/08, LEX nr 182556.

⁸ Por. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Bydgoszczy z dnia 23 grudnia 2013 r., sygn. akt ITPB3/423-474b/13/AW.

⁹ Zob. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Warszawie z dnia 5 marca 2015 r., sygn. akt IPPB3/423-1281/14-5/EŻ.

¹⁰ Zob. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Warszawie z dnia 21 października 2016 r., sygn. akt IPPB6/4510-466/16-3/SO.

¹¹ Zob. J. Godyń [w:] Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz, red. A. Obońska, A. Waclawczyk, A. Walter, Legalis 2014.

¹² Słusznie w tym zakresie zauważa J. Godyń, że „Podatnik może (...) uznać budynek za używany jeżeli to on użytkował go przed nabyciem (...), zob. Ibidem.

¹³ Zob. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 22 czerwca 2017 r., sygn. akt II FSK 1544/15, LEX nr 2339615, gdzie sąd jednoznacznie stwierdził, że wystarczającą przesłanką do zastosowania indywidualnych stawek jest samo używanie lub samo ulepszenie, a nie używanie i ulepszenie jednocześnie.

ich amortyzowania. W konsekwencji rodzi to obowiązek stosowania wybranej metody do pełnego zamortyzowania danego środka trwałego¹⁴. Innymi słowy, nie ma możliwości zmiany raz wybranego okresu amortyzacji budynku.

Na tego rodzaju praktykę jako dopuszczalną wskazuje w swojej interpretacji Dyrektor IS w Warszawie, gdzie na przykładzie galerii handlowej posiadającej kilku właścicieli odpowiedzialnych za jej poszczególne części wskazano na możliwość stosowania różnych okresów amortyzacji. Okresy te mogą być ustalane w pełnej rozbieżności, tj. zarówno jako 3 letnie, jak również 40 letnie¹⁵. Można zatem stwierdzić że dowolne jej ustalenie niesie za sobą ryzyko wypracowania niewspółmiernie dużych lub małych kosztów prowadzenia działalności gospodarczej przez podatnika uCIT, co może mieć negatywne dla niego skutki.

Interesującą kwestią o której warto wspomnieć niedopuszczalność ustalenia indywidualnych stawek amortyzacyjnych przy podziale spółki przez wydzielenie. Jak wskazał WSA w Krakowie, podatnik uCIT nie może zastosować indywidualnych stawek amortyzacyjnych, jeżeli już wcześniej był właścicielem nieruchomości zabudowanej budynkiem, która na skutek podziału podatnika „przez wydzielenie” przeszła na własność innej spółki i podatnik następnie nabył jej własność. W przypadku dokonania podziału przez wydzielenie i przejścia własności nieruchomości na inną spółkę, nie można przyjąć, że dla celów podatkowych pierwotna spółka nigdy nie była jej właścicielem. Nie można uznać, że dany składnik na skutek przeniesienia jego własności w drodze podziału przez wydzielenie nigdy nie stanowił dla celów podatkowych, własności podmiotu dzielonego¹⁶.

Z powyższych rozważań wynika, że całokształt wskazanych przepisów dopuszczalna ustalenie przez podatnika przewidywanego okres użytkowania w stosunku do swojej części budynku objętego amortyzacją, niezależnie od określenia tego przez innych współwłaścicieli. Chodzi tutaj oczywiście o część budynku jako prawie do niego, a nie o jego fizycznie wyodrębnioną część. Można zatem stwierdzić, że w znaczeniu ogólnym w stosunku do którego stosowane są odpisy amortyzacyjne, mogą być stosowane różne reżimy dotyczące okresu eksploatacji i stosowanej amortyzacji.

Odnosząc się do tezy opracowania, zgodnie z którą ustawodawca nie przewiduje możliwość amortyzacji tak używanego budynku oraz nie dopuszcza indywidualne stosowanie stawek przez każdego z wspólników z osobna, należy ocenić ją w zupełności negatywnie. Ustawodawca nie wskazuje co prawda wprost możliwości stosowania różnych stawek indywidualnych przez każdego z współwłaścicieli, jednak przy określeniu kwestii z tym związanych, tj. w art. 16j posługuje się określeniem podatnika, a nie właściciela. Wskazuje również wprost, że uprawnienia z zakresu stosowania odpisów amortyzacyjnych mogą być stosowane w stosunku do budynków których podatnik jest zarówno właścicielem jak i współwłaścicielem co stawia uprawnienia każdego z nich na równi.

¹⁴ Por. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 21 kwietnia 2015 r., sygn. akt II FSK 454/13, LEX nr 1665362, Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Katowicach z dnia 5 czerwca 2014 r., sygn. akt IBPBI/2/423-286/14/MO.

¹⁵ Zob. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Warszawie z dnia 1 kwietnia 2010 r., sygn. akt IPPB5/423-848/09-4/PS.

¹⁶ Por. Wyrok WSA w Krakowie z dnia 13 kwietnia 2010 r., sygn. akt I SA/Kr 331/10, Legalis nr 252006.

Określając postulaty warto wskazać na możliwość określenia w art. 16j wprost niezależności co do stosowania przez każdego z współwłaścicieli różnych stawek amortyzacyjnych, o ile ustawodawcy oczywiście zależy na utrzymaniu tego rodzaju stanu rzeczy. Obecny kształt przepisów tworzy oczywiście swojego rodzaju możliwość skrajnie różnego stosowania odpisów amortyzacyjnych, jednak jak wskazano, ustalenie ich wysokości przez podatnika jest jego indywidualną i niezależną decyzją, którą należy rozpatrywać wyłącznie w kategoriach ekonomicznych. W zakresie stosowania przepisów przez organy podatkowe oraz sądy administracyjne w omawianym zakresie należy wskazać na właściwe ich interpretowanie, tj. branie pod uwagę całokształtu regulacji w zakresie amortyzacji, co znajduje uzasadnienie w przykład wskazanych w opracowaniu.

Bibliografia

Literatura

1. Banasik P., Kałużny A., Morawski W., *Minimalny podatek dochodowy od wartości obiektów komercyjnych – wybrane problemy*, „Przegląd Podatkowy” 2018, nr 2;
2. Dmoch W. [w:] *Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz*, Dmoch W. (red.), Legalis 2018;
3. Godyń J. [w:] *Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz*, red. Obońska A., Wacławczyk A., Walter A., Legalis 2014;
4. Maruchin W., *Nowe zasady opodatkowania wybranych grup podatników podatku dochodowego od osób prawnych*, „Monitor Podatkowy” 2018, nr 1;
5. Suszko B., Wróblewski M., *Zmiany stawek amortyzacji podatkowej – rozbieżności interpretacyjne*, „Przegląd Podatkowy” 2006, nr 8;

Akty prawne

6. Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2343 t.j. z późn. zm.);
7. Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. 2017 poz. 2175);
8. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 października 2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT) (Dz.U. z 2016 r. poz. 1864);

Orzecznictwo

9. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 16 września 2009 r., sygn. akt II FSK 527/08, LEX nr 182556;
10. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 21 kwietnia 2015 r., sygn. akt II FSK 454/13, LEX nr 1665362;
11. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 22 czerwca 2017 r., sygn. akt II FSK 1544/15, LEX nr 2339615;
12. Wyrok WSA w Krakowie z dnia 13 kwietnia 2010 r., sygn. akt I SA/Kr 331/10, Legalis nr 252006;

Decyzje administracyjne

13. Interpretacja indywidualna Dyrektora KIS z dnia 14 lutego 2018 r., sygn. akt 0111-KDIB1-1.4010.13.2018.1.BK;
14. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Warszawie z dnia 1 kwietnia 2010 r., sygn. akt IPPB5/423-848/09-4/PS;
15. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Bydgoszczy z dnia 23 grudnia 2013 r., sygn. akt ITPB3/423-474b/13/AW;
16. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Katowicach z dnia 5 czerwca 2014 r., sygn. akt IBPBI/2/423-286/14/MO;
17. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Warszawie z dnia 5 marca 2015 r., sygn. akt IPPB3/423-1281/14-5/EŻ;
18. Interpretacja indywidualna Dyrektora IS w Warszawie z dnia 21 października 2016 r., sygn. akt IPPB6/4510-466/16-3/SO;

Розділ 6

ПРАВО

УДК 331.25:349.3(045)

М.О. Божок,
студентка облікового фінансового факультету,
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена ознайомленню з поняттям пенсійне забезпечення та аналізом правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсія, Пенсійний фонд України, пенсійне страхування.

Постановка проблеми. Якість життя населення значною мірою залежить від пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні осіб, які працюють. Саме пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального захисту населення. Але нормативно-правове забезпечення регулювання пенсійного забезпечення з часом змінюється і разом з цим, змінюється регулювання саме пенсійної системи в країні.

Актуальність дослідження даної теми полягає в тому, що сьогодні дуже болючим є питання забезпечення соціальних гарантій населенню. Сьогоднішня пенсійна система не в змозі забезпечити пенсіонерам гідне життя і тому потребує перегляду і реформування. Весь час вносяться зміни до Законів України, створюються нові постанови та нормативно-правові акти, що регулюють пенсійне забезпечення в країні. Завдяки цьому в регулюванні для громадян з'являються позитивні і негативні зміни.

Мета написання статті полягає в аналізі нормативно-правового забезпечення регулювання пенсійного забезпечення в Україні.

Стан дослідження. Вивчення різних аспектів реформування і змін в пенсійній системі України, науково-теоретичну базу дослідження становлять праці відомих вчених-правознавців та дослідників: І.Н. Беринцева, Н.Ю. Борисенко, О.В. Бевзенко, О.В. Макарова, О.Є. Буряченко, С.Г. Єрошенков, І.В. Жмурко, М.Б. Гупаловська, О.М. Соломко, С.В. Шишкін тощо.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах соціально-економічного розвитку одним із основних інститутів соціального забезпечення населення є пенсійне забезпечення, що призначене для створення захисту громадян від

бідності після настання пенсійного віку, підвищення рівня життя пенсіонерів, встановлення залежності розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи та заохочення громадян до заощадження коштів на старість [1].

Визначимо, насамперед, що таке пенсійне забезпечення — це система нормативно-правових, організаційно-адміністративних, економічних, фінансових заходів щодо підтримки та захисту осіб від незадовільної матеріальної забезпеченості внаслідок старості, інвалідності або втрати годувальника. Завдяки пенсійній системі забезпечуються виплати пенсій, умови їх обчислення — на основі отриманих в період трудової діяльності реальних розмірів відрахувань обов'язкових та добровільних пенсійних внесків [2].

Нормативно-правова система регулювання пенсійного забезпечення в Україні ґрунтується на багатьох законах та інших нормативно-правових актах. Основою пенсійного законодавства є Конституція України. Стаття 46 Конституції України гарантує, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [3].

До основних нормативно-правових документів регулювання пенсійної системи належать нормативно-правові акти, тобто Закони України, такі як «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», основи законодавства України про пенсійне забезпечення, також міжнародні угоди України і інші нормативно-правові акти. Також до системи спеціального пенсійного законодавства входять кодекси та закони України, що регулюють умови і принципи надання пенсій окремим категоріям громадян за різні заслуги перед країною [2].

Головним нормативно-правовим документом, що регулює пенсійне забезпечення в Україні є — Закон України «Про пенсійне забезпечення». Цей закон гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій. Насамперед, цей закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини. Він встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих. Цей закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і

підвищенню ефективності економіки країни. В цьому законі чітко розписано види пенсій, умови для отримання пенсій, звідки беруться кошти для виплат пенсій тощо. Також в ньому зазначено про окремі випадки отримання пенсій [7].

Складовою пенсійного забезпечення є пенсійне страхування. Пенсійне страхування є формою соціального захисту населення, яка пов'язана з ризиками втрати працездатності, втрати здоров'я або втрати годувальника. Основним нормативно-правовим документом, що регулює пенсійне страхування є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Цей закон, насамперед, визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, також гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Після прийняття цього закону були визначені загальні положення діяльності Фонду, суб'єкти та об'єкти, структура пенсійного забезпечення, наведена інформація про страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, про способи їх обчислення та сплати, визначені основні види пенсій та допомоги, які сплачуються згідно цієї системи та інші положення [6].

Виплата пенсій здійснюється з коштів Пенсійного фонду України. Пенсійний фонд України є самостійною фінансово-банківською системою, не входить до складу державного бюджету України.

Правове регулювання Пенсійного фонду України здійснюється, насамперед, Положенням про Пенсійний фонд України, ним визначається правовий статус фонду. В даному положенні зазначено, насамперед, що таке Пенсійний фонд України, його завдання та функції, його права, а також завдання правління та голови Пенсійного фонду України тощо [5].

Нормативно-правова база, яка регулює діяльність Пенсійного фонду класифікується за двома ознаками:

- за юридичною силою — Конституція України, закони України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти органів державної влади.

- за предметом правового регулювання — нормативно-правові акти, що регулюють дані відносини.

Також існують ще такі нормативно-правові документи, які відіграють значну роль у регулюванні пенсійного забезпечення в Україні:

- Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною»;
- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- Закон України «Про соціальний захист дітей війни»;
- Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»;
- Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, які звільнені з військової служби, і деяких інших осіб»;

- Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;
- Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року;
- Концепція соціального забезпечення населення України;
- тощо [4].

Розглянемо детальніше Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України. Метою даної стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України є забезпечення європейських стандартів функціонування та надання послуг, зміцнення фінансової стабільності, підвищення прозорості діяльності Пенсійного фонду, а також оптимізації адміністративних видатків. Для того, щоб реалізувати цю стратегію, насамперед, треба модернізувати та розвивати Пенсійний фонд України. Потрібно запроваджувати новітні інформаційні та управлінські технології, враховувати єдині сучасні стандарти якості обслуговування громадян, впровадити і розвивати ринкові елементи обслуговуючої інфраструктури та механізму громадського контролю тощо [8].

Висновки. Отже, проаналізувавши нормативні акти, що регулюють пенсійну систему в Україні, можна чітко зазначити, що пенсійне забезпечення в Україні вважається державною системою, основною складовою загальної системи соціального захисту населення. Існує декілька нормативно-правових документів, які є більш головними в регулюванні пенсійного забезпечення в Україні. Це, насамперед, Конституція України, Закон України «Про пенсійне забезпечення» і Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Пенсійна система змінюється з кожним роком, запроваджуються нові технології, все з часом переводиться на онлайн-інтернет обслуговування, відповідно до цього створюються нові нормативно-правові акти, вносяться зміни до вже існуючих. Для покращення правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні, на мою думку, слід створити Кодекс пенсійного забезпечення, в якому будуть відображені всі нормативно-правові акти, що стосуються пенсійного забезпечення в країні, і громадяни з легкістю знайдуть той, чи інший потрібний їм правовий документ.

Література

1. Бевзенко О.В. Пенсійне страхування: сутність та порівняльна характеристика / О.В. Бевзенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2012. — №3 (60). — С. 247—253.
2. Пенсійна система України : Навч. посібник / В.І. Грушко, Н.В. Грушко, О.В. Бевзенко та ін. ; За ред. В.І. Грушка. — К: Кондор, 2010. — 336 с.
3. Пенсійний консультант [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://pensia.ua/ua/>.
4. Пенсійний фонд України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/>.
5. Положення про Пенсійний фонд України (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст. 376) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

7. Про пенсійне забезпечення: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 3, ст.10) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
8. Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 672-р) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-%D1%80>.

S.K. Burma,

Ph.D., Associate Professor of the Department of General Theoretical Jurisprudence,
Constitutional and Administrative Law of the Kyiv Institute of Intellectual Property and Law
of the National University «Odessa Law Academy»

TO THE ISSUE OF DISCRETIONARY POWERS OF THE EXECUTIVE AUTHORITIES IN THE GOVERNANCE IN THE AREA OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

There is a consensus among scholars that discretionary powers may consist of choosing to act or not, and if act, then choosing a solution or action among options that are directly or indirectly enshrined in the law. An important sign of this choice is that it is carried out without the need to reconcile the choice with anyone [1].

The public policy in the area of higher education is determined by the Verkhovna Rada of Ukraine. The right of discretion in the governance in the area of higher education is possessed by the Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine (further — MOE), other central executive authorities, local self-government authorities as well as other authorities: The National Academy of Sciences of Ukraine and the national branch academies of sciences; the founders of institutions of higher education; authorities of public self-government in the area of higher education and science; National Agency for the Quality Assurance of Higher Education. The legislator provide a complete list of subjects that are authorized to discretionary powers in the governance in the area of higher education.

The right of discretion is often delegated to various subjects that issue post-legislative legal acts based on the provisions of the Law on Education (5 September 2017), the Law on Higher Education (1 July 2014) and the Law on Scientific and Technical Activity (26 November 2015); however, it is not the only laws that sets ground for delegation of discretionary powers. The legislator does not provide with a complete list of legal act, based on which the executive authorities acquire the right of discretion in the governance in the area of higher education.

After systematic analysis of legal acts, it can be concluded that executive authorities are deprived of the right of discretion in the definition the public policy in the area of higher education as well as in the public regulation in the area of scientific and scientific and technical activities; approval the main principles and directions of public policy in the area of scientific and scientific and technical activity; approval the priority directions of development of science and technology and national programs of scientific and technical development of Ukraine. National public policy in the area of higher

education, science and studies is formulated by the Verkhovna Rada of Ukraine that is implemented according to the competence set by law by institutions of public administration.

There was, in addition, to indicate the discretionary power, the legislator uses, in particular, the terms «may», «has the right», «on his own initiative», «cares», «provides», «conducts activities», «establishes», «determines», «at his own discretion». However, the availability of such a term in the law does not automatically indicate the existence of a discretionary power in the subject of authority; a similar term is the reason for a detailed analysis of the law to the effect that the relevant power is indeed discretionary [1].

Discretionary powers in the governance in the area of higher education by public administration institutions are granted by the Law on Education (5 September 2017) and the Law on Higher Education (1 July 2014), Article 13 and 64, accordingly, by listing various authorities by MOE provide the subject of authority powers to assess the interests or interpretation of the concept and make a decision in accordance with such an assessment.

After analyzing legal acts regulating the system of higher education a tendency was observed witnessing intention of the executive authorities to administer questions delegated to it by way of rules created by itself; with that intention the executive authorities grants itself powers of legislative discretion.

Regulation of higher education in Ukraine is implemented by setting a certain hierarchy of delegating of discretion, delegating the right of discretion prescribed by law to the Cabinet of Ministers of Ukraine, which, in turn, delegates it to an executive authorities or directly to the MOE. Executive authorities can frequently change post-legislative legal acts that, on one hand, is responsive to realities of public life, on the other hand, is diminishing towards legal certainty and stability.

Delegation of discretionary powers in the field of legal regulation of higher education is characterized by grating of discretionary powers without setting limits to these powers, by distinguishing that any particular question is delegated to the Cabinet of Ministers of Ukraine, MOE or other executive authorities. In such cases it is difficult to determine whether the post-legislative regulation complies with intentions of the legislator.

A tendency is observed, when an executive authorities selfishly decides to adopt certain post-legislative act which was not foreseen by the law nor was it determined that precisely that institution has a right to adopt such an act; such tendency should be considered distortive to the legal system, and adoption of such post-legislative acts should be evaluated as overriding the limits of the discretionary powers of an executive authorities.

References

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>. – Назва з екрана.
2. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>. – Назва з екрана.

3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>. — Назва з екрана.
4. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018. — Назва з екрана.

М.П. Пісов,

аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ НА НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАВОПОРЯДОК УКРАЇНИ

Роздуми про вплив міжнародного правопорядку та інтегративних правопорядків на національний правопорядок України актуалізують проблематику запозичень у праві. Більшість країн світу у конституціях та спеціальних законах врегульовують статус міжнародних норм у своїх національних правопорядках. В Україні — це ч. 1 ст. 9 Конституції України та п. 2 ст. 17 Закону «Про міжнародні договори України», у яких закріплено, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, і що у разі виникнення колізій між правилами міжнародного договору, ратифікованого Україною, і правилами внутрішнього законодавства, пріоритет належить міжнародним нормам.

Інтерес до цього питання посилюється після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. За цим документом Україна взяла на себе юридичні зобов'язання імплементувати «acquis» ЄС в національне законодавство і почати його ефективно застосовувати в чітко встановлені строки [1, с. 6]. Ступінь впливу положень міжнародних договорів ЄС з третіми країнами на правопорядки цих держав різняться в залежності від рівня співпраці сторін.

Запозичення у праві — це відтворення в одній системі юридичних координат базових засад, нормативних, ціннісних та інституційних сегментів іншої, «чужої» для неї системи, які мають різні якісні шляхи розвитку і, як наслідок, варіативні конструкції розгортання [2].

Для позначення процесів, пов'язаних із правовими запозиченнями, використовуються різні терміни: адаптація, апроксимація, гармонізація, зближення, імплементація, тощо.

У найбільш загальних рисах правові запозичення можуть передбачати: імплементацію у національне законодавство норм і загальних принципів міжнародного права, результатом чого є формально-юридичних засобів зближення національних правопорядків; рецепцію правової термінології,

понятійного апарату; урахування норм рекомендаційних актів міжнародного права.

Ступінь імплементації міжнародних норм у національне законодавство залежить від статусу цих норм, оскільки міжнародні норми мають різну юридичну силу. Загальнообов'язкові норми міжнародного права мають бути імplementовані в законодавство в обов'язковому порядку відповідно до взятих державою на себе зобов'язаннями, в той час як до норм рекомендаційного характеру такі вимоги не пред'являються і вони імplementуються в національне законодавство на розсуд законодавця.

Також слід мати на увазі, що правові запозичення можуть бути здійснені шляхом їх механічного копіювання чи шляхом засвоєння нових юридичних ідей, залучення до юридичних ідеалів, цінностей.

Розмірковуючи над процесами глобалізації та питаннями національної ідентичності у площині неприйнятності практики «механічного» копіювання нормативно-правових актів у національні правовпорядки, Є. Л. Стрельцов вказує на можливі негативні наслідки такої практики: «Це, може призвести як до непродуктивних дій із реалізації таких правових приписів, що, безумовно, впливає на результативність в досягненні завдань та цілей, які має право і держава загалом у конкретному випадку, так і до втрати правом «авторитету», і як наслідок цього, поширення у суспільстві правового нігілізму, скептичного ставлення до організаційно-функціональних можливостей держави» [3, с. 18].

З метою уникнення механічного копіювання «чужого» правового досвіду пропонується увести у науковий обіг категорію «правова інфільтрація», яка дає можливість державам використовувати у своєму національному законодавстві лише ті правові норми, які сприятимуть динамічному розвитку країни на шляху розбудови правової демократичної держави¹⁷ [4; 5].

Отже, слід визнати, що час прийняття швидких правових рішень, наслідком яких є механічне копіювання нормативно-правових приписів в інших правових порядках (міжнародного, інтегративних чи в інших національних правовпорядках) минув. Здійснення правових запозичень є складною, відповідальною процедурою з точки зору національних інтересів тої чи іншої країни. Не продумані правові запозичення, які не сприяють удосконаленню правозахисних механізмів, вирішенню нагальних соціально-економічних проблем, стають дисбалансуючим чинником, який перешкоджає ефективному регулюючому впливу права, є загрозою прогресу.

---

¹⁷ Мельниченко Т. А. «Правовая инфильтрация» как категория права [Электронный ресурс] / Т. А. Мельниченко. — Режим доступа: <http://pvlst.ru/archive/index.336.php>; Кохман В. Н. Правовая инфильтрация норм международного права в уголовно-исполнительное законодательство Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. по спец.: 12.00.08 / В. Н. Кофман [Электронный ресурс]. — СПб, 2010. — 32 с. - <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003494342#?page=31>

Література

1. Інституційне та правове забезпечення європейської інтеграції України: виклики та завдання [Електронний ресурс] / Р. Петров, О. Головка-Гавришева, М. Кузьо, Д. Черніков. — К.: [б.в.], 2015. — 32 с. — Режим доступу: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/europrav2015.pdf>
2. Захарова М. В. Французская правовая система: теоретический анализ : монография / [Электронный ресурс] М. В. Захарова. — М. : Проспект, 2013. — 352 с. — Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books/about/>
3. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право України: вітчизняні постулати в процедурах міжнародної криміналізації / Є. В. Стрельцов // Юридичний вісник України. — 2018. — 4-17 травня (№ 18–19). — С. 18–19.
4. Мельниченко Т. А. «Правовая инфильтрация» как категория права [Электронный ресурс] / Т. А. Мельниченко. — Режим доступа: <http://pvlast.ru/archive/index.336.php>
5. Кохман В. Н. Правовая инфильтрация норм международного права в уголовно-исполнительное законодательство Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. по спец.: 12.00.08 / В. Н. Кофман [Электронный ресурс]. — СПб, 2010. — 32 с. — <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003494342#?page=31>

УДК 343.13

П.В. Серебрянський,

аспірант кафедри галузевого права юридичного факультету

Херсонський державний університет

науковий керівник: ***О.С. Саїнчин,***

доктор юридичних наук, професор

завідуючий кафедри галузевого права юридичного факультету

Херсонського державного університету

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Належне вирішення питань пов'язаних із забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу залежить від однакового розуміння всіма органами державної влади та їх посадовими особами поняття та правової природи безпеки учасників кримінального процесу. Тому пропонуємо дослідити поняття «безпека» в нормативно-правовому та порівняльному тлумаченні.

Нормативно-правове тлумачення поняття «безпека»

Зауважимо, що у чинному законодавстві України відсутнє єдине універсальне нормативне визначення поняття «безпека». В окремих нормативних актах термін безпека розглядається у вузькому значенні, стосовно до його галузевої спрямованості. Так, у ст. 1 Кодексу цивільного захисту України під безпекою розуміється — відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю [1].

У ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки» безпека розуміється, як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина,

суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики тощо [5].

В ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» вказується, що безпека - це дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами безпеки [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві — це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя» [3].

Як бачимо в даний час діє низка правових актів, що регулюють різні сфери забезпечення безпеки держави, суспільства та особи. Разом з тим необхідно відзначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє визначення поняття «безпека».

Порівняльне тлумачення поняття «безпека»

Аналіз подібності або відмінності між будь-якими зовні схожими елементами поняття безпеки в семантичному, доктринальному та нормативно-правовому розумінні дає змогу визначити співвідношення поняття безпеки з такими поняттями як покарання, охорона та захист.

Зіставлення безпеки як виду соціального захисту з терміном покарання в своїх працях розкриває А.А. Жижиленко. Так, на його думку «підставою застосування заходів безпеки є небезпека дій, а підставою для застосування покарання - злочинність діяння. Діяння розглядається як симптом небезпеки і як привід для вжиття заходів захисту» [7, с. 267].

Автори багатьох робіт йдуть від з'ясування сенсу і змісту самого поняття «безпека». Л.В. Щедрін міркує більше про поняття заходів безпеки [8, с. 46]. Така позиція цілком зрозуміла, оскільки предметом його монографічного дослідження є не безпека у власному розумінні цього слова, а правові аспекти заходів безпеки. О.О. Гриньків та А.О. Ляш визначають заходи безпеки осіб, які здійснюють кримінальне правосуддя і які сприяють (сприяли) йому, як превентивні різногалузеві правові засоби, що забезпечують в ході кримінального процесу і поза ним, захист зазначених осіб та їх близьких від заборонених кримінальним законом і інших форм посткримінального впливу та розрізняються за своїм змістом (спосіб забезпечення безпеки), по колу осіб, до яких вони можуть застосовуватися, та іншими критеріями [6, с. 17]. Це визначення передбачає попереджувальний характер впливу законними засобами і способами з метою забезпечити встановлення істини по кримінальному провадженні. Автор показує необхідність забезпечення безпеки не лише засобами кримінального процесу, але й іншими правовими способами, не тільки в ході провадження по справі, але і поза рамками дії кримінально-процесуальних відносин.

Разом з тим, на нашу думку, у цьому визначенні підкреслюється тільки правовий характер заходів безпеки, закріплених в нормативному акті. Однак є заходи не тільки правового, але й не правового (організаційного, соціального) характеру, які також належать до захисних заходів.

Забезпечення національної безпеки безпосередньо залежить від успіху державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, що, в свою чергу, пов'язано з реалізацією заходів захисту і безпеки, прийнятих до суб'єктів в процесі судового розгляду кримінальних проваджень. Аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство приходимо до висновку, що термін захист традиційно зв'язується з забезпеченням прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого. Термін охорона практично не використовується, поняття безпека включає захищеність та стан, при якому відсутній напад. Самого злочину може і не бути, відомості про нього можуть при їх перевірці оперативним або слідчим шляхом не підтвердитися, але провадження починається з моменту отримання відповідної інформації.

Вважаємо, що безпеку в кримінальному процесі слід безпосередньо зв'язувати з особистістю, її правами і законними інтересами, які стикаються, а іноді перебувають у протиріччі з інтересами інших громадян, суспільства та держави в особі органів, уповноважених на здійснення кримінального провадження.

Забезпечити безпеку особи в кримінальному процесі — значить встановити важливі гарантії досягнення мети кримінального процесу, визначеної в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, «встановлення винного у вчиненні злочину і застосування до нього справедливого покарання. За для встановлення гарантій безпеки, яких потребують особи, слід отримати відомості про подію, на основі яких зробити відповідні висновки й прийняти правильне процесуальне рішення по провадженню» [2, с. 9].

Тобто, цілком і повністю можна стверджувати, що безпека залежить від рівня її забезпечення для учасників тих чи інших відносин. В нашому випадку предмет нашого дослідження дозволяє визначити, що це забезпечення стосується осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, а також суб'єктів та об'єктів, які з ними пов'язані, внаслідок участі у кримінальному процесі.

Захист осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, а також інших осіб, пов'язаних з цією діяльністю, є ефективним засобом протидії злочинності, найбільш небезпечних її проявів, способом досягнення основної мети процесу. Забезпечення безпеки повинно поширюватися на будь-яку особу, залучену у сферу дії кримінально-процесуальних правовідносин. При забезпеченні безпеки суб'єктів цієї діяльності (наприклад, посадових осіб, що ведуть провадження) завжди залишається ймовірність протиправного впливу на них з боку злочинних елементів, в результаті чого заподіюється шкода інтересам правосуддя, особистості, суспільства і держави.

Втілення ідеї правової держави припускає створення належних гарантій захисту особистості та її безпеки у сфері боротьби із злочинністю. Кримінально-процесуальне законодавство спрямоване на захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань. Для належного функціонування та реалізації завдань кримінального процесу слід встановити реальні гарантії безпеки його учасників.

Література

1. Кодекс цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — №5403-VI. — 10 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2014 // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — №9-10. — 4 с.
3. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — №3782-XII. — 3 с.
4. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку від 08 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. — 1995. - №39/95-ВР. — 6 с.
5. Закон України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. - №964- IV. — 8 с.
6. Гриньків О.О. та Ляш А.О. Монографія: Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві. К., 2012. — 17 с.
7. Жижиленко О.О. Покарання: поняття та відмінність від інших правоохоронних засобів. П., 1994 р., — 276 с.
8. Щедрін М.В. Введення в правову теорію заходів безпеки. — К., 1999 — 46 с.

Н.В. Хіміч,

студентка Навчально-наукового інституту права

Національного університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

науковий керівник: ***Т.Б. Шолкова,***

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права

Національного університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ ЯК ФІНАНСОВОЇ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Останнім часом досить великої актуальності набувають питання здійснення місцевого оподаткування та шляхів вдосконалення даної галузі. Особливого значення це набуває в першу чергу тому, що місцеві податки та збори є фінансовим підґрунтям для місцевого самоврядування. Адже саме на їх основі органи місцевої влади здійснюють свої діяльність. Однак, досить часто, нині спостерігаємо проблему нестачі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування і їх нестабільність набуває масштабного значення.

Започаткований у нашій державі процес децентралізації влади з метою побудови ефективної системи організації влади на рівні територіальних громад, не зможе належним чином відбутись без ефективного використання інституту місцевого оподаткування. Тому питання встановлення місцевих податків та зборів, потребує досконального вивчення та дослідження.

Питання, які стосуються сутності місцевих податків та зборів, їх особливостей теоретично були обґрунтовані у працях науковців, серед яких: М. Бандида, Н.О. Бикадорова, А. Верзун, Л.К. Воронова, М. Гарасим, І.І. Гуженко, А.В. Ібатулліна, В. Кравченко, М.П. Кучерявенко, І.П. Лопушинський, І. Луніна, Л.Г. Маркова, М.М. Огородник, О. Піхоцька, Н.Ю. Пришва, В.Б. Хмельницька, М.М. Черновська та інші.

Місцеві податки та збори — це обов'язкові платежі, суми яких згідно із законодавством України встановлюються органом місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (села, селища, міста чи об'єднання сіл) та які зараховуються до її місцевого бюджету [1].

Законодавче регулювання місцевого оподаткування базується на наступних принципах:

- 1) податкова система України має два рівні: державний та місцевий;
- 2) розмежування сфери дії державної та місцевої податкової системи здійснюється на основі конституційного закріплення та законодавчого регулювання основних принципів;
- 3) принципи, за допомогою яких відбувається розмежування сфери дії державної та місцевої податкових систем, підлягають неухильному дотриманню в рамках реалізації податкової дисципліни;
- 4) податкова політика, яка проводиться органами державної влади та місцевого самоврядування, є основою забезпечення єдності податкової системи [2, с. 134—135].

Таким чином, під поняттям місцевих податків та зборів слід розуміти обов'язкові платежі, які справляються на певній чітко визначеній адміністративно-територіальній одиниці та сплачується до місцевих бюджетів для виконання останніми покладених на них функцій.

У різних країнах кількість місцевих податків і зборів неоднакова. Так, у Великобританії існує один такий податок, який стягується з нерухомого майна — землі, будівель, установ, причому сільгоспугіддя та будівлі на них, церкви оподаткуванню не підлягають. В Японії існують три основні місцеві податки. Це, зокрема, підприємницький податок, який нараховується на прибуток, корпоративний муніципальний податок та зрівняльний податок, що є фіксованою сумою податку, розмір якої залежить від розміру капіталу юридичної особи та чисельності працюючих. Найбільшу кількість місцевих податків запроваджено у Бельгії — 100, в Італії — 70, у Франції — понад 50 [3, с. 121].

На відміну від більшості розвинених іноземних країн світу, в Україні перелік місцевих податків та зборів обмежений двома місцевими податками і два збори. Українське податкове законодавство визначає: податок на майно, єдиний податок, збір за місцеве паркування транспортних засобів та туристичний збір.

Місцеві ради обов'язково встановлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю).

Місцеві ради в межах повноважень вирішують питання відповідно до вимог Податкового кодексу щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору. Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим кодексом, забороняється.

При прийнятті рішення про встановлення місцевих податків та зборів обов'язково визначаються об'єкт оподаткування, платник податків і зборів, розмір ставки, податковий період та інші обов'язкові елементи, визначені ст. 7

Податкового кодексу. Під час встановлення податку можуть передбачатися податкові пільги та порядок їх застосування.

Рішення про встановлення місцевих податків та зборів офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування встановлюваних місцевих податків та зборів або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом [4]

Як бачимо, законодавець значно зменшив перелік місцевих податків та зборів. Пояснити дану ситуацію можна лише тим, що ті податки та збори, які були передбачені на місцевому рівні не справлялися з низки факторів, наприклад, через те, що відсутні об'єкти оподаткування. Яскравим прикладом є те, що із 14 видів місцевих зборів, які існували раніше, в більшості селищах справлялися лише по 5 з них. І такі приклади є непоодинокими. Також причиною зменшення переліку місцевих податків та зборів було те, що вони не дали того ефекту, якого від них очікували. Різкий розподіл суспільства внаслідок кризових явищ мало наслідком зростання кількості безробітних, що також негативно відобразилося на справлянні місцевих податків та зборів.

Аналізуючи вищесказане, можемо дійти до висновку, що система місцевого оподаткування перебуває на стадії формування, пристосування до реалій. На нашу думку, для завершення реформування системи місцевого оподаткування, доцільним було б:

- забезпечити органи місцевого самоврядування фінансовою самостійністю через збільшення їх власних доходних джерел;
- запровадити рівноцінні заходи відповідальності платників місцевих зборів та податків за порушення ними податкового законодавства;
- створити дієвий механізм контролю за своєчасністю справляння місцевих податків;

Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування та підтримка органів місцевого самоврядування в умовах світової кризи — одне із завдань вдосконалення податкових відносин на місцевому рівні у найближчі декілька років.

Література

1. Лопушинський І.П. Місцеві податки і збори: стан та перспективи зростання; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:R3IAe3ySDUJ:www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavny/2009_63_2/63_2_25.pdf+site:www.nbuv.gov.ua.
2. Податкове право України: Кредитно-модульний курс: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. Л.К. Воронової, М.П. Кучерявенко. — К.: Правова єдність, 2009. — С. 434—435. — 485 с.
3. Величко, О. Іноземний досвід реформування податкової системи [Текст] / О. Величко, І. Дмитренко // Економіст. — 2009. — №7. — С. 120—123.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

В.В. Журав,асистент кафедри біотехнологій та біоінженерії
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСОВУВАННЯ КАТОДНОГО ЗАХИСТУ
ПІДЗЕМНИХ МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ НА ПОЧАТКОВИХ СТАДІЯХ
РУЙНУВАННЯ ІЗОЛЯЦІЙНОГО ПОКРИТТЯ**

Для захисту металевих конструкцій і споруд від різноманітних видів корозії широко застосовують катодний захист — електрохімічний захист металу, здійснюваний поляризацією від зовнішнього джерела струму або шляхом з'єднання з металом (протектором), потенціал якого негативніший за потенціал металу, який захищають [1]. Необхідною умовою катодного захисту є електронний і

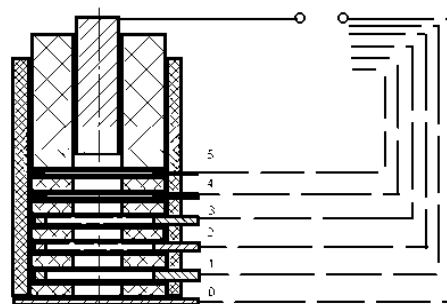

Рис. 1 Схема установки

електролітичний контакт конструкції з анодним заземленням; перше досягається за допомогою металевих провідників, а друге — завдяки наявності електролітичного провідного середовища. При катодному захисті підземних металевих конструкцій (трубопроводів та ін.) саме ґрунт, в якому перебуває конструкція, є тим електролітичним провідним середовищем, яке забезпечує електричний контакт конструкції й анодного заземлення. Тому дослідження електричних властивостей ґрунту, його провідності залежно від різних чинників є необхідними для того, щоб проектувати ефективніші системи катодного захисту, точніше прогнозувати корозійну поведінку вже існуючих систем тощо.

Для катодного захисту потрібні джерело постійного струму і допоміжний електрод, зазвичай залізний або графітовий, який розміщений на деякій відстані від об'єкту який захищається. Позитивний полюс джерела постійного струму підключають до допоміжного електроду, а негативний — до споруди, яку потрібно захистити.

Ефективність катодного захисту вивчалась в основному для відкритих поверхонь у суцільному електроліті [2, 3, 4]. Оскільки на перших етапах руйнування ізоляції має щілинний характер (розтріскування), то важливо

встановлення електричного контакту в таких умовах. В якості модельного ґрунту для досліджень брався річковий пісок.

В порцію піску додавалась порція дистильованої води, що становила певну частку від об'єму порції піску; далі суміш механічно перемішувалась до цілковитої однорідності [5].

Дослідження модельного зволоженого піску проводилось на установці, яка показана на рис. 1.

Результати вимірювань представлені на рис. 2.

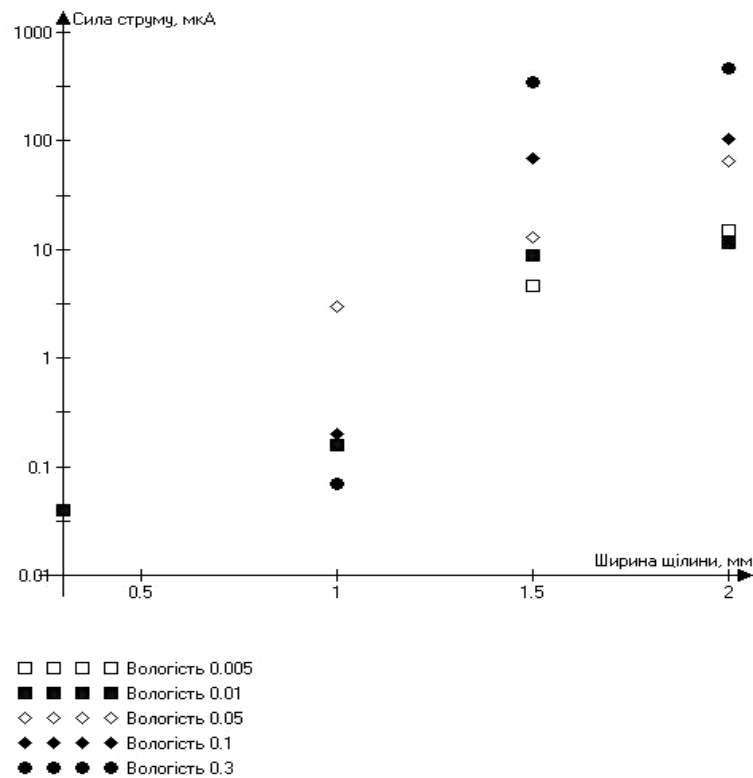

Рис. 2 — Залежність провідності піску від ширини щілини при тиску 15 МПа. Вологість піску вказана в об'ємних частках. Вимірювання робилися для щілин завширшки 0,3; 0,5; 1; 1,5; 2 мм

Очевидно, що заповнення вузької щілини піском сильно залежить від середнього розміру піщинок а також від глибини щілини. Поставлені нами експерименти, в яких визначалася сила струму в заповнюючому неглибоку (~5мм) щілину ґрунті залежно від таких факторів як ширина щілини, вологість ґрунту, зовнішній тиск показують, що провідність в тонких щілинах є на 3-4 порядки меншою, ніж у щілинах завтовшки 2 і більше мм. Встановлений факт різкого зменшення провідності тонких шарів вологого піску свідчить про те, що корозія металевих поверхонь, що контактують з тоншими за 2мм шарами ґрунту (щілинна корозія), відбувається зовсім інакше, ніж корозія поверхонь, що контактують з товстими пластами ґрунту [5]. Це може мати велике практичне значення, бо пошкодження ізоляції підземної металевої конструкції, яке дає початок її корозії, звичайно починається з розтріскування. Це розтріскування ізоляції є наслідком дії на конструкцію вібрацій, тисків (так питомі тиски на ґрунт становлять в залежності від діаметру труб газопроводів 10 – 13 Н/см², а для нафтопроводів 34

— 49 Н/см²), коливань температури, напружень засипки та різноманітних деформацій внаслідок переміщення ґрунтів, взаємодії покриття з поверхнево-активними складовими ґрунту тощо. Таким чином катодний захист конструкції на початкових стадіях порушення ізоляції здійснюється через тонкі шари ґрунту, що забивається в щілини й тріщини у ній, і цілком залежить від провідних властивостей цих шарів, а при малих вологостях ґрунту вона єна кілька порядків меншою за ту, яку має ґрунт як суцільне середовище. Робота показує, що ефективність катодного захисту трубопроводів на початковій стадії руйнування антикорозійного покриття вивчена недостатньо. Через це дієвість катодного захисту ділянок поверхонь металів, що контактують з тонкими шарами ґрунту (щілини, тріщини в металі, в ізоляції тощо), є вельми сумнівною. Саме на цій стадії виникають сприятливі умови, для протікання корозійних процесів щільного характеру, в тому числі для розвитку біокорозії.

Література

1. Улиг Г.Г., Реві Р.У. Коррозия и борьба с ней / Пер. с англ. — Ленинград: Химия. Ленинградское отделение, 1989 — 456 с.
2. Середницький Я.А. Захист металоконструкцій в ґрунтах підвищеної корозійної активності // Українське матеріалознавство. — 1994. — Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка. — Т.1. — С. 113—119.
3. Романов О.М., Оксанич О.Е., Гавришко А.Д. Захист матеріалів від корозії: техніко-економічні та організаційні аспекти // Вісник АН УРСР. — 1988. — №9. — С. 45—50.
4. Ефимов А.М., Глазков В.В. и др. Защищенность стальной поверхности трубопроводов в условиях комплексной защиты // Сб. научн. трудов «Повышение эффективности электрохимической защиты подземных трубопроводов от почвенной коррозии». — М.— 1986. — С. 85—93.
5. Єлізаров О.І., Єлізаров М.О., Журав В.В, Руденко О.П. Особливості електропровідності дисперсної системи вологого ґрунту // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Серія: фізико-математичні науки. 2007. — № 2. — С. 371—377.

МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

С.Г. Васильєв,

випускник бакалаврату факультету інформаційних технологій
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

науковий керівник: **О.А. Урсатьєв,**

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Міжнародного науково-навчального центра інформаційних технологій та систем
МОН та НАН України

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИВЕРГЕНЦІЇ КУЛЬБАКА-ЛЕЙБЛЕРА ДЛЯ АНАЛІЗУ КЛАСТЕРІВ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

В сучасному світі набуває популярності тема обробки та зберігання великих даних (англ. — *Big Data*) [1, с. 5]. Дана тема тісно пов'язана з різними способами видобування даних (англ. — *Data Mining*) [2, с. 97]. Одним з способів видобування даних з сховищ Big Data є кластеризація — задача розбиття заданої вибірки об'єктів (ситуацій) на підмножини, що називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався з схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися. В даному дослідженні такими об'єктами є тексти українською мовою, що належать одному корпусу[3]. Корпус був утворений зі статей з кінематографії, історії України та економіки, взятих з вільної енциклопедії — Wikipedia. Ціллю даного дослідження є можливість добування подібної за змістом текстової інформації з різних кластерів.

В процесі обробки текстів було використано такі підходи обробки природної мови (англ. — *natural language processing*) [4]: токенізація — процес перетворення тексту на окремі частини (токени), стеммінг — процес групування слів за спільною основою (в дослідженні був використаний алгоритм стемінгу Портера модифікований під українську мову [5]), видалення *stop слів* (англ. *stop words*) [6] — найбільш вживаних слів у мові, що не стосуються змісту самого тексту, *виділення термінів* (англ. *feature extraction*) — процес побудови простору ознак, в якому безпосередньо буде відбуватися кластеризація, векторизація текстів — процес представлення кожного тексту у вигляді числового вектору, кожна координата якого є значенням відносної частоти вживання тої чи іншої ознаки у даному тексті.

Для кластеризації документів був застосований алгоритм *k-means++* [7]. Вибір алгоритму пояснюється його зрозумілістю на інтуїтивному рівні, тобто

здатність інтерпретувати результати дослідження, можливістю задання кількості кластерів в якості вхідного параметра. Перевага алгоритма над звичайним *k-means* в тому, що лише перший центроїд вибирається випадково з розподілу χ , а інші центри вибираються з ймовірністю $\frac{D(x)^2}{\sum_{x \in \chi} D(x)^2}$, де $D(x)$ - найкоротша відстань

між точкою даних та вже вибраним центром кластера. Оскільки кластери, утворені в результаті роботи алгоритму, мають центроїдні елементи, то надається можливість перевірити якість кластерної конфігурації за допомогою валідаційних індексів кластеризації [8], чи за допомогою мір мінливості. Варто зазначити, що для обробки великих даних, краще було б застосувати алгоритм DBSCAN (англ. Density-based spatial clustering of applications with noise — щільний алгоритм просторової кластеризації з присутністю шуму) [9], проте для здійснення дослідження використовується тестовий корпус текстів, розмір якого унеможливорює застосування цього алгоритму.

З метою обробки утворених кластерів в дослідженні була застосована дивергенція Кульбака — Лейблера [10], що описується формулою:

$$D_{KL}(P \parallel Q) = \sum_{i=1}^n p_i \ln\left(\frac{p_i}{q_i}\right),$$

де P та Q — дискретні розподіли з числом елементарних подій n .

У випадку кластеризації P та Q відповідно два кластери, а, кількість ознак, що була виділена, відповідно є числом елементарних подій у розподілах. Тобто, можна сказати, що два кластери порівнюються за частотними розподілами ознак, що були зведені до проміжку від 0 до 1 (ймовірносні розподіли).

Варто описати деякі властивості цієї відстані:

1) Відстань Кульбака — Лейблера завжди невід'ємна, і рівна нулю тоді і тільки тоді, коли $X = Y$ майже всюди.

2) Відстань Кульбака — Лейблера, взагалі кажучи, не симетрична, тобто

$$D_{KL}(P \parallel Q) \neq D_{KL}(Q \parallel P)$$

Зокрема, вона не є метрикою на просторі розподілів ймовірностей.

В результаті роботи програми були отримані три кластери текстів та матриця відстаней Кульбака-Лейблера:

0.00000	0.24679	0.44424
0.98697	0.00000	0.70360
1.07429	0.41696	0.00000

Візьмемо до уваги рядок значень відстаней від розподілу, що відповідає другому кластеру:

0.98697	0.00000	0.70360

Можна побачити, що сума відстаней до інших розподілів є більшою за суми інших відстаней у отриманій матриці. Виходячи з цього, можна сказати, що розподіл вміщує більше унікальних ознак, ніж два інших розподіли.

Продемонструємо розсіювання в утворених кластерах розрахувавши середнє квадратичне відхилення (англ. — *standard deviation*) для кожного з кластерів за формулою:

$$S = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2},$$

де n - розмір вибірки, що репрезентує кластер;

$\bar{x}$ - величина математичного очікування вибірки;

x_i - елемент вибірки. (за елемент береться різниця довжин j -го вектора та центроїдного вектора)

Результати розрахунків:

0.22214461924481982

0.21390743910965004

0.22793238246586012

З результатів можна побачити що $\min(S_1, S_2, S_3) = S_2$, отже можна сказати, що вміст другого кластеру є більш однотипним, що впливає з унікальності ознак у цьому кластері.

Варто зазначити, що з метою пошуку однотипної інформації у різних кластерах, треба здійснювати переходи за найменшою відстанню від початкового кластера, оскільки відстань Кульбака — Лейблера також можна назвати величиною втрат інформації в кожному наступному розподілі (що в знаходиться в знаменнику при обчисленні значення функціоналу), відносно поточного (що знаходиться в чисельнику) [10, с. 1].

Висновки. Були отримані результати, що підтверджують доцільність теми дослідження та перспективність проведення подальших досліджень у даній області.

Література

1. Большие данные и инструментарий для аналитики / В.И. Гриценко, А.А. Урсатьев // Управляющие системы и машины. — 2017. — № 4. — С. 3—14. — Бібліогр.: 29 назв. — рос.
2. Review on “Data Mining with Big Data” / Vitthal Yenkar, Prof.Mahip Bartere // International Journal of Computer Science and Mobile Computing. — IJCSMC, Vol. 3, Issue. 4, April 2014, pg. 97—102.
3. Сучасні корпуси текстів: вимоги до метаданих / Шкляревський В.Г. / Київський національний лінгвістичний університет.
4. Natural language processing [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_language_processing
5. Глибовець А.М., Точицький В.В. Алгоритм токенизації та стемінгу для текстів українською мовою, УДК 004.912:811.161.2.

6. Список стоп-слів для української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://gist.github.com/kissarat/bec2bb727c9fb520043a>
7. David Arthur and Sergei Vassilvitskii - k-means++ : The Advantges of Careful Seeding.
8. Cluster Validity Measurement Techniques. Ferenc Kovács, Csaba Legány, Attila Babos Department of Automation and Applied Informatics Budapest University of Technology and Economics Goldmann György tér 3, H-1111 Budapest, Hungary.
9. Интересные алгоритмы кластеризации, часть вторая: DBSCAN [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://habr.com/post/322034/>
10. Kullback-Leibler Divergence [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://web.engr.illinois.edu/~hanj/cs412/bk3/KL-divergence.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

І.І. Егреші,

студент Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗРОБКА ПРОДУКТИВНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З БЕЗПЕЧНИМ ПАРАЛЕЛІЗМОМ ТА ВИСОКОЮ НАДІЙНІСТЮ ЗА ДОПОМОГОЮ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ RUST ТА З ВИКОРИСТАННЯМ ЛІНІЙНИХ АЛГЕБРАЇНИХ ТИПІВ

Анотація. Попри існування емпіричного закону Мура потреба на продуктивне програмне забезпечення не зменшується. В даній роботі розглянуто, як сучасний інструмент (мова програмування Rust) за допомогою особливостей системи типів на основі лінійних алгебраїчних типів та синтаксису може використовуватися для розробки продуктивного системного та прикладного програмного забезпечення з високою надійністю та високим безпечним паралелізмом. Розглянуто принципи володіння та запозичення ресурсів та дано огляд субструктурної логіки в контексті системи типів.

Ключові слова: розробка ПЗ, Rust, парадигма програмування, надійність ПЗ, безпечний паралелізм.

Безпечний паралелізм. Під паралелізмом часто розуміють два суміжних терміна — конкурентність (англ. *concurrency*, можливість команд програми виконуватися в різному порядку без впливу на результат виконання) та паралелізм (англ. *parallelism*, можливість команд або підпрограм застосунку виконуватися одночасно). При написанні конкурентних програм легко допустити помилку, яка призведе до недетермінованого та неправильного виконання програм, найчастіше через стан гонитви (англ. *race condition*), гонитву за даними (англ. *data race*) та взаємних блокувань (англ. *deadlock*). Безпечним паралелізмом називають підходи, які дозволяють уникнути дані проблеми.

Постановки задачі. Метою даної статті є дослідити особливу парадигму програмування, яка дозволяє відловити логічні помилки при розробці однопоточного або багатопоточного ПЗ.

Стан дослідження. Дослідження лінійних алгебраїчних типів добре вивчена область, яка сфокусована в першу чергу на теоретичній базі, в той час як практична сторона менш висвітлена, але тим не менше було створено мови програмування, зокрема Rust та ATS (які мають різну глибину реалізації лінійної логіки) як дослідження переваг (наприклад, гарантій, щодо результату виконання

програми) та недоліків (обчислювальна складність, обмеження накладні на розробника)

Надійність ПЗ. В контексті даної роботи під надійністю ПЗ розуміється відсутність непередбачуваної поведінки у застосунку або системі. Надійність ПЗ забезпечується професійністю розробників та методологій розробки, а також можливістю технологій, які використовуються. Наприклад, динамічні скриптові мови програмування не здійснюють перевірку сумісності типів даних або здійснюють її тільки в момент виконання програми, фактично завершуючи виконання, якщо така помилка виявлена. Компільовані статичні мови програмування забезпечують більший рівень надійності, тому що перевірка сумісності здійснюється під час компіляції. Є інші додаткові способи збільшити надійність ПЗ на рівні технологій мова про які буде йти нижче.

Алгебраїчні типи даних. Алгебраїчними називають типи даних, утворенні за допомогою тип-сум (англ. *sum type*) складних типів [1].

Складним типом (тип-добуток, *product type*) називається тип утворений з 0 або більше скалярних (примітивних) типів і утворює декартовий добуток цих типів.

Типом-сумою називається тип утворений з 1 або більше складних типів і позначає диз'юнкцію цих типів. Потужність нового типу є сумарна потужність вхідних типів. Тип приймає значення або типу `int` або логічне значення типу `boolean`

Більшість мов програмування мають підтримку саме складних типів. Деякі функціональні мови (Haskell, Rust, ML) реалізують підтримку тип-сум. Перевагою використання типів-сум є розширення можливості представлення різних класів значень. Зокрема, тип-сума може використовуватися для представлення значення, яке може бути результатом або помилкою. Саме такі типи, дозволяють краще керувати виконанням

Субструктурна логіка та її застосування над системою типів даних. Субструктурна логіка — це логіка, в якій відсутнє одне з структурних правил: правило послаблення, правило скорочення, правило обміну. Не вдаючись в деталі, субструктурна логіку можна застосувати над системою типів даних для доведення деяких тверджень, щодо властивостей змінних програми. Зокрема, можна встановити, як довго існує змінна, які значення вона може приймати або в якому порядку можна виконувати операції над змінною [2].

Відсутність цих субструктурних правил призводить до можливості застосування наступних операцій (обмежень) до типів:

- тип може бути використаний менш, ніж один раз;
- тип може бути використаний більш, ніж один раз.

Застосовуючи диз'юнкцію та заперечення разом з цими операціями отримуємо чотири можливі комбінації властивостей типів:

1. тип може бути використаний будь-яку кількість разів;
2. тип не може бути використаний більш, ніж один раз (лінійність типу);
3. тип має бути використаний хоча б один раз;
4. тип має бути використаний один раз [3].

Субструктурна логіка дозволяє компілятору легко довести, що та чи інша змінна підкоряється одній з цих чотирьох властивостей. Чому ці властивості важливі? Очевидно, що 1 тип характерний для більшості мов програмування і не дозволяє зробити ніяких додаткових тверджень, щодо програми. Типи 2 і 4 забезпечують надзвичайно важливу гарантію — якщо змінна була використана, то ресурс (частіше за все область пам'яті виділений для значення) можна звільнити. У більшості мов програмування розробник сам вирішує, де і коли звільнити ресурс. Субструктурна логіка дає теоретичне обґрунтування можливості автоматичного відслідковування використання ресурсів, але в той же накладає деякі обмеження на типи (наприклад, типи 2, 3, 4). Коли мова програмування надає можливості реалізувати властивість 2, то таку систему типів називають лінійною.

Загальні відомості про мову програмування Rust. Мова програмування Rust — відкрита системна мова програмування, яка підтримується Mozilla і багатьох аспектах нагадує C та C++, але націлена на надійність та безпечність конкурентного програмування. Надійність ПЗ та безпечність конкурентного програмування більшою мірою досягається за допомогою спеціально спроектованої лінійної алгебраїчної системи типів, яка допомагає розробникам уникнути багатьох проблем.

Мова програмування підтримує функціональне та імперативно-процедурне парадигми програмування. Хоч і повноцінного об'єктно-орієнтованого програмування немає, та мова забезпечує поліморфізм, інкапсуляцію та наслідування за допомогою типажів, які описують властивості та реалізацію типу.

Мова складається з трьох «під мов»: безпечний rust (safe rust), небезпечний rust (unsafe rust) та мови синтаксичних макросів.

Безпечний Rust складається з конструкцій, які дозволяють безпечно працювати з пам'яттю та багатопоточним середовищем. Небезпечний Rust містить такі конструкції, які можуть порушити консистентність даних в пам'яті, виконувати операції, які призводять до невизначеної поведінки, як в багатопоточному середовищі, так і однопоточному. Також мова дозволяє створювати нові конструкції за допомогою синтаксичних макросів. Навідмінну від підстановочних макросів C та C++, які заміняють одну послідовність символів на іншу, макроси Rust оперують над синтаксичним представленням макросу.

Надійна система типів Rust. Найвизначнішою рисою Rust є унікальна система типів. Навідмінну від мови програмування ATS, яка реалізує повноцінну логічну мову програмування понад основною мовою для статичного виведення доведень тверджень, щодо властивостей типів, Rust надає спрощенішу логічну схему, яка призначена для відслідковування того, як довго живуть ресурси (наприклад, виділена пам'ять в кучі). Теоретично доведено, що ця схема, дозволяє описати і перевірити будь-яке логічне твердження [4].

З іншої сторони така система типів змушує розробника дотримуватися певних правил, інакше програма не скомпілюється. Далі більш детально про ці правила.

В Rust тип або значення може бути незмінним:


```
Let x = 1
```

```
X = 2 // викликає помилку
```

Або змінним:

```
let mut x = 1
```

```
x = 2
```

Незмінній змінній не можна призначити нове значення. На відмінну від переважної більшості мов програмування, окрім функціональних, значення також можуть бути незмінним (гарантується кеомпілятором). Внутрішню структуру незмінного значення не можна змінити.

Запозичення та володіння в Rust. Запозичення та володіння (в термінах мови *borrowing* і *ownership*) є наріжним каменем мови, що дозволяє уникнути більшості помилок роботи з пам'яттю, а також вразливих ситуацій, коли дані модифікуються під час їх використання (наприклад, в Java існує відома помилка *ConcurrentModificationException*, яка приносить багато незручностей по відношенню)[5].

Концепція володіння, хоч і проста, та має надзвичайні наслідки для розробки ПЗ. Існує два основних способи роботи з пам'яттю: за допомогою збірника мусора, ручне управління. Збірник мусора відслідковує чи існує у графі посилань на області пам'яті ізольовані компоненти, які можна звільнити. Це очевидно вимагає виконання додаткових процесів разом з основною програмою. Коли управління пам'яттю здійснюється вручну, то розробник має сам виділяти пам'ять і звільняти її. Необережна поведінка з пам'яттю призводить до витoku і вичерпання пам'яті. Ця помилка виникає на стільки часто, що було придумано принцип RIIA (*Resource Acquisition Is Initialization*) [6] — в основі лежить факт, що звільнення ресурсу має відбуватися в тій же області, що і його отримання (наприклад, конструктор для отримання, деструктор для звільнення). Rust частково пересікається з цим принципом, формалізуючи і розширюючи поняття області, та реалізуючи його на рівні компілятора.

Концепція володіння визначається наступними правилами:

1. Кожне значення належить змінній, яка називається власником (*owner*);
2. В будь-який момент часу у значення може бути тільки один власник.
3. Коли власник виходить з області видимості програми, значення звільняється [4].

Ці три правила дозволяють різним змінним ставати власниками значення. Тому наступний код в Rust не скомпілюється:

```
let s1 = String::from("hello");
```

```
let s2 = s1;
```

```
println!("{}", world!", s1);
```

Змінна *s1* на момент виконання останнього рядка не володіє ніяким значенням, тому не може використовуватися.

Більш складний приклад наведено нижче, який показує те, що коли класичний принцип RAII порушується через розширення концепції — функція `gives_ownership` створює новий ресурс, в той час, як функція `takes_ownership` звільняє його. Зверніть увагу, що через те, що функція `takes_ownership` звільняє ресурс, компілятор не скопіює програму через рядок 4 — змінна `s1` більше не володіє жодним значенням.

```
fn main() {  
    let s1 = gives_ownership();  
    takes_ownership(s1);  
    println!("{}", s1);  
}  
  
fn gives_ownership() -> String {  
    return String::from("hello");  
}  
  
fn takes_ownership(hello: String) {  
    println!("{}", World, hello)  
}
```

Але, виходить, що будь-яка функція отримує володіння над значенням і єдиним способом використати значення — це повернути його. А що, якщо ми передаємо декілька значень в функцію і хочемо пізніше скористатися ними? Хоч і мова дозволяє повертати декілька значень з функції за допомогою кортежів, та в мові є інший центральний механізм, без якого ця стаття була б неповною.

Мова програмування також підтримує посилання (багато чим схожі на посилання в C++). Фактична посилання — це покажчик на значення. Щоб показати, що тип є покажчиком використовують символ `&`. Також існує оператор `&` взяття посилання при застосуванні до значення. Розіменування посилання (отримання значення) здійснюється оператором*. Важливим є факт, що при взятті посилання змінна не стає власником, натомість говорять про запозичення значення. Тому попередні лістинг можна представити так, щоб уникнути помилки компіляції:

```
fn main() {  
    let s1 = gives_ownership();  
    borrows(&s1);  
    println!("{}", s1);  
}  
  
fn gives_ownership() -> String {
```

```
    return String::from("hello");
}
```

```
fn borrows (hello: &String) {
    println!("{}", World", hello)
}
```

Проводячи паралель з іншими мовами, які мають операцію посилення, вони створюються автоматично. В Rust потрібно явно викликати операцію створення посилення, тому що завжди важливо знати чи значення запозичене чи ні, тому що компілятор приймати рішення пізніше про правильність програми (див. нижче).

Як було сказано раніше, не тільки змінні значення можуть бути незмінними. Всі посилення за замовчуванням — не змінні. Властивість змінності є частиною типу і повинно бути явно вказано за допомогою ключового слова `mut`. Змінне посилення дозволяє редагувати передане значення.

```
fn main() {
    let mut s = String::from("hello");
    change(&mut s);
}
```

```
fn change (s: &mut String) {
    s.push_str(", World");
}
```

Метод `push_str` працює тільки зі змінними типами, тому функція `change` теж повинна приймати змінне значення. Це інша перевага Rust, для кожної функції відомо чи вона змінює значення вхідних аргументів.

Аналогічно до концепції володіння, для запозичення також існує два важливих правила:

- у будь-який момент часу можна або мати одне змінне посилення на значення, або будь-яка кількість незмінних посилень;
- всі покажчики повинні вказувати на існуючі значення.

Якщо ці правила порушуються, то програма не скомпілюється! Це дозволяє уникнути поведінку, коли в різних потоках дві змінних посилень редагується те саме значення одночасно — це призводить до невизначеної поведінки. Також дозволяє уникнути проблему, коли в однопоточному середовищі ми неявно модифікуємо значення, яке ми хотіли тільки прочитати. Хоч часто така ситуація виправдана, коли ми модифікуємо дані і одночасно хочемо їх читати, та Rust не дозволяє це зробити, щоб уникнути потенційних помилок. Через таку поведінку компілятора, часто приходиться програму описувати таким чином, щоб операції

читання і редагування не перекривались. Нижче наведено демонстрація описаного для однопоточного середовища:

```
fn main() {  
    let mut numbers = vec![1, 2, 3, 4, 5];  
    let first = & numbers [0];  
    numbers.push(6);  
}
```

В даному прикладі компілятор не скомпілює програму, тому що ми намагаємося зчитати перший елемент вектора і в тій же області додаємо новий елемент в масив. Проблема в тому, що після виконання коду на рядку #4 першого елемента може більше не існувати або він може змінитись. Тут порушено оба правила володіння — одночасне читання і модифікація та неможливість гарантування покажчика на існуюче значення.

Інші особливості. Через правила описані вище, в Rust проблематично створити циклічні структури. Розглянемо двосв'язний список. Якщо ми хочемо, щоб перший елемент показував на наступний, то потрібно або створити посилання на нього або створити це значення власноруч і стати його власником. Нехай перший елемент володіє другим. Другий елемент не може володіти першим, тому що він створений пізніше. Єдиний спосіб, це створити покажчик на перший елемент. Але для структур потрібно явно вказати час життя (lifetime) для покажчиків. Час життя — це деяка область видимості в програмі. Виявляється, що неможливо правильно вказати час життя для циклічних структур. Для таких і схожих випадків існують класи, написані на (unsafe) небезпечному Rust (тому що для них правила описані вище не діють). Серед них:

Cell — структура, яка дозволяє безпечно змінити незмінне значення

Rc — посилання з лічильником існуючих посилань, яке дозволяє обійти правила запозичення та час життя

RefCell — дозволяє перенести перевірку описаних правил з етапу компіляції на етап виконання [7].

Також в Rust існують додаткові механізми для забезпечення надійної роботи в багатопоточному середовищі. Найважливіший — це типи Sync і Send. Тип Sync — це маркерний тип, що позначає посилання, яке можна безпечно використовувати в декількох потоках одночасно — зазвичай це типи, які можна тільки читати або типи для яких явно визначено синхронізацію. Всі типи, які складаються з Sync значень автоматично помічаються як Sync. Тип Send — це теж маркерний тип, який позначає значення, які можна безпечно передавати іншим потоками. Аналогічно до Sync, типи які є композицією Send типів стають автоматично Send типом. Таким чином компілятор перевіряє програму на безпечну конкурентність.

Висновки. В цій статті було досліджено особливу парадигму мови програмування Rust, як потужного інструмента для створення продуктивного програмного забезпечення, орієнтованого на високу надійність та конкурентність, яка реалізована через концепції володіння та запозичення на рівні компілятора,

правильність якого базується на лінійній субструктурній логіці(наприклад доведення правильності роботи компілятора наведено в [4]). Так ця мова надає альтернативний погляд на спосіб програмування, орієнтований на надійність, безпечну роботу з потоками та ресурсами, вимушуючи розробника дотримуватися окремих правил.

Література

1. Душкин Р.В. Алгебраические типы данных и их использование в программировании, журнал «Практика функционального программирования» / Р.В. Душкин. — Омск, 2011. С. 14–15.
2. Ambler S. First order logic in symmetric monoidal closed categories, Ph.D. thesis / S. Ambler, U. of Edinburgh, 1991 — P. 15–18.
3. Boyland J. Alias burying: Unique variables without destructive reads / Alias J. 2001. — P. 533–553.
4. Reed E. A Formalization of the Rust Programming Language / Reed E. University of Washington, 2005 — P. 1–2.
5. Блэнди Д. Программирование на языке Rust / Д. Блэнди, Дж. Орендорф — ДМК Пресс, 2018. — С. 37–38.
6. Biancuzzi F. Masterminds of Programming: Conversations with the Creators of Major Programming Languages / F. Biancuzzi, S. Warden. — O'Reilly Media, 2009. — С. 4–6.
7. Документация Rust [Электронный ресурс] // Mozilla — Режим доступа до ресурсу: <https://www.rust-lang.org/ru-RU/documentation.html>

Marcin Izdebski,

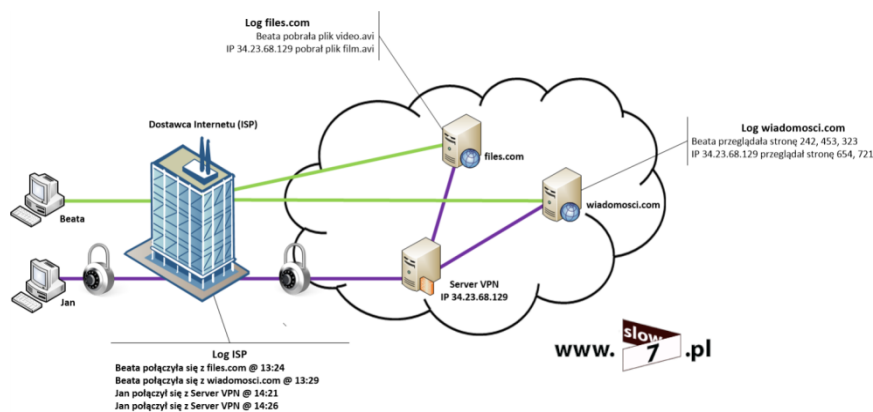
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce, Polska

VPN SPOSOBEM NA LEPSZĄ OCHRONĘ PRYWATNOŚCI

Wstęp.

Virtual Private Network jest technologią, umożliwiła komunikację między użytkownikami współpracującymi ze sobą na niezmiernie duże odległości. Jest to sieć w sieci. Symuluje ona działanie sieci lokalnej, a więc użytkownicy hostów oddalonych od siebie o tysiące kilometrów współpracują ze sobą tak, jak by znajdowali się w jednym pomieszczeniu z komputerami połączonymi ze sobą za pomocą przewodów, gdzie nikt z zewnątrz nie ma dostępu. Dzieje się tak dzięki zastosowaniu tunelu przez który płyną zaszyfrowane informacje, które odszyfrować może jedynie odbiorca.

Współcześnie technologia VPN jest wykorzystywana przez większość korporacji oraz przez wszystkie firmy umożliwiające pracę zdalną. Swoją popularność zawdzięcza nie tylko praktycznemu zastosowaniu, ale również bezpieczeństwu jakie oferuje. Do danych z których korzystamy podczas używania opisanej technologii nie ma dostępu nawet dostawca usług internetowych, a z danych z serwerów VPN nie ma prawa korzystać nawet rząd (wyjątkiem są tutaj Stany Zjednoczone). Technologia ta ma niebagatelny wpływ na globalizację lokalnych rynków.

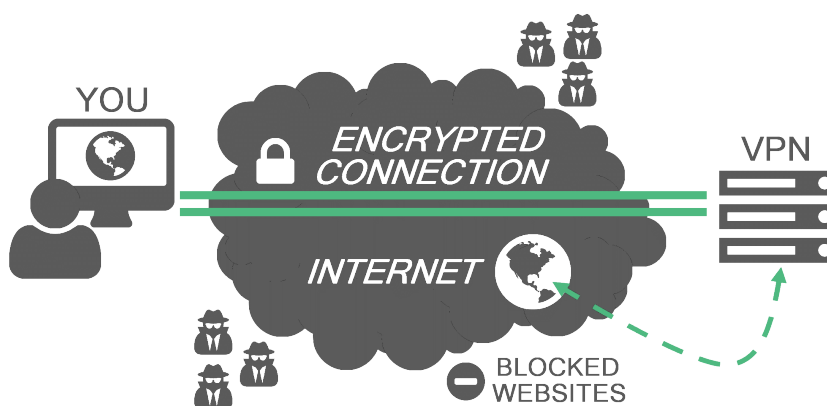

Powyższy obraz ilustruje działanie VPN.

Lepsza ochrona prywatności.

Dzięki zastosowaniu szyfrogramu, który powstaje w skutek zakodowania naszej wiadomości przez funkcje matematyczne (zwanymi także kryptograficznymi algorytmami szyfrującymi) dane które przesyłamy za pomocą sieci VPN są nie dostępne dla osób z zewnątrz, a w przypadku gdy zastosujemy podwójne kodowanie, nasz szyfr staje się praktycznie nie do złamania.

Kodowanie to umożliwia nam stworzenie tunelu prowadzonego od naszego hosta do serwerów VPN które umożliwiają komunikację z hostem docelowym z którym chcieliśmy nawiązać połączenie. Host docelowy gdy chce zlokalizować host źródłowy lokalizuje serwer VPN.

Przedstawienie kodowania VPN.

Zagrożenia.

Virtual private network nie tylko nam zapewnia bezpieczeństwo, ale również licznym cyberprzestępcom, osoby używające tej technologii są bardzo trudni do namierzenia, z powodu lokalizacji jedynie serwera VPN, a nie hosta. Teoretycznie wystarczyło by sprawdzić na serwerach VPN jaki komputer przesłał dane które spowodowały złamanie prawa, jednak jedynie w Stanach Zjednoczonych państwo ma legalny dostęp do serwerów VPN (jest to wspomniane we wstępie), we wszystkich innych krajach dostęp rząd nie ma takich praw, co skutkuje bezkarnością wielu użytkowników tej technologii

Podział sieci VPN.

Sieci VPN możemy podzielić w zależności od:

- a) protokołów użytych w procesie tunelowania ruchu sieciowego
- b) punktu końcowego tunelowania, może być nim na przykład sam klient, bądź dostawca internetu
- c) dostępu punkt-punkt lub zdalnego dostępu
- d) dostarczanych poziomów bezpieczeństwa
- e) wykorzystywanej warstwy modelu OSI łączonej sieci, takiej jak połączenia w warstwie 2, bądź łączności warstwy 3

Najczęściej spotykane rodzaje VPN.

- a) PPTP – używany w MS Windows
- b) L2TP – używany w MS Windows
- c) OpenVPN
- d) IPsec
- e) Hamachi
- f) SSTP (ang. Secure Socket Tunneling Protocol)

Podsumowanie.

Virtual private Network jest sposobem na lepszą ochronę prywatności. Dzięki zastosowaniu tej technologii, mamy możliwość nie tylko bezpiecznej pracy zdalnej w korporacjach w których ważne jest by informacje nie wyszły poza grono firmy oraz osobom prywatnie korzystającym z internetu. Należy pamiętać, że technologia ta może zapewnić bezpieczeństwo również cyberprzestępcom, którzy dzięki niej mogą pozostać nienamierzeni.

Bibliografia

1. [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://www.pcworld.pl/porada/Darmowy-VPN-czy-to-ma-sens,409191.html>
2. [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://www.pcworld.pl/porada/Szyfrowanie-co-warto-o-nim-wiedziec,403898.html>
3. [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://f9official.com/wp-content/uploads/2017/10/VPN-Featured-Image.png>
4. [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <http://slow7.pl/images/stories/siec/vpn/image1.png>
5. [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://absl.pl/wp-content/uploads/2016/10/raport_it_2015_PLv151210.pdf

INNOVATIVE IT SYSTEMS USED IN CARS AND THEIR DEVELOPMENT

Abstract.

Since the production of cars began, the needs of caring for the safety of passengers and pedestrians were noticed. The improvement of security was possible thanks to the development of computer science. Information systems that increase safety and driving comfort have been used. IT systems also provide systems that reduce the negative impact of cars on the environment.

Introduction.

Information systems play a big role in the automotive industry. The development of technology has reduced the cost of production of parts, increased the precision of production machines and accelerated production. Thanks to information systems, it was possible to switch from the use of carburetor-based engines to engines with indirect or direct electronic injection. Information technology also affects driving. In this work I will present the influence of information systems on the use of cars.

CAN bus.

It's no secret that there are many sensors, drivers and computers in cars. Components must communicate with each other. They are thus connected by means of a network (rings).

One of the serial communication buses is the CAN (Controller Area Network). CAN is a multi-master bus, communication is broadcast. So information is sent simultaneously to all devices. On the basis of the frame identifier, nodes decide whether to accept or reject the information. CAN was developed at Robert Bosch GmbH in 1985. In 1991, the bus was improved and released in two varieties:

CAN 2.0A, which had an 11-bit frame identifier

CAN 2.0B which had a 29 bit frame identifier.

The first car brand in which the CAN was used was a Mercedes, but all manufacturers have committed to enter CAN in their vehicles.

In 2012, a new variant of the bus was released – CAN FD 1.0, which has a different frame format. CAN FD 1.0 is much faster and can carry more data, however, it is compatible with CAN 2.0 networks.

LIN bus.

The next serial communication bus is LIN (Local Interconnect Network). It was developed in 1999 by Motorola. The valid version 2.1 was created in 2006. In 2010, the specification 2.2 was published.

It is primarily used to control devices. LIN is much simpler than CAN. LIN is used where high speed and great reliability are not expected. One of the key features of the LIN protocol is the use of the schedule table, which prevents overloading the bus.

Computer systems.

Computers control many systems that affect driving safety. The most popular driving safety systems

- Electronic Stability Program (ESP),
- Anti-Lock Braking System – ABS
- Electronic Differential Lock – EDL (EDS (German))
- Acceleration slip regulation – ASR,
- Electronic Brakeforce Distribution (EBD).

These systems are very important, they are responsible for security. They must act quickly and accurately. These systems greatly facilitated driving and improved safe braking. Thanks to the ABS system, there are many less accidents. These systems are constantly being developed to provide more and more security.

Summary.

In the cars is many electronics components. There are designed to ensure safety of driving and people. Computers responsible for user comfort and for control drive system. Information technology is rapidly developing, making driving safer and less polluting Earth.

References

1. Komputer Świat, Jak działa komputer w samochodzie [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <http://www.komputerswiat.pl/jak-to-dziala/2011/01/superpecet-pod-maski.aspx>, 2011.
2. Chilmon E., Nowoczesne technologie w motoryzacji samochodzie [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <http://www.motofakty.pl/artikul/nawoczesne-technologie-w-motoryzacji.html>, 2016.
3. Bieńkowski M., Komputery w samochodzie samochodzie [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: <http://www.pcworld.pl/news/Komputery-w-samochodzie,325084.html>, 2008.
4. Kamiński J., Not just gadgets: how much computer science is in cars, Materiały pokonferencyjne III Ogólnopolskiej Konferencji Interdyscyplinarnej „Współczesne zastosowania informatyki”, Siedlce 2017.

A.A. Материкін,

студент факультету інформатики та обчислювальної техніки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЛЮДСТВО

Штучний інтелект (ШІ) від програми-співрозмовника SIRI до самоврядних автомобілів розвивається швидко. У той час як наукова фантастика часто зображує ШІ як роботів з людиноподібними характеристиками, ШІ може охопити все, від алгоритмів пошуку Google до IBM Watson і автономної зброї. Штучний інтелект сьогодні відомий як вузький ШІ (або слабкий ШІ), оскільки він призначений для виконання вузької задачі (наприклад, тільки розпізнавання особи або тільки пошук в Інтернеті, або тільки водіння автомобіля). Однак

довгостроковою метою багатьох дослідників є створення сильного ШІ (або ШІ, у рамках якого інформаційні системи і технології поєднують в собі можливості різних аспектів людських інтелекту і психіки). У той час як вузький ШІ може перевершувати людей за своїми можливостями у конкретному завданні, наприклад, грати в шахи або розв'язувати рівняння, сильний ШІ буде перевершувати людей майже при кожній когнітивній задачі [1].

Навіщо досліджувати безпеку ШІ? [2].

У найближчій перспективі мета збереження впливу ШІ на суспільство мотивує дослідження в багатьох областях: економіці, науці, медицині, соціальній сфері. Стає все більш важливим, щоб система ШІ виконувала те, що ви хочете, і не чинила вам шкоди, якщо вона управляє вашим автомобілем, літаком, кардіостимулятором, вашою автоматичною системою торгівлі або енергосистемою розумного дому. Також важливим завданням є запобігання руйнівній гонки озброєнь у рамках смертельної автономної зброї із застосуванням ШІ.

У довгостроковій перспективі важливим питанням є те, що станеться, якщо пошук сильного ШІ досягне успіху, і система ШІ стане кращою, ніж люди, у всіх когнітивних аспектах. Як вказував І. Дж. Гуд в 1965 році, розробка інтелектуальних систем ШІ — це когнітивне завдання. Така система може потенційно зазнати рекурсивне самовдосконалення, викликавши вибух інтелектуальних процесів, залишивши людський розум далеко позаду. Такий суперінтелект може допомогти нам викоринити війну, хвороби і злидні, і тому створення сильного ШІ може стати найбільшою подією в історії людства. Однак деякі експерти висловили стурбованість тим, що він також може бути останнім, що придумало людство, якщо ми не навчимося узгоджувати цілі ШІ з нашими [3].

Як саме ШІ може бути небезпечним? [2].

Більшість дослідників згодні з тим, що суперінтелектуальний ШІ навряд чи проявить людські емоції, такі як любов чи ненависть, і що немає підстав очікувати, що ШІ стане навмисно доброзичливим або зловмисним. Замість цього, при розгляді питання про те, як ШІ може стати шкідливим, експерти вважають, що найбільш вірогідні два сценарії, виходячи з твердження, що ШІ просто виконує поставлену перед собою ціль без емоцій:

—ШІ запрограмований на те, щоб зробити щось руйнівне, наприклад, автономну зброю. У руках не тої людини ця зброя може легко призвести до масових жертв. Більш того, гонка озброєнь ШІ може ненавмисно привести до війни самих ШІ. Цю зброю може бути надзвичайно складно просто «вимкнути», люди можуть втратити контроль над такою ситуацією. Цей ризик присутній навіть при слабкому ШІ і зростає в міру збільшення рівня інтелекту і автономії.

—ШІ запрограмований на те, щоб зробити щось корисне, але він розвиває руйнівний метод для досягнення своєї мети: це може статися щоразу, коли ми не можемо повністю узгодити цілі ШІ з нашими, що сьогодні виникає у якості неочікуваних результатів експериментів, наприклад, отриманих на виході нейронних мереж. Якщо ви попросите слухняну інтелектуальну машину відвезти вас в аеропорт якомога швидше, це може призвести до того, що машина почне

обганяти літаки і доведе вас до стану нудоти і непритомності, роблячи не те, що ви хотіли, а буквально те, що ви просили.

Чому виник недавній інтерес до безпеки ШІ? [2].

Стівен Хокінг, Ілон Маск, Стів Возняк, Білл Гейтс і багато інших відомих в науці і техніці людей останнім часом висловили заклопотаність у засобах масової інформації та відкритими листами написали про ризики, пов'язані з іноземними інвестиціями, до яких приєдналися багато провідних дослідників ШІ. Ця проблематика раптово з'являється в заголовках ЗМІ.

Ідея про те, що прагнення до сильного ШІ в кінцевому підсумку може досягти успіху, довгий час вважалася науковою фантастикою. Проте, завдяки недавнім проривам, багато контрольних точок розвитку ШІ тепер досягнуті, і багато експертів серйозно ставляться до можливості явища суперінтелектуальної діяльності в нашому житті. У той час як деякі експерти досі вважають, що ШІ досягне людського рівня через сторіччя, на конференції в Пуерто-Ріко у 2015 році припустили, що це станеться до 2060 року.

Оскільки ШІ може стати більш розумним, ніж будь-яка людина, у нас немає вірного способу передбачити, як він буде себе вести. Ми не можемо використовувати минулі технологічні розробки як основу, від якої відштовхуватися у прогнозах, тому що ми ніколи не створювали нічого, у кого є здатність, свідомо чи мимоволі, перехитрити нас, вигадати нове без нашої волі. Кращою аналогією того, з чим ми можемо зіткнутися, може бути наша власна еволюція. Інших порівнянь наразі немає.

Література

1. Аверкин А.Н. ИИ и когнитивные науки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studydoc.ru/doc/4956884/averkin-a.n.-ii-i-kognitivnye-nauki>
2. Benefits & Risks of Artificial Intelligence [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://futureoflife.org/background/benefits-risks-of-artificial-intelligence/?cn-reloaded=1>
3. Why a superintelligent machine may be the last thing we ever invent [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://io9.gizmodo.com/why-a-superintelligent-machine-may-be-the-last-thing-we-1440091472>

А.А. Материкін,

студент факультету інформатики та обчислювальної техніки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект (ШІ) є невід'ємною складовою розвитку сучасного світу. Штучним інтелектом позначають інформаційні системи і технології, які дозволяють виконувати операції обробки інформації за допомогою механізмів, що притаманні людському мисленню (наприклад, реалізація у нейронних мережах),

або які імітують вищі психічні процеси людини (розпізнавання зображень, мови, вираження емоцій). Також даним терміном називають науку створення відповідних інтелектуальних машин. ШІ застосовується або може застосовуватися наразі у багатьох сферах господарства, медицини, при забезпеченні бази обробки інформації для наукових досліджень [1].

Задля підвищення ефективності вирішення проблем реального світу були створені комп'ютери. Ці пристрої у традиційному розумінні, електронно-обчислювальні машини, виконують обчислення, користуючись наперед заданими їм людиною алгоритмами, у які вкладена певна логічна послідовність виконання операцій, вирішення задачі. Якщо задача, яку потрібно розв'язати, або подія зовнішнього середовища, на яку інформаційна система повинна зреагувати, «незрозумілі» системі, прописаних алгоритмів вирішення або реагування немає, то в даній ситуації відповідні процеси покладаються на творчий потенціал людини. Але з розвитком обчислювальної потужності комп'ютерів (що дало змогу моделювати складні процеси) та з глибшим пізнанням явищ, що відбуваються при роботі головного мозку людини, виник новий напрям у сфері інформатики — штучний інтелект. Технології цієї області дозволяють оброблювати інформацію таким чином, що задачі або події, які інформаційна система не може вирішити за допомогою наперед прописаних алгоритмів, вирішуються за допомогою апаратної частини системи та алгоритмів, які імітують роботу головного мозку людини та явища її мисленнєвого процесу. Такими апаратною частиною і алгоритмами є, зокрема, відповідно, нейронні мережі (побудовані за принципами нейронних зв'язків у головному мозку людини) та еволюційні алгоритми (розроблені на основі концепції природного відбору), а також звичайні алгоритми, що імітують вищі психічні процеси людини. Основною спрямованістю, на сьогодні, розвитку ШІ є досягнення того моменту, коли штучно створена людиною інформаційна система повністю копіюватиме механізми роботи головного мозку людини або навіть перевершуватиме можливості згаданого біологічного органу. Разом з цим, при вирішенні проблем ШІ не варто обмежуватися рамками розуміння механізмів функціонування інтелекту як тільки біологічного феномену — не можна не допускати ймовірності, що людство винайде методи, якими можна вирішувати проблеми реального світу в рамках ШІ за допомогою процедур, що відрізняються від людської природи інтелекту [2].

Появі робіт з ШІ передували дослідження про природу людини, способи пізнання навколишнього світу, можливості розумового процесу та інших сферах. Певні ідеї щодо ШІ з'явилися ще в Середні віки серед філософів і математиків. Ще на початку 20-го століття був представлений механічний пристрій, здатний вирішувати шахові задачі. Але по-справжньому цей напрям сформувався в середині минулого століття. На той час з'явилися перші комп'ютери і алгоритми. Тобто, був створений фундамент, на якому зародився новий напрямок досліджень [3].

Піонером досліджень в цьому напрямку став Алан Тьюринг. У 1950 році він опублікував статтю, у якій ставилися питання про можливості майбутніх машин, а також про те, чи здатні вони обійти людину в плані розумності. Саме цей вчений

розробив процедуру, названу потім в його честь: тест Тьюринга, згідно з яким мислячою може бути визнана лише та машина, яку неможливо при спілкуванні відрізнити від людини. Приблизно в той же час, коли з'явилася стаття вченого, зародилася концепція, що отримала назву Baby Machine. Вона передбачала поступальний розвиток ШІ і створення машин, розумові процеси яких спочатку формуються на рівні дитини, а потім поступово поліпшуються. Термін «штучний інтелект» зародився пізніше. У 1956 році група вчених, включаючи Тьюринга, зібралася в американському університеті Дартмунда, щоб обговорити питання, пов'язані з іноземними інвестиціями. Після тієї зустрічі почався активний розвиток машин з можливостями ШІ. Особливу роль у створенні нових технологій в галузі ШІ зіграли військові відомства, які активно фінансували цей напрям досліджень. Згодом до роботи в галузі ШІ почали залучатися великі компанії. Незважаючи на успіхи, досягнуті в цій сфері в останні роки (наприклад, поява автономної техніки), до сих пір не вщухають голоси скептиків, які не вірять в створення дійсно штучного інтелекту, а не дуже здібної програми. Натомість, ряд критиків побоюється, що активний розвиток ШІ незабаром призведе до ситуації, коли машини повністю замінять людей [4].

Філософи поки не прийшли до єдиної думки про те, яка природа людського інтелекту, і який його статус. У зв'язку з цим у наукових роботах, присвячених ШІ, зустрічається безліч ідей, у яких висвітлюється, які завдання вирішує ШІ. Також відсутнє єдине розуміння питання, яку машину можна вважати розумною. Сьогодні розвиток технологій штучного інтелекту йде за двома напрямками. Спадний, або семіотичний, — передбачає розробку нових систем і баз знань, які імітують вищі психічні процеси: мовлення, вираження емоцій, мислення. Висхідний (біологічний) — передбачає проведення досліджень в області нейронних мереж, за допомогою яких створюються моделі інтелектуального поведінки з точки зору біологічних процесів. На базі цього напрямку створюються нейрокомп'ютери [3].

ШІ може реалізовуватися через різні підходи. Наприклад, використання символного підходу дає можливість створювати нові правила в процесі виконання програми для вирішення інтелектуальних задач, що вимагають нових алгоритмів розв'язання. На відміну від символного, логічний підхід імітує мисленнєвий процес людини, моделюючи за допомогою логіки судження. Цікавий агентно-орієнтований підхід, згідно якого інтелект є обчислювальною частиною інтелектуальної машини, яка сприймає оточуючий світ за допомогою датчиків, а змінює його за допомогою маніпуляторних механізмів. Об'єднання символного підходу та можливостей нейронних мереж, їх синергійна комбінація дозволяє досягнути пристойного рівня обчислювальних і когнітивних процесів. Нові машинні умовиводи генеруються нейронними мережами [3].

Нам випала можливість жити у час розвитку ШІ. Незрозуміло, яким шляхом піде людство з розвитком цих технологій. Можна сказати однозначно, що такий порядок подій вимагає постійного навчання для того, щоб бути відповідними спеціалістами, вимагає вирішення нових соціальних проблем та підняття питань філософії і етики.

Література

1. Аверкин А.Н., Гаазе-Рапопорт М.Г., Поспелов Д.А. Толковый словарь по искусственному интеллекту // М.: Радио и связь, 1992. — 256 с.
2. What is Artificial Intelligence? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai/node1.html>
3. Искусственный интеллект [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82#cite_note-RAAI-2
4. Алан Тьюринг. Может ли машина мыслить? // Государственное издательство физико-математической литературы. — Москва, 1960. — 67 с.

А.В. Ніколаєв,

студент Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АНАЛІЗ КОМПОНУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ СТАНЦІЙ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СИСТЕМ МАСОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

В даній статті буде запропоновано розглянути компонування верхньої будови залізничного полотна, шляхове розгалуження, та компоновку пасажирських та вантажних станцій в контексті їх оптимальності як систем масового обслуговування. В сучасному світі залізничний транспорт беззаперечно став частиною ядра інфраструктури будь-якої розвиненої держави, при цьому, його становлення відбувалося вже після формування структури товарообігу, формування ключових центрів виробництва та розселення людей і, що чи не найголовніше — усвідомлення довготривалої ролі даного виду транспорту в економіці.

Формування залізничної інфраструктури в містах в перший час відбувалося в більшій мірі з огляду на наявність місця та дешевої землі, ніж ефективного трасування маршрутів. Через це кожна станція з ростом пасажиро- та товаро- потоків через з часом все більше стає вузьким місцем інфраструктури, тому оптимізація руху на них, а відповідно і трасування колій, є пріоритетним завданням, актуальність якого лиш зростатиме.

Також буде введено певні нові характеристики СМО, що в класичній теорії не розглядаються, проте мають сенс при розгляді станцій.

Особливості залізничних станцій як СМО.

Основною особливістю, що її варто виділити, є те, що інтенсивність обслуговування є величиною змінною, сильно залежить як великої кількості факторів, як от будова станції, вхідний потік поїздів (оскільки часто використовує ту ж інфраструктуру, що потрібна потягу для виїзду зі станції). Перед платформами на обох (рідше одному) кінцях розташований комутуючий вузол колій і стрілок — шляховий розвиток станції. Вхідні черги представляють з себе в цьому контексті вхідні колії всіх магістралей, що сходяться до станції. Розмір черг

в цьому випадку допустимо безкінечним, оскільки фізично обмежений він лише довжиною лінії, що передує станції.

$$\left\{ \begin{array}{l} p'_0(t) = -\lambda_0 p_0(t) + \mu_1 p_1(t) \\ p'_1(t) = \lambda_0 p_0(t) - (\lambda_1 + \mu_1) p_1(t) + \mu_2 p_2(t) \\ p'_2(t) = \lambda_1 p_1(t) - (\lambda_2 + \mu_2) p_2(t) + \mu_3 p_3(t) \\ \dots \\ p'_n(t) = \lambda_{n-1} p_{n-1}(t) - (\lambda_n + \mu_n) p_n(t) + \mu_{n+1} p_{n+1}(t) \\ p'_{n+1}(t) = \lambda_n p_n(t) - (\lambda_{n+1} + \mu_{n+1}) p_{n+1}(t) + \mu_{n+2} p_{n+2}(t) \\ \dots \\ p'_{n+m-1}(t) = \lambda_{n+m-2} p_{n+m-2}(t) - (\lambda_{n+m-1} + \mu_{n+m-1}) p_{n+m-1}(t) + \mu_{n+m} p_{n+m}(t) \\ p'_{n+m}(t) = \lambda_{n+m-1} p_{n+m-1}(t) - \mu_{n+m} p_{n+m}(t) \\ \sum_{i=0}^{n+m} p_i(t) = 1 \\ p_0(0) = 1, p_1(0) = 0, p_2(0) = 0, \dots, p_{n+m}(0) = 0 \end{array} \right. \quad (1)$$

Вище зображено систему диференціальних рівнянь, що описують поведінку системи масового обслуговування, де змінні лямбда — інтенсивності надходження потягів з ліній, а μ - інтенсивність опрацювання їх відповідною платформою.

$$P_n = \frac{\lambda_{n-1} \lambda_{n-2} \dots \lambda_0}{\mu_n \mu_{n-1} \dots \mu_1} P_0 = P_0 \prod_{i=0}^{n-1} \frac{\lambda_i}{\mu_{i+1}} \quad (2)$$

Формула 2 дозволяє визначити імовірність перебування станції в довільному зазначеному стані завантаженості.

Підхідні магістралі.

Магістралі, що сходяться до станції, розглядаються як такі, що є двоколійними, що є типовим рішенням при значному трафіку. В такому випадку напрями руху по сусідніх коліях протилежні. Відповідно одна з колій є однією з вхідних черг станції. Вихідна черга не розглядається, адже стосується безпосередньо наступної станції по цій лінії.

Станція.

Розглядаючи станцію як систему масового обслуговування, зазначимо її комплексну структуру. Вважатимемо часом обробки заявки (потяга) час від моменту, коли потяг починає заїзд на станцію, до моменту, коли потяг залишає станцію фізично, тобто повністю викочується на лінію слідування. Інтенсивність обробки для кожного потоку (платформи) безпосередньо залежить не тільки від середнього часу завантаження/розвантаження, а і від вірогідності зайнятості шляху виїзду іншим потягом. Даний параметр сильно залежить не тільки від кількості ліній що сходяться до станції, а і до трасування під'їзних шляхів та розміщення стрілок.

Ключовою трудностю проектування шляхового розвитку станції є те, що платформи можуть використовуватися як для наскрізного руху потягів, так і для їх реверсування назад у напрямку прибуття. З огляду на типове розміщення великих станцій близько до центру міста, місця обмал, тому велика більшість роз'їздів виконана на одному рівні, що спричинює багатократний перетин вхідних та

вихідних потоків руху потягів на одному рівні, а тому затримки. Якщо затримки на обслуговування потягів на платформах не можуть бути мінімізовані в рамках цього дослідження, то трасування колій — так.

Основним завданням при проектуванні трасування колій є максимальне розділення вхідних та вихідних напрямів між собою. Другим за важливістю я хочу виділити розділення потоків, що підходять до станції з однієї сторони, в одному напрямі. Це запропоновано на основі того, що якщо рух потягів здійснюється в одному напрямі, то, у випадку перехрещення шляхів, створюються значно менші затримки. Спільним є те, що ефективність станції зростає разом з ростом одночасного використання більшого числа колій, оскільки скорочуються затримки, вірогідність аварій, та в цілому залізнична інфраструктура використовується більш повно.

З точки зору станції як СМО все вищезгадане означає, що різниця між ідеальною системою та реальною полягають в тому, що будь-яке перехрещення потоків призводить до підвищення часу на обслуговування, та, потенційно, простій фактичних каналів обслуговування навіть за наявності заявок (формально станція в цей час обслуговує «заявку» поїзда/в, що блокує маршрут руху іншого потяга). На виїзді ж зі станції, вихідні лінії можна вважати теж як свого роду СМО, оскільки потяг займає значну довжину колії в кожен конкретний момент, а між ними на лінії має зберігатися інтервал.

Таким чином при проектуванні ключовим показником ефективності проектування залізничної станції, з урахуванням всіх вимог місцевості, є максимальне приближення її функціонування до класичної СМО. В сенсі руху трафіку, залізнична станція є кількома системами, діяльність кожної з яких впливає на середній час очікування в черзі для інших.

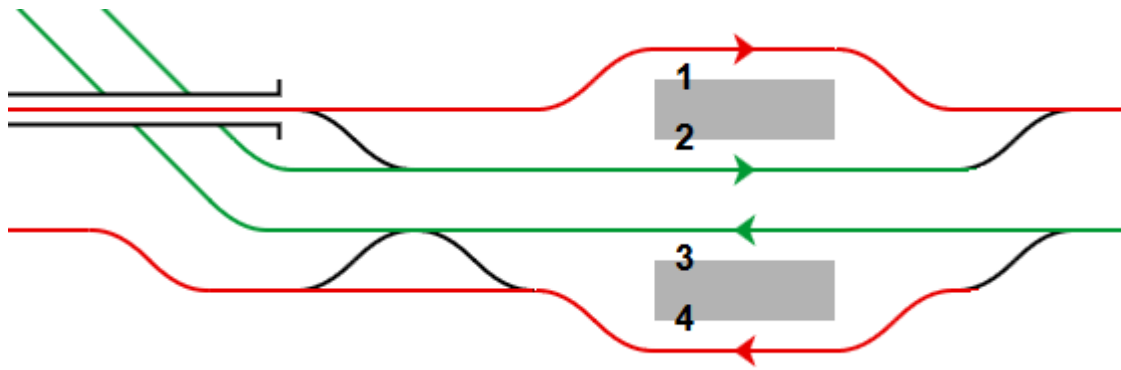
Також існує цілий клас «тупикових» станцій, які мають під'їзні шляхи до колій лише з одного боку, що для еквівалентного числа підвідних ліній та інтенсивності руху, створює вчетверо більшу кількість конфліктних точок, за умови розміщення всіх роз'їздів на одному рівні.

Методи оптимізації трасування.

З огляду на розглянуту раніше структуру СМО та ключові особливості її функціонування. Як було зазначено вище, ключовим в оптимізації станції є розділення потоків, що інакше б конкурували за простір — іншими словами уникати об'єднання черг, під чим розуміється створення каналу обслуговування, що передумав би тій чи іншій ланці. Варто також зазначити, що конкретні варіанти реалізації вказаних методів є

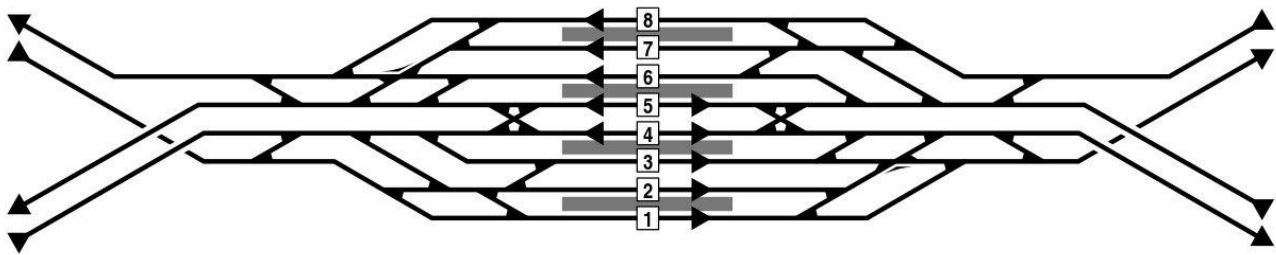
За наявності двох ліній, що поєднуються в одну, корисним рішенням є розділення платформ станції (каналів СМО) на дві групи таким чином, що б кожен напрям мав свою пару платформ для поїздів в обох напрямках.

Таким чином вхідні потяги мають очікувати лише на звільнення самого каналу обслуговування — платформи — трафік іншого напрямку жодним чином не може перешкодити чи сповільнити вхідний потяг. Вказане рішення, проте, вимагає наявності щонайменше одного мосту.

Подібний принцип може бути застосований і для набагато більших станцій з більшим числом ліній.

В цьому випадку, хоча і забезпечене можливість переходу між будь якими коліями, станція принципово розділена на кілька частин.

- Колії 1-3 та 6-7 розглядаються як такі, що призначені для наскрізного руху з заходу на схід і навпаки відповідно. Реверсивний рух на них не допускається.

- Колії 4-5 — центральні — мають можливість реверсивного руху з них для потягів з будь якої з 4-х ліній

Розглянутий приклад демонструє максимально доцільну ступінь розмежування потоків поїздів для вузлової станції 4-х напрямів. Подальша оптимізація є недоцільною економічно, оскільки в такому випадку буде потрібне спорудження великої кількості кількарівневих розв'язок, колії яких будуть недостатньо завантажені для того, оскільки їх пропускна здатність безпосередньо впирається в таку для платформ, що, навіть за оптимізації процесу посадки-висадки, не буде достатньо швидким.

Література

1. L. Li, C. Lyu, J. Luo, S. Yang and C. Dai, "Parallel Service Management Framework and Application to Railway Station Layout Planning," in IEEE Intelligent Systems, vol. 30, no. 2, pp. 54-61, 2015. doi:10.1109/MIS.2015.31
2. Гнеденко, Б. В. Введение в теорию массового обслуживания / Б.В. Гнеденко, И.Н. Коваленко. — М.: Наука, 1985. — 432 с.

INNOVATIVE SECURITY SYSTEMS IN MOBILE AND NON-CASH PAYMENTS, ARE WE FULLY SECURE?

Abstract.

Non-cash payments are very popular in the world. Non-cash payments have innovative security features, but are they completely safe? The work will present collateral for non-cash transactions and threats resulting from their use. It will also discuss errors that people make when making payments, exposing themselves to threats and losing important data.

Introduction.

Non-cash payments have gained popularity in the world. The non-cash transaction is: cash settlement in which cash flows are transferred to and from bank accounts (or bank's own accounts) at each stage of the billing cycle, ie both on the debtor's side (the payer's side) and on the side of the creditor (beneficiary) and in settlements between the banks it only takes the form of entries in the bank accounts of the settled entities.

The main types of non-cash payments are:

- Payments by card;
- Electronic transfers;
- Mobile payments.

However, is the cashless turnover of money completely safe?

Payments by credit card.

Payment cards have become very popular, they are handy and you do not have to carry money with you. Payment cards have become the most popular form of non-cash payments. Recently, the popularity of payments through the Internet has also been increasing. With a traditional payment card, we need to provide a CVV2 / CVC2 code, expiration date and card number.

The biggest threat to people with a payment card is its theft. The risk is also skimming, i.e. scanning the card of the owner, it is hardly possible and quickly detectable. When shopping or withdrawals from ATMs, someone can see the PIN entered into the account. Those who use cards often make mistakes when using them. It is a big mistake to write the PIN on the cards or the payment card itself. When the wallet gets lost, the finder can get the money. It is also very dangerous to insert photos of the payment card to the Internet.

However, you can protect yourself from losing money. Protection against skimming are wallets with a metal insert. We do not write down any PIN. The payment should also cover the keys when entering the PIN. It should be as often as possible to choose a contactless payment method, then we do not provide the PIN and no one will suspect it. You should use the 3D-Secure standard and do not take pictures of the payment card.

Electronic transfers.

Most bank account holders can also access them via the internet. Thanks to this, you can make transfers. This is secured in several ways. In order to log in to your e-account you have to enter your login, password and get still have some kind of identification method like special picture. The transfer itself must be additionally authorized, for example, by SMS codes or one-time scratch codes. In addition, the duration of the session on the internet account is limited, if for a specified period of time, eg 10 minutes, the user will not perform any operation, it will be automatically logged out of the account.

Threats that an Internet account user may encounter are a lot of. One of them are people nearby who can view your login and password. If they additionally gain access to authorization codes, they can steal money from the account. Another threat is computer viruses that can steal our account information. The next threat is a banking phishing consisting in obtaining data through a website with almost the same name and identical appearance as the bank's website. Often a link to it is sent to the customer's email address by thieves impersonating the bank. If the user does not recognize the fake page and gives his login details and authorization code he may lose money. It is safest to use online banking on your own computer that has legitimate software with an up-to-date antivirus program. You should not use public Wi-Fi networks or share your login details with third parties. You can never provide your login details in forms sent to your mailbox and you should check if you are using an official bank website that has SSL3 encryption.

Mobile payments.

Mobile payments are becoming more and more popular. This is partly due to the fact that more and more mobile devices have an NFC system that allows transactions to be made. In order to pay by mobile you must have an NFC system, a bank account and a bank application. When the transaction is summarized, a code is generated, which is given to the transaction broker, eg a cashier, and approves the payment with a special PIN, picture or other security. BLIK application is a very popular method of mobile payment in Poland. Application have security, like codes, login and password. To use BLIK you must have an account at one of the partner banks of the system. The transaction consists in generating a one-time code, which we provide to cashier. After that, there is a transfer of funds. When using mobile payments, in addition to application security, you should additionally secure the phone in the form of a code, pattern or fingerprint, so that we can be sure that if the phone is stolen or lost, no one will have access to cash.

Summary.

Non-cash payments are a very convenient and secure form of payment. There are some dangers resulting from the negligence of precautions. With basic security measures, it is not possible to lose funds and data. The IT security systems are very professional. In addition, using non-cash transactions we "limits the gray zone and increases the tax revenues of the state".

References

1. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nbp.pl/SystemPlatniczy/Obrot_bezgotowkowy/rob_projekt.pdf
2. [Electronic resource]. – Access mode: <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-wyludzanie-danych-osobowych-zagrozenia>
3. [Electronic resource]. – Access mode: <http://supernowosci24.pl/uwazaj-na-falszywe-maile-z-banku-2/>
4. [Electronic resource]. – Access mode: <https://polskistandardplatnosci.pl/>
5. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.sknbu.uph.edu.pl/wp-content/uploads/2018/02/Studenckie-Ko%C5%82o-Naukowe-Bezpiecze%C5%84stwa-Narodowego_publicacja_sklad22.01.2018.pdf

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

*Kinga Bandola¹, Klaudia Bandola¹, Mariola Janiszewska²,
Agnieszka Barańska², Ewa Zabłocka³,*

¹ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Informatyki i Statystyki Medycznej z
Pracownią Zdalnego Nauczania, Uniwersytet Medyczny w Lublinie,

² Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie,

³ Koło Medyków Weterynaryjnych, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

ANALIZA WYBRANYCH ASPEKTÓW ŻYCIA OSÓB ZDROWYCH ORAZ LECZĄCYCH SIĘ NA NADCIŚNIENIE TĘTNICZE

Wstęp.

Nadciśnienie tętnicze to trwale podwyższone ciśnienie krwi, które jest modyfikowalnym czynnikiem wystąpienia miażdżycy oraz jest jedną z najczęstszych przyczyn chorobowości i śmiertelności na choroby układu krążenia [1]. W Polsce nadciśnienie tętnicze jest najczęściej występującym schorzeniem sercowo-naczyniowym. Choroba jest rozpoznawana u co trzeciego dorosłego Polaka, czyli u ponad 8 milionów osób [2].

Prawdopodobieństwo zachorowania zwiększa się wraz z wiekiem. Wśród osób w wieku od 40 do 59 lat choruje około 34% osób, zaś w grupie osób po 60. roku życia około 58% [3]. Nadciśnienie tętnicze rozpoznaje się, gdy w trzech kolejnych pomiarach ciśnienia, jego wartość przekracza 140/90mm Hg. Pomiaru są wykonywane co kilkanaście minut, zaś pacjent podczas ich wykonywania znajduje się w pozycji siedzącej [4].

U ponad 80% osób nadciśnienie tętnicze nie jest jedyną zdiagnozowaną chorobą. Najczęściej współistnieje z zaburzeniami gospodarki lipidowej, przede wszystkim z hipertriglicydemią, zaburzeniami gospodarki węglowodanowej, otyłością, paleniem tytoniu, powikłaniami sercowo-naczyniowymi oraz z chorobami nerek [5]. Następstwami nadciśnienia tętniczego są: udar mózgu, choroba niedokrwienna serca, zawał serca, niewydolność serca i nerek, encefalopatia nadciśnieniowa oraz choroby siatkówki [6].

Nadciśnienie tętnicze jest spowodowane czynnikami genetycznymi, chorobami współistniejącymi oraz czynnikami możliwymi do zmodyfikowania – stylem życia. Do czynników ryzyka nadciśnienia tętniczego związanymi ze stylem życia należą: mała aktywność fizyczna, palenie tytoniu, spożywanie alkoholu, picie dużych ilości kawy, niewłaściwa dieta, uboga w wapń, potas, magnez, witaminę D, witaminę E, nienasycone kwasy tłuszczowe, bogata w produkty o wysokim indeksie glikemicznym oraz w nasycone kwasy tłuszczowe, a także picie zbyt małych ilości wody [7-15]. Czynnikiem

ryzyka jest także spożywanie zbyt dużych ilości soli [16]. Jednakże istnieje wiele badań, które sugerują, że spożywanie dużych ilości soli chroni przed nadciśnieniem tętniczym [17–19].

Nadciśnienie tętnicze jest jedną z najczęściej diagnozowanych chorób na świecie. W związku z tym, że jest chorobą cywilizacyjną, nieustanny rozwój społeczeństw będzie sprzyjał wzrostowi liczby zachorowań. Niepokojący jest także fakt, iż ludzie coraz częściej sięgają po żywność, która nie dostarcza im zbyt wielu witamin i składników mineralnych, a to z kolei sprzyja powstawaniu chorób układu krążenia, w tym również nadciśnieniu. Niniejsza praca ma przedstawić, jakie nieprawidłowości w stylu życia występują u osób leczących się z powodu nadciśnienia tętniczego w porównaniu z osobami, które nie leczą się z powodu tej choroby oraz które elementy stylu życia mogą wpływać na pojawienie się nadciśnienia tętniczego.

Cel pracy.

Celem pracy było porównanie i dokonanie analizy wybranych aspektów stylu życia u osób leczących się z powodu nadciśnienia tętniczego oraz u osób nie leczących się na tę chorobę.

Materiał i metoda.

Badania realizowano od grudnia 2017 roku do kwietnia 2018 roku w Centrum Opieki Medycznej w Jarosławiu i Samodzielnym Publicznym Zakładzie Opieki Zdrowotnej w Przeworsku. Respondentami były osoby w wieku od 52 do 68 lat leczone się z powodu nadciśnienia tętniczego oraz osoby nieleczone się z powodu tej choroby. Zastosowaną techniką badawczą był autorski kwestionariusz ankiety. Zebrano 114 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy. Obliczenia statystyczne wykonano w programie Microsoft Office Excel 2007. Do analizy statystycznej użyto testu niezależności chi-kwadrat.

Wyniki.

W badaniu udział wzięło 59 osób (51,75%) leczących się z powodu nadciśnienia oraz 55 osób, (48,25%) u których choroba nie występowała. Mężczyźni stanowili 50,88% badanych, zaś kobiety 49,12%. Respondenci byli w wieku od 52 do 68 lat. Większość badanych – 61,40% - mieszkało w mieście, natomiast 38,60% na wsi. Osoby w związku małżeńskim stanowiły 76,32% badanych. Wykształcenie zawodowe posiadało 40,35% respondentów, średnie – 29,83%, wyższe – 21,05%, zaś podstawowe – 8,77%.

Respondenci aktywność fizyczną najczęściej podejmowali raz w tygodniu – 40,35% lub kilka razy w tygodniu – 33,33%. Badani często spożywali żywność bogatą w potas – 64,91% spożywało ją kilka razy w tygodniu, natomiast 20,18% jadło ją codziennie. Rzadziej zaś osoby biorące udział w badaniu spożywały produkty zawierające magnez – 47,37% jadło je raz w tygodniu, a 21,93% rzadziej niż raz w tygodniu. Żywność bogatą w witaminę D 33,33% respondentów spożywało kilka razy w tygodniu, zaś 29,82% około raz w tygodniu.

Nieznaczne różnice występują w częstości spożywania produktów bogatych w nasycone kwasy tłuszczowe i nienasycone kwasy tłuszczowe – kilka razy w tygodniu spożywało je około 45% respondentów, zaś raz w tygodniu około 34%. Różnica natomiast występuje w codziennym spożywaniu tych tłuszczów – 21,05% codziennie

spożywało produkty zawierające duże ilości nasyconych kwasów tłuszczowych, a 12,28% z tą samą częstością spożywało produkty bogate w nienasycone kwasy tłuszczowe.

Produkty bogate w wapń respondenci spożywali zazwyczaj kilka razy w tygodniu – 63,16% oraz codziennie – 18,42%. Badani spożywali produkty z wysokim indeksem glikemicznym kilka razy w tygodniu – 33,33% lub raz w tygodniu – 29,82%. Najwięcej respondentów – 23,68% – wypijało więcej niż 1 litr wody, ale mniej niż 1,25 litra. Dzielne spożycie soli u 49,82% badanych wynosiło mniej niż 5g. Prawie połowa badanych – 49,12% – piła regularnie kilka filiżanek mocnej kawy i herbaty. Nieco ponad 1/3 badanych – 35,96% – paliła papierosy. Największy odsetek respondentów spożywał alkohol raz w tygodniu – 48,25% oraz kilka razy w miesiącu – 26,32%. Najwięcej badanych codziennie spożywało suplementy diety zawierające magnez – 41,23% oraz nienasycone kwasy tłuszczowe – 37,47%.

Wykazano zależność między spożywaniem produktów zawierających witaminę D a występowaniem nadciśnienia tętniczego (χ^2 Pearsona = 62,97152, $p > 0,000001$). Aż 53 z 55 (96,36%) osób, które nie leczyły się na nadciśnienie spożywało produkty bogate w witaminę D codziennie lub kilka razy w tygodniu. Spośród 59 osób leczących się na tę chorobę, 47 (77,66%) spożywało produkty zawierające witaminę D raz w tygodniu lub rzadziej.

Analiza statystyczna wykazała związek między spożywaniem produktów o wysokim indeksie glikemicznym a występowaniem choroby (χ^2 Pearsona = 48,2661, $p > 0,000001$). Przez 56 osób (94,92%) leczących się z powodu nadciśnienia tętniczego produkty te spożywane były codziennie lub kilka razy w tygodniu. Natomiast 47 z 55 osób (85,45%) u których choroba nie występowała, spożywało te produkty raz w tygodniu lub rzadziej.

Wyniki uzyskane z analizy statystycznej wykazują zależność między ilością wypijanej każdego dnia wody a występowaniem choroby (χ^2 Pearsona = 76,37056, $p > 0,000001$). Aż 50 z 59 osób (84,75%) leczących się z powodu nadciśnienia spożywało mniej niż 0,75 litra wody. Spośród 55 osób nie leczących się na tę chorobę, 51 (92,73%) wypijało każdego dnia więcej niż 0,75 litra wody.

Analiza statystyczna wykazała zależność między ilością spożywanej soli a występowaniem nadciśnienia tętniczego (χ^2 Pearsona = 32,99433, $p > 0,000001$). Spośród 59 osób leczących się na nadciśnienie tętnicze, aż 51 (86,44%) spożywało mniej niż 5g soli lub wcale jej nie spożywało. Natomiast 42 osoby (76,36%) nie leczące się na nadciśnienie tętnicze spożywały więcej niż 5g soli dziennie.

Wykazano związek między spożywaniem produktów bogatych w witaminę E a występowaniem choroby (χ^2 Pearsona = 53,98632, $p > 0,000001$). Przez 49 osób (83,05%) leczących się na nadciśnienie tętnicze, produkty bogate w witaminę E były spożywane raz w tygodniu lub rzadziej. Natomiast 47 osób (85,45%), u których choroba nie występowała spożywało te produkty codziennie lub kilka razy w tygodniu.

Analiza statystyczna wykazała zależność między spożywaniem produktów bogatych w koenzym Q10 a występowaniem nadciśnienia tętniczego (χ^2 Pearsona = 42,89416, $p > 0,000001$). Spośród 59 osób leczących się na nadciśnienie tętnicze, 43 (72,88%) spożywało produkty raz w tygodniu lub rzadziej. Aż 47 osób (85,45%) nie

leczących się na tę chorobę spożywało produkty bogate w witaminę E codziennie lub kilka razy w tygodniu.

Wnioski.

Na wystąpienie nadciśnienia tętniczego ma wpływ wiele czynników związanych ze stylem życia. Właściwa dieta, zawierająca produkty bogate w witaminę D i E oraz koenzym Q10 może chronić przed pojawieniem się choroby. Zaś produkty zawierające wysoki indeks glikemiczny mogą sprzyjać występowaniu choroby. Ważne jest także picie każdego dnia kilku szklanek wody.

Wyniki uzyskane z niniejszej pracy wskazują, iż wyeliminowanie soli z diety nie musi chronić przed zachorowaniem na nadciśnienie. Co więcej spożywanie więcej niż jedna łyżeczka soli może chronić przed tą chorobą. Warto pamiętać o tym, że sól kuchenna, poza sodem, chlorem i jodem, zawartym w jodku lub jodynie potasu, nie dostarcza żadnych pierwiastków. Dlatego zdrowsze wydaje się być spożywanie soli himalajskiej lub kopalnianej, które zawierają wiele ważnych dla człowieka pierwiastków. Należy jednak pamiętać, że spożywanie dużych ilości soli, znajdujących się w produktach wysoko przetworzonych nie sprzyja zdrowiu. Powinno się więc jak najrzadziej je spożywać. Ponadto należy jak najczęściej podejmować aktywność fizyczną. Pozwala to zapobiegać nadciśnieniu tętniczemu.

Piśmiennictwo

1. Januszewicz A.: Co trzeba wiedzieć o nadciśnieniu tętniczym? Wydawnictwo Server Polska Sp. z o.o., Warszawa 1997.
2. Palmer A. Nadciśnienie. Wydawnictwo Helion. Warszawa 2007.
3. Banach M., Goch A. Co lekarz powinien wiedzieć o postępowaniu w nadciśnieniu tętniczym? *Przew. Lek.*, 2006; 10: 20-28.
4. Respondek W., Jarosz M., Rychlik E., Wolnicka K., Sajór I.: Nadciśnienie tętnicze. Porady lekarzy i dietetyków. Wydawnictwo Lekarskie PZWL 2006.
5. Rywik S.: Epidemiologia nadciśnienia tętniczego. *Terapia*, 2000; 9(2): 13-17.
6. Neaton O. D., Grimm R. H., Prineas R. J., Stamler J., Grandits G. A., Elmer P. J., Cutler J. A., Flack J. M., Schoenberger J. A., McDonald R.: Treatment in mild hypertension study. Final results. Treatment of mild hypertension study research group. *JAMA*, 1993; 270: 713-724.
7. Postępowanie w nadciśnieniu tętniczym — wytyczne ESC/ESH 2007. *Med. Prakt.* 2007; 7(197): 9-157.
8. Yang Q., Liu T., Kuklina E. V., Flanders W. D., Hong Y., Gillespie C., Chang M. H., Gwinn M., Dowling N., Khoury M. J., Hu F. B.: Sodium and Potassium Intake and Mortality Among US Adults, *Arch Intern Med.* 2011; 171(13): 1183-1191.
9. Dwyer I. H., Li L., Dwyer K. M., Curtin L. R., Feinleib M.: Dietary calcium, alcohol, and incidence of treated hypertension in the NHANES epidemiologic follow-up study. *Am. J. Epidemiol.* 1999; 144: 828-838.
10. Carretero O. A., Oparil S.: Nadciśnienie tętnicze pierwotne. Część II. Leczenie. *Med Prakt.* 2000; 4 (110): 11-34.
11. Ludwig D. S.: The Glycemic Index Physiological Mechanisms Relating to Obesity, Diabetes, and Cardiovascular Disease. *JAMA*. 2002; 287(18): 2414-2423.
12. Wang T. J., Pencina M. J., Booth S. L., Jacques P. F., Ingelsson E., Lanier K., Benjamin E. J., D'Agostino R. B., Wolf M., Vasan R. S.: Vitamin D Deficiency and Risk of Cardiovascular Disease. *Circulation*. 2008; 117(4): 503-511.
13. Iimura O., Shimamoto K.: Salt and Hypertension: Water-Sodium Handling in Essential Hypertension. *Ann N Y Acad Sci.* 1993; 676: 105-21.

14. Palumbo G., Avanzini F., Alli C., Roncaglioni M. C., Ronchi E., Cristofari M., Capra A., Rossi S., Nosotti L., Costantini C., Cavalera C.: Effects of vitamin E on clinic and ambulatory blood pressure in treated hypertensive patients. *Am J Hypertens.* 2000;13(5 Pt 1): 564-567.
15. Langsjoen P., Langsjoen P., Willis R., Folkers K.: Treatment of essential hypertension with Coenzyme Q₁₀. *Mol Aspects Med.* 1994; 15 Suppl: S265-272.
16. Alderman M. H., Madhavan S., Cohen H., Sealey J. E., Laragh J. H.: Low urinary sodium is associated with greater risk of myocardial infarction among treated hypertensive men. *Hypertension* 1995; 25: 1144-1152.
17. Stolarz-Skrzypek K., Kuznetsova T., Thijs L., Tikhonoff V., Seidlerová J., Richart T., Jin Y., Olszanecka A., Malyutina S., Casiglia E., Filipovský J., Kawecka-Jaszcz K., Nikitin Y., Staessen J. A.; European Project on Genes in Hypertension (EPOGH) Investigators: Fatal and Nonfatal Outcomes, Incidence of Hypertension, and Blood Pressure Changes in Relation to Urinary Sodium Excretion. *JAMA.* 2011; 305(17): 1777-1785.
18. Stamler J.: The INTERSALT Study: Background, Methods, Findings, and Implications. *Am J Clin Nutr.* 1997; 65(2 Suppl): 626S-642S.
19. Taylor R. S., Ashton K. E., Moxham T., Hooper L., Ebrahim S.: Reduced Dietary Salt for the Prevention of Cardiovascular Disease: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials (Cochrane Review). *Am J Hypertens.* 2011; 24(8): 843-853.

***Marian Jędrych¹, Olga Dąbska², Ewa Zabłocka³,
Bartłomiej Drop¹, Agnieszka Barańska¹,***

¹ Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie,

² Zakład Patologii i Rehabilitacji Mowy, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

³ Koło Medyków Weterynaryjnych, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

INDYWIDUALNE PROGRAMY DOGOTERAPII W REHABILITACJI I LECZENIU

Zooterapia to rola zwierząt w terapii osoby chorej. Istnieje wiele form zooterapii. Do terapii wykorzystuje się psy, koty, konie, delfiny oraz ryby. Najpopularniejszą z form animaloterapii stanowi jednak dogoterapia. Jest to metoda, która w znacznym stopniu poprawić może efektywność procesu leczenia, w której głównym motywato-rem dla chorego jest pies. O bezpieczeństwie metod zooterapii świadczyć może odpo-wiednie do schorzenia szkolenie i prowadzenie zwierząt przez terapeutę co jest proce-sem bardzo długim. Zooterapia to metoda leczenia drogą oddziaływania na pacjenta poprzez obecność zwierzęcia. Głównym celem animaloterapii jest łagodzenie niepeł-nosporności psychicznej, fizycznej i socjalnej.

Dla każdego człowieka, a w szczególności osoby chorej kontakt ze zwierzęciem jest ogromnie ważny. Dotyk odgrywa bardzo duże znaczenie w procesie leczenia i te-rapii. Często próg odczuwania u osób chorych jest zaburzony. Niektórzy potrzebują więcej stymulacji a inni są bardziej wrażliwi na bodźce płynące z zewnątrz. Ale u każ-dego pacjenta znaczenie dotyku odgrywa kluczową rolę w procesie terapii [1]. Terapie z udziałem zwierząt rzadko oddziałują tylko na jedną sferę odczuć pacjenta. Zazwy-czaj wywierają efekt skumulowany, łączący w sobie np. funkcję fizyczną (usprawnia-nie) z psychiczną, edukacyjną lub motywacyjną, a często wszystkie naraz [2]. Nie ma terapii bez dotyku. Kontakt z lekarzem, terapeutą czy rodzicem zawsze wiąże się z do-

tykiem. Terapeutą może być również zwierzę [1]. Zwrotu „terapia z udziałem zwierząt” jako pierwszy użył amerykański psychiatra dziecięcy Boris Levinson w 1964 r. On też nazwał psa „współterapeutą”. W latach 70. XX wieku w USA i Europie Zachodniej nasiliły się obserwacje kliniczne, dowodzące wpływu zwierząt, szczególnie psów i koni, na poprawę funkcjonowania pacjentów w sferze zarówno fizycznej, jak psychicznej. Potwierdzały je coraz szerzej zakrojone badania naukowe – np. w 1982 r. w USA prowadzono już 75 programów wykorzystywania zwierząt w celach terapeutycznych, a na uczelniach znajdowały się aż 44 projekty badawcze [3].

Naukowo potwierdzony został korzystny wpływ zwierząt również na stan psychiczny. Ludzie posiadający zwierzęta są bardziej zrelaksowani, otwarci i zmotywowani do działania. Zooterapia ułatwia adaptację społeczną. Osoby cierpiące na fobie społeczne lęki lub depresję również bardzo często zostają skierowane do którejś z form animaloterapii. Depresja jako zmiana nastroju charakteryzuje się smutkiem, upośledzoną zdolnością do przeżywania radości, obniżeniem aktywności i reaktywności, poczuciem winy, beznadziejności i bezwartościowości, jest zaburzeniem wielowymiarowym w którym dominują: zmiany nastroju, nieprawidłowości ekspresji słownej, upośledzenie czynności poznawczych, zaburzenia motywacji, objawy neurowegetatywne [4]. Depresja może wynikać z czynników „wewnętrznych” (depresja endogenna) i obejmuje zarówno znane przyczyny fizjologiczne jak i zaburzenia procesów myślenia, wyobraźni, itp. Termin używany jest przez klinicystów gdy nie ma żadnych znanych czynników wywołujących depresję. Ponadto depresja może być wynikiem pewnych zdarzeń (depresja reaktywna), które miały miejsce w życiu danej osoby [5]. Dbanie o zwierzęta powoduje oderwanie się od problemów. Zwierzęta pozwalają osobom chorym na otwarcie się wewnętrzne i spojrzenie na świat z pewnego dystansu. Zwierzęta wzbudzają zaufanie szybciej niż ludzie dlatego łatwiej jest im dotrzeć do wnętrza osób zaleknionych czy wycofanych. Budują poczucie przynależności i zadowolenia szczególnie u osób u których występują lęki [6]. Większość autorów jest zgodna co do tego, że lęk należy rozumieć jako specyficzną reakcję psychiczną na bodźce wewnętrzne lub zewnętrzne. Jest względnie stałą, indywidualną właściwością człowieka, nieodłącznym komponentem emocji towarzyszącym różnym, codziennym sytuacjom życiowym. Poziom lęku może determinować zachowania człowieka, wpływać na wyrażane opinie i podejmowane decyzje [7]. Lęk często przeciwstawiamy strachowi ze względu na to, że lęk jest stanem pozbawionym obiektu, natomiast strach jest zawsze strachem przed kimś, przed czymś lub przed jakimś zdarzeniem. Podstawowa różnica pomiędzy tymi pojęciami polega na tym, że strach jest uczuciem racjonalnym, lęk zaś irracjonalnym [8]. Strach przed błędem i oceną innych najczęściej hamuje chorych przed działaniem w życiu, tymczasem akceptacja jaką obdarzają swoich opiekunów zwierzęta pozwala na podejmowanie prób w całkowicie bezpiecznych dla chorego warunkach. Otwartość zwierząt i poczucie bezpieczeństwa jakie wzbudzają pozwala pacjentom z lękami, depresją i innymi schorzeniami o podłożu psychologicznym na otwarcie się i wyrażanie uczuć. U osób z chorobą Parkinsona zwiększają koncentrację i rozweselają osoby z zaburzeniami nastroju. Nadają rytm dnia oraz pozwalają na odzyskanie kontroli nad własnym życiem [6].

Wzajemne oddziaływanie na siebie człowieka i zwierzęcia mogą dostarczyć następujących korzyści dorosłym i dzieciom:

- Rozwijanie zdolności empatii- badania wskazują, że dzieci mieszkające w domach, w których jakieś zwierzę jest uważane za członka rodziny, są bardziej empatyczne niż dzieci z domów w których nie ma zwierzęcia.

- Skupienie się na świecie zewnętrznym. Osoby cierpiące na chorobę psychiczną lub mające niską samoocenę skupiają się na sobie; zwierzęta pomagają im skupić się na środowisku.

- Wychowywanie innej istoty. Wiele dzieci nie miało okazji nauczyć się go drogą tradycyjną – od swoich rodziców. Przez naukę opiekowania się zwierzęciem, mogą rozwinąć umiejętności opiekowania się inną – słabszą – istotą, rozwinąć poczucie odpowiedzialności za innych.

- Relacja wzajemnego zaufania lub poczucia związku lub więzów. Zwierzęta potrafią stworzyć kanał emocjonalnie bezpiecznej komunikacji pomiędzy pacjentem i terapeutą. W warunkach terapii zwierzęta pomagają stworzyć klimat emocjonalnego bezpieczeństwa. Obecność zwierzęcia może przetrzeć ścieżkę przez początkowy opór pacjenta.

- Akceptacja (sprzyjające przyjęcie lub przyzwolenie). Zwierzęta potrafią akceptować bez wartościowania. Nie obchodzi ich jak ktoś wygląda lub co i jak mówi. Akceptacja ze strony zwierzęcia nie jest osądzająca, jest przebacząca i nieskomplikowana. Pies akceptuje swego pana takim, jakim on jest.

- Rozrywka. Obecność zwierzęcia zawsze będzie przynajmniej rozrywką. Nawet ludzie, którzy nie lubią zwierząt, często lubią patrzeć na ich zachowania.

- Socjalizacja (szukanie lub cieszenie się towarzystwem innych, umiejętność współdziałania z innymi). Badania pokazują, że kiedy psy i koty przychodzą w odwiedziny do placówki opiekuńczej, pomiędzy pensjonariuszami jest więcej śmiechu i interakcji niż w trakcie każdej innej terapii, lub rozrywki.

- Stymulacja psychiczna. Stymulacja psychiczna następuje na skutek zwiększonej komunikacji z innymi ludźmi, napływu wspomnień i rozrywki dostarczonej przez zwierzęta. W sytuacji, która jest przygnębiająca, obecność zwierząt służy rozjaśnieniu atmosfery, wzrostowi rozbawienia, śmiechu i zabawy. Te pozytywne rozproszenia mogą pomóc w zmniejszeniu poczucia izolacji i wyobcowania u pacjentów.

- Kontakt fizyczny, dotyk. Wiele napisano już o korelacji dotyku ze zdrowiem. Niemowlęta, które nie są dotykane, nie rozwijają zdolności zdrowych relacji z innymi ludźmi i często nie rozwijają się fizycznie i nie rosną. Istnieje wiele programów, dla ludzi, którzy byli wykorzystani fizycznie lub seksualnie, w których personel i ochotnicy nie mogą dotykać pacjentów. W takich przypadkach możliwość dotknięcia i uściskania zwierzęcia jest dla tych pacjentów bardzo ważna.

- Korzyści fizjologiczne (dodatnie efekty na podstawowe funkcje organizmu). Wielu ludzi jest zdolnych do odprężenia się w obecności zwierzęcia. Badania pokazują znaczne obniżenie ciśnienia i częstotliwości pracy serca. Nawet oglądanie rybek pływających w akwarium może być bardzo odprężające [9].

Dogoterapia, jako metoda, posługuje się psami w celu wieloprofilowego usprawniania dzieci i dorosłych. Wiele osób wspomagających się tą metodą uważa, że jest to jedna z najbardziej naturalnych form rehabilitacji niepełnosprawnych. W odniesieniu do powyższego stwierdzenia, nie należy jednak mylnie rozumieć dogoterapii jako metody łatwej do zastosowania w domu. Kontakt z psem dla większości ludzi jest czymś oczywistym lub naturalnym. Na tej podstawie nie można jednak mówić o naturalności metody. Sama obecność psa w otoczeniu dziecka niepełnosprawnego nie przyniesie efektów terapeutycznych. To odpowiednio wykwalifikowany specjalista, posiadający również wiedzę z zakresu pracy z psem, jest gwarantem dobrze przeprowadzonych zajęć dogoterapii. Prowadzone przez taką osobę zajęcia z udziałem psa z całą pewnością będą dostosowane do indywidualnych możliwości i potrzeb biorących w nich udział pacjentów [10]. Obecność psa uspokaja i relaksuje, dlatego też coraz częściej są one wykorzystywane do pracy z osobami niepełnosprawnymi. Ich spokój, ciepło, pogoda oraz chęć pracy z człowiekiem to cechy, które są niezastąpione w rehabilitacji i leczeniu osób niepełnosprawnych intelektualnie i ruchowo. Korzystnie oddziałuje na sferę psycho- i socjofizyczną osób chorych. Pomaga im otworzyć się na świat zewnętrzny, przełamać lęki związane z nawiązaniem bezpośredniego kontaktu z ludźmi oraz stymuluje rozwój zmysłów, tj. wzrok, słuch, dotyk czy węch. Wzbogaca umiejętności werbalne pacjentów - poszerzony zostaje zasób słownictwa biernego i czynnego [9].

Dogoterapia przynosi również efekty w pracy z dziećmi autystycznymi i mającymi zaburzenia emocjonalne. Wyzwała ona spontaniczną aktywność dziecka wobec psa, wpływa na przełamanie lęku i pogłębienie kontaktu z otoczeniem [9]. Odbiorcami tej formy wspomagania terapii mogą być osoby: niepełnosprawne intelektualnie, po przebytych chorobach i urazach pozostawiających trwałe ślady w sprawności fizycznej oraz psychicznej, osoby z uszkodzonym narządem słuchu czy wzroku, niedostosowane społecznie, osoby samotne przebywające w domach opieki lub w hospicjach [11].

Piśmiennictwo

1. Kolan-Zwolinska A., Co to jest zooterapia [online, dn. 28.07.2017] <http://terapiadzieci.org/2006/06/co-to-jest-zooterapia/>
2. Więcek J., *Zwierzyniec terapeutyczny*, Ekoświat 2007, 2: 46-4.
3. Fine AH., *Handbook on Animal-Assisted Therapy*, Elsevier 2010, (3), s. 588-592.
4. Wardaszko-Łysakowska H., *Doraźna pomoc psychiatryczna* [W:] Bilikiewicz A., *Psychiatria. Podręcznik dla studentów*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, s. 56-96.
5. Reber A.S., Reber E.S., *Słownik Psychologii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 55.
6. Zooterapia w leczeniu depresji, [online, dn. 28.07.2017] <http://www.wemenders.com/pl/wszystko-o-depresji/artykuly/zooterapia.aspx>
7. Bojar I., Humeniuk E., Wdowiak L., Chrzanowska D., *An influence of an anxiety level on health state self-evaluation among patients of Obstetric-Gynaecological outpatient Clinics of Lublin*, Polish Journal Environ. Stud., 15(2b), s. 86-88.
8. Pankiewicz P., Traczyńska A., Bielecka Ż., *Lęk i miłość*, Ann. Univ. Mariae Curie- Skłodowska [Med.], vol 60 suppl. 16, (380), s. 197-200.
9. Janina Filozof, *Dogoterapia, Co to jest?*, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Jarosławiu, Jarosław 2010, s. 16-17, 19-20.

10. Drwięga G., Pietruczuk Z., *Dogoterapia jako forma wspomagania rozwoju dziecka niepełnosprawnego*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr III/2015 (16), s. 58.
11. Pawlik- Popielarska B., *Terapia z udziałem psa*, Gdańsk, Wydawnictwo Medyczne Via Medica, 2005, s. 84-85.

***Kinga Bandoła¹, Klaudia Bandoła¹, Mariola Janiszewska²,
Katarzyna Pawlikowska-Łagód³, Ewa Zabłocka⁴,***

¹ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania, Uniwersytet Medyczny w Lublinie,

² Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania, Uniwersytet Medyczny w Lublinie,

³ Zakład Etyki i Filozofii Człowieka, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

⁴ Koło Medyków Weterynaryjnych, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

ROLA WODY MINERALNEJ W PROFILAKTYCE CHOROÓB

Wstęp.

Woda obok węglowodanów, białek, tłuszczów, składników mineralnych i witamin jest jednym z sześciu podstawowych składników pokarmowych. Spożywanie zbyt małych ilości wody w stosunku do zapotrzebowania staje się odczuwalne i może powodować zagrożenie dla zdrowia i życia człowieka. Niedobory wody obniżają wydolność fizyczną, pogarszają funkcje poznawcze oraz nastrój [1].

Należy pamiętać, że woda to nie tylko wodór i tlen, ale także rozpuszczone w niej mikroelementy, które wpływają na jej zapach i smak. Często nie są one dostarczane wraz z dietą w odpowiednich ilościach. Stąd też pojawiają się problemy z przemianą materii oraz występują różnorodne choroby. Dlatego też woda wydaje się być doskonałym uzupełnieniem diety oraz stanowi źródło wielu składników mineralnych [2].

Brak odpowiedniego nawodnienia organizmu przyczynia się do występowania wielu chorób. Lekarze w terapii różnych schorzeń zalecają stosowanie leków, zamiast zastosować najprostsze i często skuteczne rozwiązanie – zalecić pacjentowi regularne wypijanie odpowiednich ilości wody. Ponadto ludzie coraz częściej zamiast po wodę sięgają po słodzone napoje, które są niezdrowe i dostarczają duże ilości cukru. Niniejsza praca ma za zadanie przedstawić rolę wody mineralnej w profilaktyce chorób.

Cel pracy.

Celem pracy było przedstawienie roli wody mineralnej w profilaktyce chorób.

Materiał i metoda.

Do przedstawienia roli wody w profilaktyce chorób zastosowano analizę literatury naukowej z zakresu tematycznego.

Wyniki.

Woda jest substancją niezbędną do życia i znajduje się we wszystkich organizmach żywych. W organizmach ludzi warunkuje wiele istotnych funkcji: stanowi odpowiednie środowisko dla wielu procesów metabolicznych, buduje komórki i tkanki, odgrywa ważną rolę w transporcie wewnątrzustrojowym składników pożywienia, a

także warunkuje regulację temperatury ciała. W procesach przemiany materii wytwarzane są niewielkie ilości wody (ok. 300 ml/dobę), lecz pokrycie dziennego zapotrzebowania na wodę jest możliwe przy dostarczeniu odpowiedniej ilości płynów. Przez to, iż organizm ludzi nie magazynuje większych ilości wody, konieczne jest ciągłe uzupełnianie jej ubytków [3–4].

Woda może zawierać nawet 70 różnych składników mineralnych. Spośród nich najważniejsze są: magnez, wapń, wodorowęglany, chlorki, sód, siarczany, fluorki, jodki, żelazo i dwutlenek węgla. Mikroelementy, takie jak potas, lit, stront, mangan, brom, cynk, miedź itp. występują w wodzie w śladowych ilościach. Dlatego lepiej dostarczać je wraz z pożywieniem. Najzdrowsze są wody, które w 1 litrze zawierają więcej niż 15% dziennego zapotrzebowania na dany pierwiastek [5].

Cennymi pierwiastkami zawartymi w wodzie są magnez i wapń. Ich niedobory w codziennej diecie można zniwelować poprzez picie wody, która je zawiera. Nieprawdziwe jest przekonanie, że twarda woda, zawierająca wapń i magnez jest niezdrowa. Miękka woda jest dobra dla pralek, zaś dla człowieka jest bezwartościowa. Stąd też jest prawdopodobne, że mieszkańcy południowo-wschodniej Polski żyją dłużej, gdyż występuje tam twarda woda, zawierająca wapń i magnez [2].

Magnez uczestniczy w ponad 300 przemianach biochemicznych i wpływa na prawidłową pracę układu immunologicznego i nerwowego oraz mięśni. Zmniejsza stres i napięcie nerwowe, chroni przed zaburzeniami pracy serca i przed zatruciami fluorem, rtęcią, ołowiem i innymi metalami ciężkimi oraz likwiduje szkodliwe skutki działania alkoholu. Stąd też woda bogata w magnez chroni przed nowotworami, miażdżycą, zawałem, kamicią nerkową, zaburzeniami podczas ciąży, a także opóźnieniami rozwoju płodu [6–7].

Często w wodzie znajduje się wapń, który jest podstawowym składnikiem kości i zębów. Reguluje on przemianę materii i pracę serca oraz warunkuje prawidłową pracę układu nerwowo-mięśniowego. Dlatego spożywanie wody, w której jest wapń ułatwia leczenie stanów zapalnych, zapobiega osteoporozie oraz nowotworom [8].

Ważne dla zdrowia są wodorowęglany znajdujące się w wodzie mineralnej. Dają one odczuwalne efekty zaraz po wypiciu wody. Alkalizują kwasy żołądkowe, stąd też zapobiegają nadkwasocie. Wodorowęglany obniżają poziom cukru we krwi i w moczu, zmniejszają wydzielanie acetonu, regulują działanie insuliny, co pozwala zapobiegać cukrzycy. Ponadto pozwalają utrzymywać odpowiednie pH skóry [5].

Drogocennym składnikiem zawartym w wodzie jest sód. Reguluje on równowagę elektrolityczną i jest składnikiem kwasu solnego. Wpływa na gospodarkę wodną, zapobiega odwodnieniu, wpływa na gospodarkę kwasowo-zasadową, wspomaga procesy trawienia. Dzięki temu, iż znajduje się w wodzie, możliwe jest zapobieganie nadciśnieniu tętniczemu [9–11]. Wraz z sodem w wodzie powinny znaleźć się chlorki, które pozwalają utrzymać prawidłowe ciśnienie osmotyczne krwi i płynów ustrojowych. Sód i chlorki umożliwiają prawidłowe nawodnienie organizmu, polepszają samopoczucie oraz zwiększają wydolność organizmu [4].

Siarczany obecne w wodzie wpływają korzystnie na przemianę materii oraz ułatwiają wątrobie produkcję żółci. Zapobiegają infekcjom dróg moczowych, stanom nieżyłowym jelit oraz cukrzycy. Regulują poziom cukru we krwi i w moczu. W wodzie

znajdują się także niewielkie ilości jodu. Pozwala on zapobiegać niedoczynności tarczycy. Wpływa korzystnie na przebieg ciąży, wpływa pozytywnie na rozwój psychiczny dzieci i młodzieży. Eliminuje zjawisko ociążałości umysłowej i zwiększa wydajność pracy. Dwuwartościowy jon żelaza, znajdujący się w wodzie, jest najlepiej przyswajalną postacią żelaza. Umożliwia on zapobieganie anemii oraz reguluje przemianę materii [5].

Mało swoistymi objawami odwodnienia są: ból i zawroty głowy, zaburzenia świadomości, zaburzenia widzenia, tachykardia, uczucie osłabienia, utrata elastyczności skóry i zapadnięte oczy, zaparcia [12–13]. Odpowiednie nawodnienie może znacznie regulować dolegliwości związane z migreną. Kobiety pijące ponad 5 szklanek wody dziennie mają o 41 % mniejsze ryzyko choroby niedokrwiennej serca od kobiet, które piją mniej niż 2 szklanki, zaś u mężczyzn ryzyko jest mniejsze o 54 % [14].

Woda ułatwia odchudzanie. Wprowadzenie do diety wody zamiast napojów słodzonych obniża całkowite dobowe spożycie energii o 10–13 %. Ponadto zapobiega nadwadze i otyłości i pozwala zmniejszyć procentową zawartość tkanki tłuszczowej w ciele [15]. Inną korzyścią z picia wody jest poprawa stanu i kondycji skóry. Woda umożliwia właściwe napięcie skóry i zapobiega powstawaniu tzw. suchych skórek. Zwiększa przepływ krwi w naczyniach kapilarnych skóry, co zwiększa jej ukrwienie, elastyczność i jędrność [16].

Wnioski.

Woda mineralna może zapobiegać wielu chorobom. Przede wszystkim chorobom nowotworowym, układu krążenia, nerwowo-mięśniowego, kostnego, trawiennego. Reguluje metabolizm i pracę nerek. Pozwala zapobiegać cukrzycy. Każda osoba, która planuje rozpocząć dietę odchudzającą powinna pamiętać o odpowiednim nawadnianiu organizmu. Ponadto woda pozwala zachować zdrowy wygląd skóry.

Należy zatem pić wodę mineralną zawierającą jak największą ilość minerałów. W przypadku, gdy woda zawiera ich mało, można dodać do niej szczyptę soli himalajskiej, która jest bogata w mikroelementy. Powinno się unikać spożywania napojów słodzonych. Nie zwiększają one nawodnienia organizmu, zawierają duże ilości cukru oraz przyczyniają się do powstawania wielu chorób, w tym cukrzycy, otyłości i chorób układu krążenia.

Piśmiennictwo

1. Kavouras S. A., Anastasiou C. A.: Water Physiology, Essentiality, Metabolism, and Health Implications. *Nutr Today*, 2010, 45, 27–32.
2. Wojtaszek T.: Woda mineralna jako czynnik ekologicznej profilaktyki zdrowotnej. *J. Elementol.* 2006; 11(3): 399–409.
3. Jarosz M. Rychlik E.: Składniki mineralne, witaminy, woda – przyczyny niedoboru u osób w wieku podeszłym. *Żyw Człow Metab.* 2005; 32: 348–357.
4. Jarosz M. Szponar L. Rychlik E.: Znaczenie wody w żywieniu człowieka i jej wpływ na ogólną kondycję organizmu. *Ekspertyza. IŻŻ*, Warszawa 2007.
5. Ponikowska J.: *Lecznictwo uzdrowiskowe*. Oficyna Wyd. Branta. Bydgoszcz 1996.
6. Skotnicki A. B.: Rola niedoboru magnezy w powstawaniu miażdżycy i jej powikłań. *Biul Magnezol.* 1989; 1: 18–23.
7. Zdrojkowska B., Rutkowska U., Szponar L.: Magnez w profilaktyce zdrowotnej. *Żyw Czł Me-tab.* 1996; 23(2): 169–178.

8. Gumińska M.: Wapń i jego rola w metabolizmie człowieka. W: Dobrowolski J.W., Vohora S.B. [red.]. *Ekologizm w ochronie zdrowia*. Polska Akademia Nauk, Wrocław 1989: 213–231.
9. Stolarz-Skrzypek K., Kuznetsova T., Thijs L., Tikhonoff V., Seidlerová J., Richart T., Jin Y., Olszanecka A., Malyutina S., Casiglia E., Filipovský J., Kawecka-Jaszcz K., Nikitin Y., Staessen J. A.; European Project on Genes in Hypertension (EPOGH) Investigators: Fatal and Nonfatal Outcomes, Incidence of Hypertension, and Blood Pressure Changes in Relation to Urinary Sodium Excretion. *JAMA*. 2011; 305(17): 1777–1785.
10. Stamler J.: The INTERSALT Study: Background, Methods, Findings, and Implications. *Am J Clin Nutr*. 1997; 65(2 Suppl): 626S–642S.
11. Taylor R. S., Ashton K. E., Moxham T., Hooper L., Ebrahim S.: Reduced Dietary Salt for the Prevention of Cardiovascular Disease: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials (Cochrane Review). *Am J Hypertens*. 2011; 24(8): 843–853.
12. El-Sharkawy A. M., Sahota O., Maughan R. J., Lobo D. N.: The pathophysiology of fluid and electrolyte balance in the older adult surgical patient. *Clin Nutr* 2014; 33: 6–13.
13. Faes M. C., Spigt M. G., Olde Rikkert M. G.M.: Dehydration in Geriatrics. *Geriatr Aging* 2007; 10(9): 590–596.
14. Chan J., Knutsen S.F., Blix G.G. iwsp.: Water, Other Fluids, and Fatal Coronary Heart Disease, The Adventist Health Study. *Am. J. Epidemiol.*, 2002; 155(9): 827–833.
15. Dennis E. A., Dengo A. L., Comber D. L. Flack K. D., Savla J., Davy K. P., Davy B. M.: Water Consumption Increases Weight Loss During a Hypocaloric Diet Intervention in Middle-aged and Older Adults. *Obesity*, 2010; 18(2): 300–307.
16. Wojnowska D., Chodorowska G., Juskiewicz-Borowiec M.: Sucha skóra – patogeneza, klinika, leczenie. *Postępy Dermatologii i Alergologii*. 2003; 2: 98–105.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

М.В. Несправа,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальних наук
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДУХОВНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З ГРІХОМ НАРКОМАНІЇ

Проблема наркоманії є злободенною для усіх країн Центральної та Східної Європи, але для України вона є просто кричущою. Рівень наркотизації України найвищий у Європі. За даними Міністерства охорони здоров'я, отриманими під час дослідження чисельності груп підвищеного ризику зараження ВІЛ, кількість одних тільки наркоманів, що вживають ін'єкційні препарати, слід оцінювати приблизно 425 тис. осіб (близько 1,3% населення у віці 15–64 років). Але реальна кількість наркоманів у 10–15 разів більша. Згідно з останніми даними дослідження, проведеного інститутом Горшеніна, з проблемою наркоманії безпосередньо стикається кожна десята родина в Україні. На наркотичні речовини «підсіло» приблизно 2% населення країни. І щорічно ця кількість збільшується на 7–11%. Таке стрімке зростання кількості наркозалежних громадян зробив Україну одним із лідерів за темпами поширення наркоманії серед населення в Європі.

Наркозалежність поступово «молодшає», середній вік людей, які вживають наркотики, знижується. Понад 1 млн. 95% — це молодь у віці 15–30 років, 97% наркоманів вперше спробували наркотики у віці з 12 до 19 років, а кожен 5-й наркоман — жінка. Третя частина всіх злочинів пов'язана з незаконним обігом наркотиків, а більше половини засуджених — наркомани. Близько 120 тис. людей щорічно помирають від наркоманії та її наслідків (329 осіб на добу). Лише 2% наркоманів виліковуються, інші 98% — помирають. Україна посідає І-ше місце у Східній Європі за темпами росту ВІЛ — інфекції: офіційно зареєстровано 50 тис. ВІЛ-інфікованих, але за даними ВООЗ — в 10 разів більше, тобто — 500 тис. осіб. Від загальної кількості ВІЛ-інфікованих, наркомани складають 88%. В Україні 450 тис. молодих людей з подвійним діагнозом — ВІЛ-наркоманія [1].

Для Церкви наркоманія — це перш за усе гріховне порушення заповіді «Не вбивай!». Треба розуміти, що Божя настанова відноситься не тільки до інших але і до себе. Вживання наркотиків шкодить здоров'ю і життю людини як особи та суспільства загалом. Втім, наркоман вбиває не тільки тіло, але, перш за усе — душу, у цілому людину, яка створена за образом і подобою Божою. Варто наголосити, що залежність від наркотичних речовин розпочинається від першої

дози. Тому пропозиції щодо легалізації так званих «легких» наркотиків слід оцінювати як аморальне, як таке, що потурає гріху.

У сучасному суспільстві індивідуальної свободи дехто вважає, що вживання наркотиків є особистою справою людини, вільної у своїх вчинках. Громадяни і, навіть, деякі політики виправдовують цим своє невтручання і тим самим «м'яко» підтримують наркоманію. У відповідь скажу, що треба згадати, як ще апостол Павло казав: «Усе мені дозволено, але не усе корисно, усе мені дозволено, але ніщо не повинно володіти мною!» (1 Кор. 6:12).

Розкриваючи сучасну позицію Церкви у цій дискусії, Всеправославний Собор, який відбувся у 2016 році, проголосив, що «свобода дозволяє людині досягати успіху в сходженні до духовної досконалості, але в той же час включає в себе і небезпека непослуху, виходу з підпорядкування Богу і через те — гріхопадіння, трагічним наслідком якого є існування зла в світі. Наслідком цього зла є переважаючі в сучасному житті недосконалості і недоліки: (у тому числі) такі негативні явища, як наркотична та інші види залежності, що спостерігаються серед частини сучасної молоді» [2]. Отже, позиція Церкви однозначна: наркоманія — це зло, яке є наслідком гріхопадіння. Гріх — це духовна хвороба. Церква прагне усунути не тільки зовнішні симптоми цієї хвороби, а й саму хворобу — гріх.

А зробити це можна тільки духовними методами. Яка б не була досконала медицина і якими б досвідченими не були наркологи і психіатри, головна зброя проти будь-якої залежності — це церковні таїнства, це благодать Божа, яка через віру зцілює людину. Як сказано у Біблії «Я Господь Бог твій, цілитель твій» (Вих. 15. 26).

Місія християнина — показувати дорогу повернення до життя тому, хто хворіє: та бути сучасним самарянином, що дієво любить ближнього. Папа Іван Павло II неодноразово наголошував, що важливу роль відіграє «допомога наркоману у відкритті власної людської гідності, розвитку його як активного суб'єкта, вивільнення тих індивідуальних багатств, що поховані наркотиками шляхом довірливого повторного активування механізмів волі, спрямованої до повновартісних ідеалів». Лікування від наркоманії пов'язане з цілковитим переосмисленням життя, поверненням до своєї гідності синів Божих по благодаті. Шлях реабілітації — це дорога до життя у Христі, бо Він — Той, хто піднімає упалу людську природу і воскрешає навіть того, хто для світу вже загинув. Наркоманія — це побутовий сатанізм і єдиний шлях до зцілення — це шлях звернення до Бога і радикальної зміни свого життя.

Показовою у цьому сенсі є історія Сергій Толкаченко. Він розповів, що почав вживати наркотики під час служби в Афганістані. Через кілька років після повернення він був вже, як то кажуть «конченим» наркоманом. Якось після передозування він відчув, що помирає, і помолився. Зранку жахливі симптоми зникли. Але, навіть усвідомлюючи, що він йде супротив волі Бога, який його врятував, він продовжував вживати наркотики ще 5 років. І ось, на щастя, зустрів друга, який привів його до церкви. Після проповіді, як каже Сергій, трапилось

чудо: він почав молитися і Бог змінив його. Вже 15 років Сергій не вживає наркотиків. Життя пішло угору [3]. І таких прикладів можна навести багато.

Звичайно, багато що тут залежить від особистості священника. Якщо він не співпереживає або не може струсити людину, представити йому всю згубність його стану, безвихідність його життя без віри в Бога, то він не доб'ється успіху, і хворий вдруге може вже не прийти. Отже, індивідуальна робота дуже важлива. Багатий досвід такої роботи накопичений у багатьох храмах. Особливо відомий в Україні храм преподобного Агапіта Печерського у Києво-Печерській Лаврі.

Однак, як показує зарубіжна практика, найбільший ефект по лікуванню наркоманії дає участь хворих в діяльності спеціальних церковних реабілітаційних центрів, після яких рецидиви спостерігаються менше, ніж у 10–15 відсотків вилікуваних. Суть їх роботи — це «виривання» стражденого з звично-згубної соціального середовища, приміщення в середу таких же, як і він сам людей, всією душею бажають позбутися згубної звички — і надання їм благодатної допомоги згори. І шляхом бесід зі священниками, і згаданим вище регулярною участю в богослужіннях і таїнствах Церкви, і читанням і розбором Святого Письма. Загалом, мова йде про залучення людини до Бога і Його Церкви — а поневолення наркоманією зникає вже в результаті цього таємничого процесу.

Священники та фахівці, які займаються цією проблемою, розробили дієву методику повернення тих, хто впав. Н.Г. Штейн, досліджуючи вплив духовно-орієнтованого підходу на ресоціалізацію наркозалежних, довів, що повернення до суспільства можливе тільки тоді, коли «період власної відмови від наркотика і активного лікування, мотивованого самим наркозалежним доповнюється реабілітаційним періодом, інтегрованим і наповненим духовно-просвітницьким змістом» [4]. Суттєвий внесок до розуміння аспектів християнської реабілітації залежних людей вніс пастор Рон Росс. У своїй книзі «Преодоление прошлого» він описує шлях християнського преображення для людей, які поневолені наркоманією та алкоголізмом через визволення від душевних травм, які вони отримали в минулому, виростаючи в неблагополучних сім'ях. Автор наголошує на важливій ролі взаємопідтримки в християнських групах у процесі uzдоровлення від наркотичної залежності [5]. У свою чергу Є.М. Проценко розробив «Програму 12 кроків», яка включає психологічні та духовні аспекти християнської реабілітації. Він вказує на те, що основою Програми, починаючи з першого кроку і до останнього є покаяння (поворот всього життя людини до Бога), — як абсолютно необхідна умова і результат ефективної роботи «по крокам» [6]. Власну модель реабілітаційної програми для осіб із залежною поведінкою на основі християнської психології представив В.М. Жуковський [7]. Синодальний відділ по церковній благодійності та соціального служіння Руської Православної Церкви випустив посібник «Методологія соціальної реабілітації наркозалежних у церковній громаді» [8]. У посібнику наводяться відомості про різні програми реабілітації, а також про історію церковної реабілітації в новітній час, її проблеми та перспективи.

Наприклад, церковнослужитель Дмитро Ненароков розповів, що свою роботу він буде наступним чином. По-перше, кожен хворий проходить сповідь і

бесіду зі священником. По-друге, у позабогослужбові час він дає їм деякі початки аскетички, щоб вони почали розбиратися в своїй душі. Ну, і найголовніше місце після сповіді і причастя займає спільна молитва. Ми пов'язані і молитвою за угодою. Це такий своєрідний стрижень, за який люди чіпляються, і, як правило, вони потім не відходять від цієї молитви. У цій молитві ми просимо про позбавлення не тільки від недуг наркоманії та алкоголізму, а й від інших пристрастей, від гніву, від ліні, сріблостраства, блуду. Іншими словами, основа нашого підходу включає розуміння того, що наркоманія і алкоголізм не щось особливе, а є лише одні з багатьох пристрастей в людині. За його статистикою, приблизно з 3700 звернулися наркоманів у 1500 спостерігалася стійка ремісія. [9].

Наводячи приклади спасіння наркоманів силою християнської віри та молитвою, я жодним чином не хочу протиставляти методи Церкви іншим методикам. Вважаю, що і священники, і медики, і психологи, і соціальні працівники, і правоохоронці повинні працювати разом, як кажуть, одним миром, заради спільної мети — спасіння Людини.

Література

1. Статистика по наркоманії в Україні. Реабілітація. 2017. 14 квіт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reabilitatsia.com/statistika-po-narkomaniyi-v-ukrayini/>
2. Миссия Православной Церкви в современном мире. Вклад Православной Церкви в достижение мира, справедливости, свободы, братства и любви между народами и устранение расовой и прочих дискриминаций. (Проект документа Всеправославного Собора, одобренный Собранием Предстоятелей Поместных Православных Церквей в Шамбези, 21-28 января 2016 года.) 2016. 28 янв. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mospat.ru/ru/2016/01/28/news127353/>
3. Толкаченко С. Я стал догадываться, что со мною говорит не ангел. Спасение. 2018. 19 мая.
4. Штейн Н.Г. Вплив духовно-орієнтованого підходу на ресоціалізацію наркозалежних. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. №3 (19). — Київ: Видавництво КІБіТ, 2012. — С. 109–113.
5. Росс Р. Преодоление прошлого. — Москва: «Триада», 2002. — 296 с.
6. Проценко Е.Н. Наркотики и наркомания: надежда в беде. 2-е изд. — Москва: «Триада», 2006. — 240 с.
7. Жуковський В.М. Модель реабілітації осіб з адитивною поведінкою на основі християнської психології. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. — №3 (19). — Київ: Видавництво КІБіТ, 2012. — С. 125–126.
8. РПЦ випустила посібник з реабілітації наркозалежних. УНІАН. 2012. 7 лютого. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://religions.unian.net/ukr/detail/9559>
9. Ненароков Д. Наркомания — это бытовой сатанизм. Православие. 2009. 14 июля. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravoslavie.ru/31158.html>

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

О.А. Омельченко,

кандидат політичних наук, старший викладач
Інституту Служби зовнішньої розвідки України, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄВРОСОЮЗУ

Протягом тривалого періоду відносини Європейського Союзу з державами найближчого оточення, зокрема з Україною, визначалися різними форматами. Так, сформована ще в 2004 році Європейська Політика Сусідства (ЄПС) була націлена на розвиток спільних інтересів і співпраці в багатьох пріоритетних сферах, як демократизація, верховенство права, захист прав людини, а також європейська безпека. Проте всі означені в документах ініціативи, насамперед безпекові, можна було б охарактеризувати як односторонньо спрямовані й вузько регіональні.

Спровокована російською агресією зміна геополітичної ситуації в Європі спонукала ЄС до вироблення нового комплексного бачення своєї зовнішньої політики та політики безпеки, що знайшло своє відбиття в схваленій у червні 2016 року Глобальній стратегії ЄС «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа» [1]. Цей документ є важливим моментом історичного розвитку європейської безпеки й має відобразити загальне бачення зовнішньої політики всіх 28 країн-членів, хоча сьогодні їхні зовнішньополітичні інтереси досить сильно різняться. Щорічні оцінки результатів реалізації Глобальної стратегії та формування подальших пропозицій мають здійснюватися за активної участі країн-партнерів, серед яких є й Україна.

Новий практичний зміст подальшої співпраці України з Євросоюзом у цьому контексті має спрямовуватися на посилення українського сектору безпеки й перетворення нашої держави на фаворита в Східноєвропейському регіоні.

Імплементація Глобальної стратегії ЄС з питань безпеки та оборони ґрунтується на національних інтересах європейських країн. Розуміючи цей реальний і закономірний макротренд, Україні необхідно просувати й відстоювати на європейській арені власні національні інтереси, виходячи з наших геостратегічних пріоритетів і можливостей.

У контексті протидії сучасним загрозам Україна є важливим партнером ЄС у системі міжнародної безпеки, яка наразі зазнала істотної деформації своїх основоположних принципів в умовах агресивної російської експансії.

Саме визначення й розуміння національної безпеки як єдності станів захищеності інтересів індивіда, суспільства й держави, соціально та національно значущих цінностей, внутрішніх і міжнародних перспектив їхньої реалізації, що забезпечується системою правових і політичних засобів у концептуальній, інституційно-правовій і організаційно-юридичній формах, робить партнерство України з ЄС двостороннім і вимальовує перспективи подальшого розвитку та співпраці.

Коли об'єктами національної безпеки виступають особистість, суспільство й держава, важливу роль у цій єдності відіграє світоглядна складова, що передбачає ідеологічну інтерпретацію національно-державних інтересів. Таким чином, національна безпека є політично мотивованою, юридично оформленою національною ідеєю, що узагальнює сенс буття нації, презентує ідентичність її культури, самобутність державності та своєрідність соціалізації суспільства.

Щоб поступово зближуватися з ЄС і утвердитися в системі європейської безпеки, Україні потрібно наполегливо зміцнювати зв'язки з країнами Центральної Європи. На жаль, цей процес є доволі повільним і зустрічає опір з боку багатьох центральноєвропейських держав, які побоюються ускладнення відносин з РФ. Беручи до уваги цей факт, Україна має виявляти більше самостійності в питаннях формування незалежного й вигідного алгоритму дій, відстоювання власних національних інтересів. Від цілеспрямованої активності залежить подальший відрив від політичного простору Росії та просування по шляху транскордонного співробітництва, яке зберігає значний потенціал для нашої держави, а перевагами для розвитку якого є спільний кордон із країнами — членами ЄС [2].

Транскордонна співпраця складає пріоритетний напрямок зовнішньої політики, адже ЄС і НАТО зацікавлені в демократичному й ринковому розвитку всіх європейських держав.

Література

1. Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і вклад України [Електронний ресурс] / Матеріали круглого столу: Україна та ЄС — 24.04.2017. — Режим доступу: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan.
2. Розпутенко І. Наближення України до ЄС [Електронний ресурс] / І.Розпутенко // Матрикс-інфо. — 27.04.2018. — Режим доступу: <http://matrix-info.com/2018/04/27/nablyzheniya-ukrayiny-do-yes>.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

O.V. Babinska,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of Department of Economic Cybernetics
and International Economic Relations of Chernivtsi Trade and Economics Institute of
Kyiv National Trade and Economics University

GREENWASHING AND MODERN BUSINESS

It is important to keep in mind that today the key issue for the further development of the world economy is the cessation of environmental degradation, the elimination of the consequences of the negative effects of anthropogenic impact on the environment. Undoubtedly, the issue of matching the environmental image of companies with their real contribution to the restoration and preservation of the environment is very important. Considering that the trend of “exaggeration” of eco-benefits of companies continues, one of the tasks facing the world community is to encourage business entities to improve corporate social and environmental behavior in the context of balanced development of humanity. At present, from these perspectives, the issue of eco-status of business is the subject of serious research in scientific literature.

It is hard to deny the fact that business activity is closely related to the market perception and environmental sustainability performance. It should be noted that “since 2010, brands with environmental messages have grown significantly, with 85% of people receptive of companies that utilize sustainable practices. However, not every company that attempts to convey a sustainable message is being 100% truthful. In fact, many brands attempt to reap the rewards of an environmental message while hiding their less than sustainable practices. This trend is known as greenwashing and is a major issue with companies claiming to be environmentally friendly without backing it up” (Innovation & Tech Today, 2017) [1]. For example, famous companies such as Shell, BP, Rio Tinto, Dow Chemical, Coca-Cola, McDonald’s, Ebay and others were among the companies that used greenwashing. The Greenwashing strategy is also used in Ukraine.

So, according to Wikipedia “Greenwashing (a compound word modelled on “whitewash”), also called “green sheen”, is a form of spin in which green PR or green

marketing is deceptively used to promote the perception that an organization's products, aims or policies are environmentally friendly" [2].

Greenwashing is when companies and institutions change their aims, products and policies to be environmentally friendly for various reasons such as to gain more customers, hence get more sales and eventually increase stock prices. The essence of greenwashing is reflected in many forms of greenwashing to mislead or deceive customers: changing the name, logo, slogan, motto; perception of legitimacy; rebranding; consumption figures; distracting consumers; differentiating company products; display of complex data; make claims that can't be proven; favored partnerships; green projects; feedback loops; production process; pressing issues [3].

R. Lamb stresses that "greenwashing takes its toll on all involved. When greenwashing goes unnoticed, consumers are duped into buying products they think are environmentally sound. They unwittingly support the ecological offenses of businesses. However, when greenwashing is exposed, the offending businesses also suffer from lowered consumer confidence. But as people become more aware of greenwashing, advocacy groups and government regulators take a greater interest in investigating environmental claims. Regulation, be it from civilians or government bodies, leads to greater responsibility in environmental marketing" [6]. Taking into account the mood of customers in relation to the demand for eco-products and the real confirmation of communications between business and environmental protection, it can be seen that ecologically-oriented consumers are constantly raising their knowledge of the environmental benefits of goods and services offered by companies, and are gradually changing the world for the better.

And despite the fact that greenwashing remains a serious problem, there is a confirmation that the situation, although slowly, but is improving. Business, using innovative approaches to promote their products and services in the market to strengthen their own competitive positions, uses eco-marketing methods, thereby demonstrating the social and environmental responsibility. In particular, the International consulting agency Interbrand has released the list of the most environmentally friendly brands in 2014 in the Best Global Green Brands report. This report "examines the gap that exists between corporation's environmental practices and consumers' perceptions of those practices". The list is headed by the automobile company Ford, which moved the last year's winner - Toyota (2nd place). The representative of the automotive sector "Honda" is on the third place. The list of leaders also includes: Nissan, Panasonic, Danone, Nokia, Dell, Sony, Adidas. The position of the company in the report ranking the fifty leading global green brands, among other things, depends on its activities (environmentally sound supply, transport and logistics systems, management effectiveness from the point of view of sustainable development, etc.) and consumer perceptions (how environmental goals of the brand are understood by consumers, how actively the brand is involved in the process achievement of these goals, etc.) [4; 5].

Thus, in the light of these considerations, it seems justified to conclude that today companies who think about their own future, are making efforts to create positive public environmental image according to compliance with relevant

international and national environmental standards and the implementation of effective measures to protect the environment. In fact, for Ukraine, with its liberal environmental legislation, one of the possible ways of solving environmental problems is to use the concept of corporate social and environmental responsibility as a management strategy. Obviously, the current environmental situation clearly makes the world community to increase attention to assessing the environmental component of business activities, gives new impetus to develop and intensify partnerships between countries in terms of consistent implementation of complex measures within the overall global trend “sustainable development”.

References

1. Is Silicon Valley Guilty of Greenwashing? (2017) [Electronic resource]. — Access mode: <https://innotechtoday.com/greenwashing/>.
2. Greenwashing. From Wikipedia, the free encyclopedia. [Electronic resource]. — Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Greenwashing#cite_note-:0-4.
3. What is Greenwashing? 13 Examples of Greenwashing Practices to Mislead or Deceive Customers. [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.conserve-energy-future.com/top-greenwashing-examples.php>.
4. Ford, Toyota i Honda найбільш “зелені” бренди. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://csr-ua.info/csr-ukraine/news/ford-toyota-i-honda-найбільш-зелені-бренди/>.
5. Агентство Interbrand склало рейтинг найбільш “зелених” брендів світу 2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.csr-ukraine.org/>.
6. Lamb R. How Greenwashing Works. [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.howstuffworks.com/robert-lamb-author.htm>.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

<i>К.О. Алексєєва,</i> ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В ПІДЛІТКІВ: СТИМУЛЮВАННЯ І МОТИВАЦІЯ В ПЕДАГОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ	3
<i>О.М. Антончук,</i> ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА.....	9
<i>О.В. Голінка, В.О. Івахненко,</i> ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ РУХІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ	11
<i>В.В. Гончарук,</i> ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ГОЛОВНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	13
<i>Г.В. Жукова,</i> ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКА ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ФОРМИ СВІТОСПРИЙМАННЯ	17
<i>А.В. Іванова,</i> ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА ТРАНСПОРТНОГО ПРОФІЛЮ	20
<i>Т.О. Кириченко,</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	22
<i>Ю.М. Козловський,</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	24
<i>Г.Ю. Курбет, І.М. Зарішняк,</i> СЕРЕДНЯ ШКІЛЬНА ОСВІТА В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	26
<i>Н.А. Лопіна,</i> ЗАСОБИ ПОКРАЩЕННЯ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІХ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ	29
<i>О.М. Москаленко,</i> ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КРАЄЗНАВСТВІ ПОЛТАВЩИНИ	31

<i>М.В. Русанов, В.І. Абрагам,</i> ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ МІЖ ОСВІТНІМИ ЛАНКАМИ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ	33
<i>М.В. Русанов, В.І. Абрагам,</i> УДОСКОНАЛЕННЯ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРА	37
<i>В.В. Ящук, І.М. Зарішняк,</i> МОДЕЛІ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	40

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

<i>Б.М. Носа,</i> ІСТОРИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЯК СУЧАСНА ФОРМА АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАМКІВ ЗАКАРПАТТЯ	45

Розділ 3 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

<i>В.О. Довбиш, О.А. Коляструк,</i> ІДЕЇ РЕНЕСАНСУ ТА РЕФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКІЙ КУЛЬТУРІ НІМЕЧЧИНИ: СТАН НАУКОВОГО ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ	48
<i>М.В. Несправа,</i> ЦІННІСНА КРИЗА ЄС ТА ХРИСТИЯНСТВО ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ДЛЯ ВИХОДА З НЕЇ	51
<i>Б.М. Носа,</i> РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ЗАКАРПАТТІ	55

Розділ 4 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

<i>Magdalena Golonko, Dariusz Andrejuk, Michał Buszko,</i> BEHAVIORAL ECONOMICS – THE GENESIS OF CREATION AND DEVELOPMENT	58
<i>Magdalena Golonko, Dariusz Andrejuk, Michał Buszko,</i> THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF AGRICULTURAL INCOME IN ECONOMIC THEORY	63

О.В. Дарушин, О.В. Захарченко, ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ	69
М.А. Дем'янчук, Р.Є. Ткачук, МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ	72
І.А. Зелінська, М.А. Шугай, ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ СХИЛЬНИМ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ	77
Т.В. Константинова, Н.Й. Басюркіна, ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	79
Ю.О. Котовська, У.І. Нікітчук, ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В ПРОЯВІ СИМПТОМІВ ДЕПРЕСІЇ.....	81
І.І. Мукоїда, СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ТУРЕЧЧИНОЮ ІЗ ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ	83

Розділ 5 УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

М.О. Божок, В.В. Коваленко, ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ	88
Artur Potocki, Patryk Olszak, AMORTYZACJA BUDYNKU USŁUGOWO-HANDLOWEGO STANOWIĄCEGO WSPÓŁWŁASNOŚĆ. DOPUSZCZALNOŚĆ PRZYJĘCIA RÓŻNYCH INDYWIDUALNYCH STAWEK JEGO AMORTYZACJI PRZEZ WSPÓŁWŁAŚCICIELI	91

Розділ 6 ПРАВО

М.О. Божок, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	97
S.K. Burma, TO THE ISSUE OF DISCRETIONARY POWERS OF THE EXECUTIVE AUTHORITIES IN THE GOVERNANCE IN THE AREA OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE	101

М.П. Пісов, ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ НА НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАВОПОРЯДОК УКРАЇНИ	103
П.В. Серебрянський, О.С. Саїнчин, НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	105
Н.В. Хіміч, Т.Б. Шолкова, ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ ЯК ФІНАНСОВОЇ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	108

Розділ 7 ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

В.В. Журав, ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСОВУВАННЯ КАТОДНОГО ЗАХИСТУ ПІДЗЕМНИХ МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ НА ПОЧАТКОВИХ СТАДІЯХ РУЙНУВАННЯ ІЗОЛЯЦІЙНОГО ПОКРИТТЯ	111

Розділ 8 МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

С.Г. Васильєв, О.А. Урсат'єв, ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИВЕРГЕНЦІЇ КУЛЬБАКА-ЛЕЙБЛЕРА ДЛЯ АНАЛІЗУ КЛАСТЕРІВ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	114

Розділ 9 ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

І.І. Егреші, РОЗРОБКА ПРОДУКТИВНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З БЕЗПЕЧНИМ ПАРАЛЕЛІЗМОМ ТА ВИСОКОЮ НАДІЙНІСТЮ ЗА ДОПОМОГОЮ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ RUST ТА З ВИКОРИСТАННЯМ ЛІНІЙНИХ АЛГЕБРАЇНИХ ТИПІВ	118
Marcin Izdebski, VPN SPOSOBEM NA LEPSZĄ OCHRONĘ PRYWATNOŚCI.....	125
Jarosław Kamiński, INNOVATIVE IT SYSTEMS USED IN CARS AND THEIR DEVELOPMENT.....	128
А.А. Материкін, ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЛЮДСТВО	129

<i>А.А. Материкін,</i> ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	131
<i>А.В. Ніколаєв,</i> АНАЛІЗ КОМПОНУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ СТАНЦІЙ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СИСТЕМ МАСОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	134
<i>Emil Pieńkowski,</i> INNOVATIVE SECURITY SYSTEMS IN MOBILE AND NON-CASH PAYMENTS, ARE WE FULLY SECURE?	138

Розділ 10 ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

<i>Kinga Bandoła, Klaudia Bandoła, Mariola Janiszewska,</i> <i>Agnieszka Barańska, Ewa Zabłocka,</i> ANALIZA WYBRANYCH ASPEKTÓW ŻYCIA OSÓB ZDROWYCH ORAZ LECZĄCYCH SIĘ NA NADCIŚNIENIE TĘTNICZE	141
<i>Marian Jędrych, Olga Dąbska, Ewa Zabłocka,</i> <i>Bartłomiej Drop, Agnieszka Barańska,</i> INDYWIDUALNE PROGRAMY DOGOTERAPII W REHABILITACJI I LECZENIU	145
<i>Kinga Bandoła, Klaudia Bandoła, Mariola Janiszewska,</i> <i>Katarzyna Pawlikowska-Łagód, Ewa Zabłocka,</i> ROLA WODY MINERALNEJ W PROFILAKTYCE CHOROÓB	149

Розділ 11 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

<i>М.В. Несправа,</i> ДУХОВНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З ГРІХОМ НАРКОМАНІЇ	153

Розділ 12 ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

<i>О.А. Омельченко,</i> НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄВРОСОЮЗУ	157

Розділ 13
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ.
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>O.V. Babinska,</i> GREENWASHING AND MODERN BUSINESS	159

Підписано до друку 02.07.2018. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Literaturna». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 9,76.
Зам. № 0207-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., англ., пол.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 109, тел. +38-094-133-87-81.

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова**